

■ TANÍTÓI EGYLETEK EURÓPÁBAN ÉS MAGYARORSZÁGON A
19. SZÁZADBAN

(Kéri Katalin–Kissné Zsámboki Réka–Varga László)

■ THE ROLE OF NON-PROFIT ORGANIZATIONS IN THE NON-FORMAL
EDUCATION OF PRESCHOOL CHILDREN FROM MARGINALIZED ROMA
COMMUNITIES IN SLOVAKIA

(Monika Miňová)

■ HOW DO ONLINE VOLUNTEERS TAKE CARE OF THEIR HEALTH?
HEALTH-PRESERVING PRACTICES AND BEHAVIORAL RISKS

(Natalya L. Antonova–Alina V. Kulminskaya)

■ A CIVIL ÖNKÉNTESSÉG TAPASZTALATAINAK A VALIDÁCIÓJA

(Cserné Adermann Gizella)

■ A VALLÁSOSSÁG ÉS A HALLGATÓI MUNKA KÖZÖTTI ÖSSZEFÜGGÉSEK
VIZSGÁLATA KÖZÉP-KELET EURÓPAI FELSŐOKTATÁSI HALLGATÓK
KÖRÉBEN

(Kocsis Zsófia–Markos Valéria–
Demeter-Karászi Zsuzsanna–Pusztai Gabriella)

■ TÁRSADALMI VÁLLALKOZÁSOK TANÁCSADÁSI IGÉNYEI A FENNTARTHATÓSÁG
JEGYÉBEN

(Tokár-Szadai Ágnes–Remenyik Bulcsú–
Vargáné Gálicz Ivett–Dávid Lóránt Dénes)

■ HÍD AZ ISKOLA ÉS A HELYI KÖZÖSSÉG KÖZÖTT
— A KÖZÖSSÉGI SZOLGÁLAT TAPASZTALATAI

(Budai Gábor)

CIVIL SZEMLE

Szerkesztőbizottság/Editorial Board

Balázs László, Csongor Anna, Kákai László, Nagy Ádám, Németh István,
Nizák Péter, Rajcsányi-Molnár Mónika

Tanácsadó testület/Advisory Board

Dr. habil András, István, Rector, Dunaújváros University
Prof. Dr. Bögre, Zsuzsanna, University professor, Pázmány Péter University, Faculty of Humanities and Social Sciences, Institute of Sociology
Dr. hab., Prof. Grzegorz Makowski, SGH Warsaw School of Economics
Prof. Marbán Gallego, Vicente, Senior lecturer at University of Alcalá. Madrid, Spain
Prof. Komlos, John, Professor Emeritus, Ludwig-Maximilians University, Germany
Dr. Marshall, Miklós, formerly CEO of CIVICUS, deputy managing director of Transparency International
Prof. Mişcoiu, Sergiu, Professor of Political Science, Babeş-Bolyai University, Cluj-Napoca, Romania
Dr. Nárái, Márta, Associate professor, Széchenyi University, Department of Social Studies and Sociology
Péterfi, Ferenc, Senior Advisor of The Hungarian Association of Community Development
Prof. Premović, Marijan, Full Professor, Study Program for History, Faculty of Philosophy, University of Montenegro, Montenegro
Dr. Sebestény, István, Senior Advisor, Central Statistical Office, Department of Social Services Statistics
Strečanský, Boris, Institute of European Studies and International Relations, Faculty of Social and Economic Sciences, Comenius University, Bratislava, Slovakia
Prof. Taranu, Andrei PhD, Deputy Dean of Faculty of Political Science, National University of Political Studies and Public Administration

A jelen lapszám szerkesztői/Editors of this issue:

Bacsa-Bán Anetta és Tóth Péter

Felelős szerkesztő/Executive Editor
Lapigazgató/Managing Editor
Szerkesztők/Editors

Nagy Ádám
Németh István
Bacsa-Bán Anetta, Balogh Péter,
Béres-Áfra Zsuzsa, Gerő Márton, Glied Viktor,
Pánovics Attila, Tóth Péter

Technikai szerkesztő/Technical Editor

Duma Attila

CIVIL SZEMLE ALAPÍTVÁNY – DUE Press

www.civilszemle.hu

1137 Budapest, Pozsonyi út 14.

Tel/fax: (+36-1) 221-8099

E-mail: civilszemle@gmail.com

2401 Dunaújváros, Táncsics Mihály utca 1/A

Tel: (+36-25) 551-100

E-mail: duepress@uniduna.hu

Felelős kiadó: Nizák Péter kuratóriumi elnök – Németh István igazgató

Készült a HTS Art Nyomdában

Felelős vezető: Halász Iván

ISSN 1786-3341

■ Kéri Katalin–Kissné Zsámboki Réka–Varga László: TANÍTÓI EGYLETEK EURÓPÁBAN ÉS MAGYARORSZÁGON A 19. SZÁZADBAN	5
■ Monika Miňová: THE ROLE OF NON-PROFIT ORGANIZATIONS IN THE NON-FORMAL EDUCATION OF PRESCHOOL CHILDREN FROM MARGINALIZED ROMA COMMUNITIES IN SLOVAKIA	17
■ Natalya L. Antonova–Alina V. Kulminskaya: HOW DO ONLINE VOLUNTEERS TAKE CARE OF THEIR HEALTH? HEALTH-PRESERVING PRACTICES AND BEHAVIORAL RISKS	37
■ Cserné Adermann Gizella: A CIVIL ÖNKÉNTESSÉG TAPASZTALATAI — VALIDÁCIÓ	55
■ Kocsis Zsófia–Markos Valéria–Demeter-Karászi Zsuzsanna–Pusztai Gabriella: A VALLÁSOSság ÉS A HALLGATÓI MUNKA KÖZÖTTI ÖSSZEFÜGGÉSEK VIZSGÁLATA KÖZÉP-KELET-EURÓPAI FELSOÓKTATÁSI HALLGATÓK KÖRÉBEN	73
■ Tokár-Szadai Ágnes–Remenyik Bulcsú– Vargáné Gálicz Ivett–Dávid Lóránt Dénes: TÁRSADALMI VÁLLALKOZÁSOK TANÁCSADÁSI IGÉNYEI A FENNTARTHATÓSÁG JEGYÉBEN	93
FELSZÁLLÓPÁLYA	
■ Budai Gábor: HÍD AZ ISKOLA ÉS A HELYI KÖZÖSSÉG KÖZÖTT — A KÖZÖSSÉGI SZOLGÁLAT TAPASZTALATAI	117
■ Fotó/Photos Németh István Péter Azért a víz... II.	borító, 4, 16, 36, 54, 72, 92, 116
■ Authors	134

Fotó/Németh István Péter

TANÍTÓI EGYLETEK EURÓPÁBAN ÉS MAGYARORSZÁGON A 19. SZÁZADBAN*

Kéri Katalin–Kissné Zsámboki Réka–Varga László

Bevezetés

A civil szervezetek, társas egyesületek kutatásának nemzetközi és hazai viszonylatban is évszázados múltja van. A forrásokból látszik, hogy a 19. században több fogalmat is használtak annak kifejezésére, hogy azonos érdeklődésű vagy szakmabeli személyek saját elhatározásukból szerveződtek: a társas kör, az olvasókör, a pártoló társaság, az egyesület, az egylet is gyakran megjelenik a korabeli szövegekben. Dobrovits Sándor 1932-ben kiadott, *Budapest egyesületei* című munkája elején adott definíciója az egyesület fogalmáról ma is helytálló: „Az egyesület (...) meghatározott, nem kereseti célból alakult, szabad társuláson alapuló, állandó jellegű társadalmi szervezet.” (Dobrovits 1932: 3) Kiss Zsuzsanna szerint „az egyesületekre, mint a modern polgári demokrácia, az individualizálódás és a polgári emancipáció első intézményeire tekintettek” (Kiss 2006: 223).

Az egyesületek történetével foglalkozó kutatások fókuszát tekintve nem csupán abban látszik különbség, hogy melyik korszak vagy milyen tartalmi szempont alapján történik egy adott egyesület vizsgálata, hanem az elemzés háttérét adó elméleti és kutatómódszertani háttér vonatkozásában is. A jogi, statisztikai, politika-, társadalom- vagy szakmatörténeti alapozású kutatások gazdag eredményei mára fontos alapot jelentenek az átfogó, korszakokon és országokon átívelő áttekintésekhez. Dobrovits például úgy gondolta, hogy statisztikai kutatások nélkül lehetetlen felmérni és megérteni az egyesületek társadalompolitikai és gazdasági jelentőségét. (Dobrovits, 1932: 5) Mások leginkább jogtörténeti kutatásokat folytattak a civil szervezetekkel kapcsolatban (L. pl. Domaniczky 2012).

Az újabb – 1980-as évektől indult – kutatások pedig Kiss Zsuzsanna szerint főként társadalomtörténeti alapozásúak (Kiss, 2006:223). Ehhez kapcsolódik az a számos, nemzetközi és hazai kutatói törekvés, melyek eredményeként mára már fontos és bőséges információval rendelkezünk egyes települések vagy vármegyék egyleti életéről, konkrét egyesületek tevékenységi területéről, a civil szféra kimagasló szervezői egyéniségeinek életútjáról, a hazai és külföldi egyletek közti kapcsolatokról. Az egyesületek, azok tagjai adatainak feltárása és összevetése mellett (egyes települések, felekezetek, szakmák, korszakok, de akár országok esetében) fontos tehát „az egyesületi jog alakulásának vizsgálata, az egyleti tevékenység elemzése, továbbá a társaságokkal kapcsolatos hatás- és recepciókutatások” (Kéri 2019: 21), valamint az egyesületek kiadványozási gyakorlatának és eredményeinek a feltárása, a szervezeti alakulások nyomon követése.

A 19–20. század fordulóján megjelenő, legelső nagyobb lélegzetű összefoglalásokban a szerzők részletes leírást adtak egy-egy civil egyesülés munkájáról, vagy igyekeztek számba venni – valamilyen szempont szerint csoportba rendezve – egy adott korszak, terület vagy szakma egyesületeit. Erre tanulmányunk témájához kapcsolódóan jó példa Csáky Albinné (1895): *A Nőkérdés – A Mária Dorothea-egylet tíz éves fennállásának ünnepsége* című műve, vagy Peres Sándor 1896-ban megjelent, *A magyarországi tanító-egyesületek története* című, igen adatgazdag könyve.

Tanulmányunk azokra a 19. századi tanítói egyesületekre összpontosít, amelyek működéséről, történetéről Magyarországon az elmúlt másfélszáz évben számos fontos, önálló mű és műrészlet született. Peres Sándor és mások régi munkái adataiból kiindulva, azokat számos új eredménnyel és vizsgálati szemponttal kiegészítve, a közelmúlt és napjaink neveléstörténettel foglalkozó kutatói közül Donáth Péter, Németh András, Nagy Péter Tibor, Szabolcs Éva, Baska Gabriella, Nagy Mária, korábban Mészáros István, Kelemen Elemér, Kotnyek István, Felkai László, Regős János és mások végeztek fontos forrásfeltáró és -elemző munkát.

Társas önszerveződések, civil egyesületek és szakmásodás a polgárosodás időszakában

A 19. században a nyugat-európai nagyvárosokban alapított egyesületek mintájára számos olyan, hosszabb-rövidebb ideig (néha akár napjainkig is) fennálló önszerveződési forma jött létre hazánkban, amelyek tagjait kevésbé a származásuk kötötte össze, sokkal inkább közös céljaik, érdekvédelmi törekvéseik vagy éppen a szakmájuk. Tóth Árpád reformkori pesti egyesületekről írott, *Önszervező polgárok* című munkájának fűlszövege szerint „Ez részben annak köszönhető, hogy a szervezkedő városlakók által kitűzött célok – a szegénykérdés kezelése, az igényes, kulturált szórakozás intézményeinek megteremtése, a korszerű műveltség terjesztése vagy a gazdasági fejlődés elősegítése – fontos és reális feladatnak látszottak, és hogy megvalósításukhoz elegendő akarat és anyagi erő gyűlt össze; részben viszont a társadalmi korlátok tiltó erejének gyengülésével magyarázható.” (<https://harmattan.hu/onszervezo-polgarok>)

Egy, a tanítói és tanári egyletekről írott tanulmányában Nagy Mária azt írta, hogy a társas önszerveződések, az egyesületi élet hazánkban a reformkor óta a politikai köztudat része. „A kisebb társas közösségi színterek az egyéntől elidegenedő közhatalom és a közhatalomtól eltávolodó egyének közti kapcsolódás számos, önkéntes társuláson alapuló intézményét, emberi léptékű, ám a nagyobb közösséghez tartozás tudatát sokféleképpen szolgáló kis köröit jelenthetik.” (Nagy 1996: 202) Dobrovits azt fogalmazta meg, hogy az egyesületi jog 1867-ig a jogszokásokon alapult és tulajdonképpen egyesületi szabadság volt Magyarországon (1932: 8). Azt követően – ahogy 2012-es tanulmányában Domaniczky is kifejtette – jelentősen változott a helyzet, hiszen a dualizmus időszakában nagyon fontos jogpolitikai célkitűzéssé vált az egyesületek helyzetének rendezése, ehhez az egyesülési jog kodifikációja, amihez az 1867-ben elfogadott ausztriai törvény adott mintát (Domaniczky 2012: 1). A kiegyezés után így hát Magyarországon – bár önálló egyesülési törvényt végül nem alkottak – több olyan törvény és rendelet is született, amelyek tartalmaztak általános részeket az egyesületek alapításával és működésével kapcsolatosan, köztük voltak például az 1868: XXXVIII. törvénycikk tanítóegységekről szóló részletei. Később, Tisza Kálmán 1508/1875. BM rendelete a megalkotását követően az egyesületek felügyeletét a belügyminiszter látta el, hozzá tartozott az alapszabályok láttamozása is. Az egyesületek összeírásának javaslatát ugyan már Fényes Elek felvetette 1848-ban, az első, hivatalos adatokon nyugvó statisztika azonban csak 1862-ben készült el, az MTA Statisztikai Bizottsága jóvoltából. Az első, teljeskörű, országos adatfelvételre pedig 1878-ban került sor, amikor is 3995 egyletet írtak össze. (Sebestyén 2003: 373) Az igen tetemes számú egyesület között ott találhatjuk a tanítóegyleteket is.

A tanítóság esetében az egyletekben való tömörülés a szakmászodási folyamat szerves része volt a dualizmus korában. A 19. századi európai modernizáció egyik fő sajátossága volt ugyanis a szakértelmiség, a modern szakmák dinamikus fejlődése. A professzionalizáció nem (volt) más, mint a különböző értelmiségi feladatköröket ellátók tevékenységekörének hivatássá válása. Ehhez a szakmai végzettség megszerzése mellett a szakmai érdekérvényesítés intézményeinek a megteremtése, szakmai testületek, folyóiratok létrehozása és a szakmai-etikai normák kimunkálása, tágabb társadalmi közösséggel való elfogadtatása is hozzátartozott (Gyáni–Kövér 2006: 81). A századvégre a pedagógusi, így a tanítói pálya is komoly szaktudáson és felkészültségen alapuló lett. Ennek összetett folyamatait nemzetközi viszonylatok vázolásával hazánkban legrészletesebben Németh András foglalta össze (2012). A tanítói szakma folyamatos magas szintű művelésének, a képzőkben elsajátított diszciplináris és nevelésmódszertani ismereteknek a szinten tartása, fejlesztése, az ön- és továbbképzések folytatásának Magyarországon nagyon fontos színterei voltak a – főként az 1867-es kiegyezés, majd a népoktatási törvény elfogadása után sorra megalakuló – tanítói egyletek, melyek az érdekérvényesítést, a kollegialitás erősödését is segítették.

Ezek mellett a professzionalizáció lényeges eleme volt a többek között éppen az egyletek működéséről is tudósító, részben éppen az egyletek tevékenységének

fontos részét jelentő, a vitákhoz és az érdekérvényesítéshez teret adó pedagógiai sajtó kibontakozása (Kéri 2013).

Nagy Mária kutatásai szerint Magyarországon – lévén, hogy az iskolarendszer és -szerkezet a kontinentális modell szerint épült ki, vagyis már a 18. századtól kifejezetten fontos volt az állam szerepe – a tanítói egyesületek esetében egyszerre volt jellemző az alulról jövő önszerveződés, az önépítés, valamint a felülről, az oktatáspolitikai irányából érkező, központi előírásokkal szabályozott építkezés (Nagy 1996: 202). A jelenséget nemzetközi kontextusba helyezve kitűnik, hogy az egyesületté szerveződés a nyugati világ más országaiban is hasonlóan ment végbe.

Tanítói egyesületek létrejötte a világban: néhány példa

Akkor, amikor magyarországi egyesülettörténeti kutatásokat végzünk, mindig lényeges a hazai sajátosságokat külföldi példákkal összevetve értelmezni. A tanítóegyletek esetében épp úgy, mint például a sok eredményt felszínre hozó, a nők érdekeiért dolgozó civil szerveződéseknel is (Burucs 1993; Borbíró 2007; Kéri 2019), szükséges a tágabb keret ismerete, a pedagógus-szakmások lépései ugyanis a nyugati világban másutt is végbementek, és ennek a folyamatnak fontos velejárója, részben mozgatórugója is volt a színes és aktív egyleti munka. Újabb kutatások tárgya lehet a hazai tanító- és tanáregyletek nemzetközi kapcsolódásainak, beágyazottságának vizsgálata, ebben a tanulmányban ehhez csupán egy rövid, előzetes áttekintést adunk néhány külföldi sajátosságról.

Az Amerikai Egyesült Államokban számos kisebb létszámú és hatókörű, valamint két igen jelentős, a tanítókat és tanárokat összefogó, máig létező szervezet létesült a 19. század közepén. Az egyik az 1857-ben alapított *National Education Association* (NEA), a másik pedig az *American Federation of Teachers* (AFT). (<https://www.aft.org/>) Az előbbi felülről létrehozott, a politikai döntések befolyásolásának szándékával szerveződött, abban az időszakban, amikor az iskolakötelezettségről, az iskolákról számos vita folyt. Az AFT viszont – mely az 1897-ben létrejött *Chicago Teachers Federation* továbbfejlesztett, kiterjesztett változata volt – kifejezetten alulról szerveződött és mint oly sok más, európai tanítói és tanári egyletnek is, az volt a fő célkitűzése, hogy egységes fellépéssel, hatékony szakmai érdekvédelemmel javítson a pedagógusok anyagi helyzetén, beleértve ebbe a fizetésemelést és a nyugdíjak kérdését. Voltak olyan vezetői is ennek a szövetségnek, akik a munkásmozgalommal szövetkeztek, ám ez nem váltott ki a tagok között maradéktalan egyetértést. (Napjainkban tulajdonképpen mindegyik nagy múltú amerikai egyesület szakszervezetként működik és fontolgatják az egyesülést, hogy még hatékonyabban tudjanak fellépni a pedagógusok érdekében.)

Európa országaiban az iskoláztatás kiszélesedésével, a pedagógusképzés kiépítésével összefüggően a 19. századtól ugyancsak szerveződtek különböző, az oktatásügyhöz, a tanítói vagy tanári professzionalizációhoz, a szakmai érdekérvényesítéshez kapcsolódó testületek, egyesületek.

Az Egyesült Királyságban, ahol az iskolák fenntartása, a rendszer irányítása nem állami, központosított modell szerint zajlott, hanem alulról jövő magánkezdeményezések és finanszírozás útján, a 19. század során a tanítói egyesületek főként az oktatás hatékonysága, az egyes módszerek támogatása érdekében léptek fel.

A *National Society* például a Bell-féle módszert és az anglikán egyházzal összhangban álló oktatást, míg a *British and Foreign School Society* a Lancaster-módszert támogatta. (Porcher 2020)

Az oktatási rendszer kiépítése szempontjából Franciaországban egy másik, az ún. „kontinentális modell” volt meghatározó. Az országban – jóllehet, már az 1791-es alkotmány kilátásba helyezte a mindenkire kiterjedő, ingyenes közköztartási rendszer létrehozását, és reformjavaslatok sora született – valójában csak az 1880-as években következett be jelentős fordulat: a Jules Ferry-féle, 1881-es oktatási törvény kötelezővé tette az elemi iskolai tanulást és „öt éven belül megvalósult az oktatás átfogó állami irányításának rendszere” és „a francia iskolák politikai újraépítése hamarosan a III. Köztársaság jelképévé vált” (Ramirez–Boli 1989:19). Meyers kutatásai azt támasztják alá, hogy a francia tanítóság professzionalizációja nem volt más, mint „kísérlet (...) társadalmi pozíciójuk újradefiniálására” (Meyers 1989: 41). Hasonlóan mint Magyarországon, abban az időszakban a francia tanítók nem iskolai feladataik egy jelentős része is felekezetükhöz kötődött, például kántor volt. A századfordulóra a francia tanítóság tagjai számos módon és fórumon fejezték ki azt az igényüket, hogy függetlenedni kívánnak az egyháztól. René Raymond szerint sokan közülük lelkes antiklerikalisták lettek (idézi: Meyers 1989: 46). Az 1880-as évektől élénkült meg igazán Franciaországban a tanítói egyesületek működése, ottani nevükön ezeket vagy *pedagógiai köröknek* (*cercles pédagogiques*) vagy *baráti társaságoknak* (*amicales*) hívták. Az érdekérvényesítési törekvések mellett, hasonlóan, mint Magyarországon, ezek a szervezetek az önképzés, a modern pedagógiai módszerek és tantárgyi tartalmak megismerésének és megvitatásának színterei is voltak. Az évtized közepére már felmerültek az igények országos tanítói egyesület létrehozására és az 1884-ben született, egyesülési jogról készült törvény adta lehetőséget kihasználva, 1887-ben létre is jött a Világi Tanítók és Tanítónők Szakszervezete (*Syndicat des Instituteurs et Institutrices Laiques*) (Meyers 1988: 54). Ezt követően az oktatási miniszter, Eugène Spuller fellépésének köszönhetően volt egy megtorpanás az egyetelapításokban, a századelőn viszont eljutottak a szakszervezet létrehozásáig. (Ugyancsak Franciaországban, Célestin Freinet (1896–1966) néptanító kezdeményezésére, a 20. század derekán jött létre a „modern nevelés” iránt elkötelezett pedagógusok mozgalma, a Modern Nevelés Szövetkezeti Intézete, az *Institut Cooperatif de l'École Moderne* (ICEM). Az 1950-es évektől az ICEM már nem volt képes átfogni a világszintű mozgalmat, ezért 1957-ben létrejött a FIMEM, a Modern Iskolák Mozgalmainak Nemzetközi Szövetsége (*Fédération Internationale des Mouvements de l'École moderne*), amely 35–40 olyan ország nemzeti mozgalmát egyesíti napjainkban is, amelyek magukénak vallják Célestin Freinet pedagógiai elveit és gyakorlatát (Kissné Zsámboki 2015).

A FIMEM 1968 óta minden második évben nemzetközi kongresszust szervez, ez a RIDEF (*Rencontre Internationale des Éducateurs Freinet*, azaz a *Freinet Pedagógusok Nemzetközi Kongresszusa*) (<https://www.fimem-freinet.org/en/taxonomy/term/115>).

Tanítói egyesületek Magyarországon

Peres Sándor, aki a tanítói egyesületi szerveződés történeti lépéseit is bemutatta fentebb már idézett, 1896-os elemzésében, egészen az 1777-es I. *Ratio educationis*-hoz vezette vissza a szálat, amikor is a Mária Terézia által kiadott tanügyi szabályzat elrendelte, hogy a különböző iskolatípusokban rendszeresen tartsanak tanári gyűléseket (Friml 1913). Magyarországon a Pestalozzi szellemében működő, Kishonti evangélikus ágostai hitvallású tanítóegyesület volt a legelső, amely már 1786-ban megalakult (Peres 1896: 105). Ennek a testületnek az egy évtizeddel később írt, *Methodus Scholastica proscholis minoribus Kis Honthanis Ev. A. C. An. 1797* cím alatt megőrzött szabályzatát Szelényi Ödön is említi evangélikus iskoláztatásról írott művében (1917: 86). A Peres által feltárt adatok már a dualizmus kora előtt jelzik a tanítóegyesületek élénk munkáját: adatai szerint 1866-ban 65 egyesület működött. Ehhez több, helyi, vármegyei egyletalapítás története hozható példaként: Kotnyek István leírta például azt, hogy Zalában biztosan voltak már a népoktatási törvény előtt is tanítói testületek, mert forrásadatok vannak arról, hogy a Kiskomáromvidéki Tanítótestület és a Keszthely–Sümegvidéki Tanítótestület tagjai megvitatták az 1868-as törvényjavaslat szövegét (Kotnyek, 1978: 145). Baranya vármegyében is látszott, hogy a tanítók rövid idő alatt reagáltak Eötvös József 1867-es, egyesületalapításra buzdító felhívására, melyről a megyében először a *Pécsi Lapok* az évi augusztus 18-ai száma adott hírt. A kultuszminiszter felhívólevelét báró Lipthay Béla megyei főispánnak is megküldte, de ez csak három hónap múlva, október 9-én került a megyei közgyűlés elé (Komlói 1972: 75–83). A *Kalauz* című lap ugyanebben a hónapban *Egyesülünk* című cikkével lelkesített egyletalapításra (Rubus 1867: 5). Az első egylet, amelyik Baranyában Schneider István vezetésével megalakult, „szabad és általános” egyesület volt, 1867-ben 66 taggal jött létre, és Pécsi Tanítóegyesület néven működött (Peres 1896: 262; Márfi 1985–86: 193).

A *Néptanoda* című lap, mely több baranyai egylet közös újságja volt, 1867 decemberében adott hírt ennek a tanítóegyletnek a létrehozásáról (Néptanoda 1867: 7–8). Az egyletnek az volt a deklarált célja, hogy tapasztalatcsere, tudományos felolvasások és írásművek benyújtása teremtsen alapot a tanítói önképzéshez.

Az 1868: XXXVIII. törvénycikk aztán országszerte mérföldkövet jelentett a tanítóegyesületek alapítása és működése szempontjából: a községi és állami népoktatási intézetek tanítóinak és tanárainak ugyanis előírták benne, hogy alapítsanak tankerületi tanítói testületeket, azokat tovább bontva járási körökre. Kotnyek István kutatásai szerint a járási körök határai nem mindig estek egybe a közigazgatási határokkal (Kotnyek 1978: 148).

A törvényben az szerepelt, hogy évi két: őszi és tavaszi rendes gyűlést kell tartaniuk az egyesületeknek, valamint az is, hogy milyen tisztségviselőkkel dolgozon egy-egy testület. Mivel a dualizmus elején a magyarországi népiskolák túlnyomórészt egyházi fenntartásúak voltak, a VKM felekezeti és közművelődési tanítói egyesületek megalakulását is támogatta. Arról, hogy milyen célokkal működtek akkoriban az egyletek, a Néptanítók Lapja egyik cikkében a szerző, Almásy János így írt: „Csak az egyesületek vagy testületek, mint a különböző fajú és jellegű iskolák tanítóinak raczionális alapon nyugvó tömörségei vannak hivatva a népoktatásügyet, a pedagógiát fejleszteni, a tanítók erkölcsi és anyagi érdekeit védeni, a nagyobb szabású egyetemes tanítógyűléseket, valamint az egységes szervezetű tanügyi politikának megállapítása céljából tartandó tanügyi kongresszusokat előkészíteni” (Almásy 1896: 5).

A dualizmuskori egyleti életet, civil szerveződésekét áttekintve, a tanítói és tanítónői egyletekre fókuszálva kitűnik, hogy azok nagyon sokfélék voltak. Jelentős forrásértékű az, a 25 kérdésből álló kérdőív, amit az 1894-es állapotokról adatokat bekérve, Peres Sándor körbeküldött az országban, azzal a szándékkal, hogy felmérje, hány és milyen tanítói egyesület működik és mi a fő tevékenységi körük. Szerette volna látni azt is, hogy rendelkeznek-e az egyesületek a törvényben előírt alapszabállyal, hogy mekkora a tagságuk, szednek-e tagdíjat, tartanak-e közgyűléseket, vannak-e kiadványaik, könyvtáruk, olvasnak-e és mennyit a tagjaik, és külön kérdés vonatkozott arra, hogy rendelkezik-e az egyesület tanszermúzeummal. (1881-ben országos, a VKM által is támogatott javaslat született arról, hogy minden vármegyében létesüljön tanszermúzeum.) Peres adatai szerint 1894 végéig 319 egyesület alakult Magyarországon, amelyek közül könyve kiadásának idején 291 még működött: köztük 14 országos és 277 helyi szervezet. Ezekből az adatokból látszik, hogy a tanítóegyletek helyi és felekezeti csoportjai mellett olyan országos tömörülések is léteztek, mint például a Péterfy Sándor által életre hívott Magyarországi Tanítók Eötvös-alapja, mely 1875-ben alakult meg, kifejezetten érdekvédelmi szervezatként. Péterfy már az 1860-as évektől igyekezett megszervezni a hazai tanítóság országos egyesületét, sokat cikkezve, vitázva, érvelve ezzel kapcsolatosan újságok hasábjain (főként a több évig általa szerkesztett Népnevelők Lapjában) és tanítói gyűléseken. Ezzel kapcsolatos indítványát 1870-ben, az első egyetemes tanítógyűlésen terjesztette elő (Regős 1975: 163–164). Az Eötvös-alaphoz hasonlóan, országos hatókörben működött később az 1896-ban létrejött Állami Tanítók Országos Egyesülete, és a Magyarországi Tanítók Országos Bizottsága, mely 1909-től vált szövetséggé. Az állami iskolák pedagógusai mellett a felekezeti intézményekben dolgozók kisebb-nagyobb egyletei is törekedtek az összefogásra. Szelényi Ödön érdekes, később mások által is követett példaként emelte ki iskolatörténeti művében azt, hogy az evangélikus tanárok 1908-ban megalakult országos egyesülete a felekezethez tartozó iskolák tanítóságát is befogadta soraiba (Szelényi 1917: 236).

A tanítói egyletek egyébként ritkán tudtak valódi érdekvédelmi testületként működni, inkább volt jellemző rájuk az, hogy a jótevékenység és az önszegélyezés állt a tevékenységeik középpontjában.

Ez, a forrásokat nézve, az országban mindenütt alapvetően fontos volt: támogatásra szorultak ugyanis egyrészt a valamilyen betegség vagy idős koruk miatt munkaképtelenné vált tanítók és tanítónők, másrészt pedig a tanítók özvegyei és árván maradt gyermekei. Nem csupán vármegyei, hanem országos szinten is megfigyelhető volt az egyleteknek ez a kiemelt tevékenységi területe. Az 1855 és 1945 között működött Magyar Tanítónők Országos Mária Dorothea Egyesülete Rómer Flóris kezdeményezésére más célok mellett azért jött létre, hogy a kedvezőtlen anyagi körülmények között élő, illetve az idős és beteg tanítónőknek nyújtson támogatást. Ennek érdekében működtették Budapesten, a VIII. kerületi Orczy téren a Pucher József által tervezett, 1889-ben felavatott, ma is álló Magyar Tanítónők Otthonát (Gönczi 2021).

A tanítói egyesületek működésében kiemelt jelentőségű volt az, hogy a segélyezés mellett önképzőköri jelleggel funkcionáltak. Tulajdonképpen ezek a szerveződések teremtettek lehetőséget a tanítóknak és tanítónőknek, hogy a pályára kerülésük után is folyamatosan képezzék magukat és megvitassák a neveléssel és oktatással kapcsolatos gondolataikat. A tanítói tanácskozások jegyzőkönyveiből országszerte kitűnik, hogy az új tantervek, új módszerek bevezetése miatt 1868 után valóban szükség is volt az ön- és továbbképzésekre és fontos volt a falusi tanítóság esetében az is, hogy a modern mezőgazdasági ismereteket elsajátítsák, hogy aztán majd tudják közvetíteni is azokat településeik lakosságának (L. erről pl.: Varga 2007; Kéri 2020, 1995 stb.). Kelemen Elemér azt fogalmazta meg minderről, hogy „A tanítóegyletek munkájában való részvétel egyszerre jelentett kényszert és áldozatvállalást, de lehetőséget is a szakmai hiányosságok pótlására, az önművelésre és a továbbképzésre” (Kelemen 2007: 18). Az egyesületi értekezleteken gyakoriak voltak a (tan)könyv- és taneszközbemutatók, rendszeresen tartottak felolvasásokat módszertani és más témákról, és pályázatokat is kiírtak, arra buzdítva a tanítókat, hogy egy-egy témában elmélyedjenek. Peres kimutatásában 2432 olyan név szerepelt, akik felolvasásokat, előadásokat tartottak a tanítóegyleti üléseken.

A tanítóegyesületek kiadványai

A dualizmus időszakában Magyarországon fellendült a könyv- és sajtótermék-kiadás. A népoktatási törvény bevezetésével elindult az országos terítéssel, 7 nyelven kiadott heti-, majd kétheti lap, a Néptanítók Lapja. Ebben fennállása teljes időszakában nagy hely jutott a tanítói egyesületek híreinek, eredményeinek, és emellett az egyes testületek sok esetben saját, hosszabb-rövidebb életű sajtóorgánummal is rendelkeztek. 1896-ban Peres Sándor 4 írott és 28 nyomtatott, olyan közleményt ismert, amelyeknek a kiadása tanítói egyletekhez kapcsolódott. A Székesfővárosi Statisztikai Hivatal 1902-es évkönyve szerint a 338 budapesti egyesület közül 38 volt pedagógiai és közművelődési szerveződés, azt emelte ki ez a mű, hogy ezeknél az egyesületeknél a szaklapokra, a kiadványokra, pedagógiai célokra, közművelődési célokra, segélyezésekre” fordították a költségeket (Idézi: Dobrovits 1932: 15).

A Magyarországi Tanítók Országos Szövetségének a lapja volt 1909-től a *Tanítók Szövetsége* (1911-től a *Tanító*), az Állami Tanítók Országos Egyesülete pedig 1915 és 1919 között jelentette meg a *Magyar Kultúra* című lapját (majd, a dualizmus után, 1925-től pedig a *Magyar Népiskola* címűt). A Magyarországi Tanítók Eötvös-alapja 1914-től értesítőt adott ki *Eötvös-Alap* címmel. Az egyes felekezetek országos tanítói tömörüléseinek is voltak kiadványai, ilyen volt például az Izraelita Tanítók Országos Egyesülete által kiadott lap, az *Izraelita Tanügyi Értesítő* (1886–1944), a (Magyar) Református Tanítók Országos Egyesülete gondozásában megjelent *Tanítók Lapja* (1894–1944), az Országos Evangélikus Tanítóegyesület (majd Evangélikus Tanítók Országos Egyesülete) kiadványa, az *Evangélikus Népiskola* (1889–1948), a Keresztényszocialista Tanítók Szakszervezete pedig 1895-től 1919-ig a *Népnevelő* című lapot adta ki. A baloldali tanítók tömörüléseként létrejött Magyar(országi) Tanítók Szabad Egyesülete lapja az *Új Korszak* (1906–1919) volt. (L. erről: Magyar Kat. Lexikon)

Peres Sándor, újabban pedig Donáth Péter és Nagy Mária is nagyon fontos forráscsoportként említik még a tanítói tanácskozások, helyi, valamint országos tanítógyűlések jegyzőkönyvi anyagát. Ezeknek a szisztematikus, más kútfők anyagával összevetett elemzése segíthet jobban megérteni az egyesületi törekvéseket, a tanítószolgálat munkájával kapcsolatos problémákat és eredményeket, valamint a tanítóképzés változásait és az azt kísérő vitákat, különösen például 1890-ben (L. erről: Donáth 2015).

Összegzés

A 19–20. század fordulójáig – miként más nyugati országokban is – Magyarországon csaknem négyezer egyesület, köztük háromszáznál is több tanítói egylet alakult. Célkitűzéseiket tekintve abban egyetértettek az országos és helyi: vármegyei vagy városi hatókörű, különböző tanítói egyletek tagjai, hogy feladatuk erősíteni a tanítói hivatástudatot, a szakma szeretetét, harcolni a pedagógusok érdekérvényesítéséért, valamint teret adni a tanítók önművelésének és továbbképzéseinek. A dualizmus kezdeti időszakának egyletalapítási hullámáról ugyanakkor megállapítható, hogy az a századvégre a tanítói egyletek vonatkozásában is némileg lepadt, mert nem minden korábban alakult egylet bizonyult életképesnek, illetve bizonyos szerveződések egybeolvadtak. Az egyletalapítási kedv csökkenésének a folyamatosan egymásba alakuló, átrendeződő, nagyobb szövetségekbe tömörülő egyesületi „mozgás” mindemellett éppúgy háttéroka lehetett, mint annak belátása, hogy a tanítói egyletek lehetőségei érdekérvényesítési szempontból korlátozottak voltak. Ezzel együtt azonban világosan látszik, hogy a tanítói egyesületek tagjai nem csupán kirándulások és tanácskozások szervezésével foglalkoztak, hanem fontos szerepük volt országos vagy helyi viszonylatban is a tanítói professzionalizáció dualizmus kori kibontakozásában, szakmájuk alapjainak a megerősítésében, olykor napjainkig erően.

A tématerület további kutatása mind a tanítói egyletek alapításával, működésével és megszűnésével, mind pedig az egyes egyletek tevékenységi köreinek, kapcsolati rendszerének a pontosabb feltérképezésével kapcsolatosan hozhat még új eredményeket, ami nagyon fontos volna a korszak tanügyi, művelődéspolitikai törekvéseinek árnyaltabb megismeréséhez, a történeti Magyarország társadalom- és iskolatörténetének teljesebb megértéséhez, a pedagógusok régi és mai helyzetének a megértéséhez.

Irodalom

A tanítók önképzéséről. *Néptanoda*, 1867. dec. I/1. 7–8.

Almásy János (1896): a magyarországi tanító-egyesületek története. *Néptanítók Lapja*, 29., (20.), pp. 4–6.

American Federation of Teachers. <https://www.aft.org/> (A letöltés ideje: 2024. 05. 20.)

Baska Gabriella–Nagy Mária–Szabolcs Éva (2001): *Magyar tanító, 1901*. Pécs: Iskolakultúra.

Borbíró Fanni (2007): Budapesti nőegyletek 1862–1904. In: Fábri Anna–Várkonyi Gábor (Szerk.): *A nők világa: Művelődés- és társadalomtörténeti tanulmányok*. Budapest: Argumentum, pp. 185–207.

Burucs Kornélia (1993): Nők az egyesületekben. *História*, (2.), pp. 15–18.

Csáky Albinné (1895): *A Nőkérdés – A Mária Dorothea-egylet tízéves fennállásának ünnepsége*. Budapest: Mária Dorothea Egylet kiadása.

Dobrovits Sándor (1932): Budapest egyesületei. *Statisztikai Közlemények*, Illyefalvi I. Sándor (Szerk.): Budapest: Budapest székesfőváros házinyomdája.

Domaniczky Endre (2012): Adalékok a magyar egyesülési jog szabályozásához a dualizmus korában. *Jogtörténeti Szemle*, 1., pp. 1–16. https://epa.oszk.hu/04100/04139/00045/pdf/EPA04139_jogtorteneti_szemle_2012_01_01-16.pdf (A letöltés ideje: 2024. 05. 20.)

Donáth Péter (2015): Tanítói, tanári viták a magyarországi tanítók társadalmi küldetéséről, helyzetük javításáról, a tanítóképzés korszerűsítéséről, felsőfokúvá tételéről, 1890–1905. Különlenyomat a Donáth Péter (Szerk.): *Filozófia – művelődés – történet 2015* című kötetből. Budapest: Trezor, pp. 224–387. <https://mek.oszk.hu/14800/14883/14883.pdf> (A letöltés ideje: 2024. 05. 25.)

Felkai László (1970): Tanítók helyzete az 1868. évi népoktatási törvény kibocsátása után. In: Kőte Sándor (Szerk.): *Neveléstörténeti tanulmányok*. Budapest: Magyar Pedagógiai Társaság, pp. 323–340.

FIMEM–RIDEF: *Pédagogie Freinet*. <https://www.fimem-freinet.org/en/taxonomy/term/115> (A letöltés ideje: 2024. 06. 07.)

Friml Aladár (1913): *Az 1777-iki Ratio educationis*. Budapest: Katholikus Középiskolai Tanáregyesület, <https://real-eod.mtak.hu/2393/1/Az%201777-iki%20Ratio%20Educationis.pdf> (A letöltés ideje: 2024. 05. 20.)

Gönczi Ambrus (2021): Ma is áll a Magyar Tanítónők Otthona. *PestBuda – Online várostörténeti és kulturális folyóirat*, december 17. https://pestbuda.hu/cikk/20211217_ma_is_all_a_magyar_tanitonok_ott_hona_a_szegeny_sorban_elo_pedagogusok_koltozhatnak_be_a_tornyos_epuletbe (A letöltés ideje: 2024. 06. 02.)

Gyáni Gábor–Kövér György (2006): *Magyarország társadalomtörténete*. Budapest: Osiris.

Kelemen Elemér (2007): *A tanító a történelem sodrában. Tanulmányok a magyar tanítóság 19–20. századi történetéből*. Pécs: Iskolakultúra.

Kelemen Elemér (2004): Pedagógusszervezetek és -mozgalmak Magyarországon a 19. században. *Iskolakultúra*, 6–7., pp. 146–155.

- Kéri Katalin (2020): Tanítói egyletek a történeti Baranyában. *Tudásmenedzsment*, 21., különszám, pp. 121–127.
- Kéri Katalin (2019): Nőegyletek a dualizmus kori Magyarországon. *Civil Szemle*, 16., (2.), pp. 21–30.
- Kéri Katalin (2013): Pedagógiai sajtó a dualizmus kori Baranyában. *Neveléstörténet*, 10., (1–4.), pp. 33–43.
- Kéri Katalin (1995): Tanítók a baranyai római katolikus püspökségben: 1868–1918. *Iskolakultúra*, 5., (5.), pp. 36–44.
- Kiss Zsuzsanna (2006): Tóth Árpád: Önszerveződő polgárok. A pesti egyesületek társadalomtörténete a reformkorban. Könyvismertetés. *Korall*, 7., (23.), pp. 223–226. https://epa.oszk.hu/00400/00414/00016/pdf/EPA00414_Korall_2006_23_223kiss.pdf (A letöltés ideje: 2024. 06. 03.)
- Kissné Zsámboki Réka (2015): *Egy Freinet-szellemű óvodai innováció az 1990-es évek alternatív pedagógiai mozgalmában*. Pécs: Edenscript.
- Klingenberg Jakab (1907): *A Pécsi Tanítóegylet 40 éves vázlatos története*. Pécs.
- Komlósi Sándor (1972): Az Eötvös-féle népnevelési egyletek alakítására irányuló törekvések sora Baranyában. *Baranyai Művelődés*, 1., 75–83.
- Kotnyek István (1978): *Alsófokú oktatás Zala megyében 1918-ig*. Zalaegerszeg: Zala megyei Levéltár. (Zalai Gyűjtemény 9. sz.)
- Lantos István (1980): A magyar honi tanítóegyletek országos szövetsége (1872–1874.) In: Mészáros István (Szerk.): *Tanulmányok a magyar nevelésügy XVII–XX. századi történetéből*. Budapest: Akadémiai. pp. 69–184.
- Márfi Attila (1985–86): Baranya vármegye egyesületei (1867–1914). *Baranyai Helytörténetírás*. Pécs. pp. 193–214.
- Meyers, Peter V. (1989): Elemi iskolai tanítók a XIX. századi Franciaországban: professzionalizálódás konfliktusokkal. In: Bajomi Iván (Szerk.): *Állam, népoktatás, tanítói hivatás. Iskola/Mester*, 7, Budapest: Oktatókutató Intézet, pp. 41–65.
- Nagy Mária (1996): Tanítói és tanáregyesületek Magyarországon. *Új Pedagógiai Szemle*, pp. 201–208. http://epa.niif.hu/00000/00035/00224/pdf/EPA00035_upsz_1996_07-08_201-208.pdf (A letöltés ideje: 2024. 05. 20.)
- Németh András (2012): Magyar pedagógusképzés és pedagógus szakmai tudásformák I. 1775–1945. *Nemzeti fejlődési trendek, nemzetközi recepciók hatásai*. Budapest: ELTE Eötvös.
- Pedagógusegyesületek (2005). In: *Magyar Katolikus Lexikon* (elektronikus változat). Budapest: Szent István Társulat. <https://lexikon.katolikus.hu/P/pedag%C3%B3gusegyes%C3%B3clek.html> (A letöltés ideje: 2024. 05. 20.)
- Peres Sándor (1896): *A magyarországi tanító-egyesületek története*. Budapest: A VKM támogatása mellett kiadja a Magyarországi Tanítók Országos Bizottsága.
- Porcher, Pierre (2020): State and School in Europe (Nineteenth–Twenty-first Century) In: *Digital Encyclopedia of European History*. Paris: Sorbonne Université. <https://ehne.fr/en/encyclopedia/themes/education-teaching-and-professional-training> (A letöltés ideje: 2024. 05. 20.)
- Pór Edit (1988): *A magyarországi egyesületek címtára 1–3*. Budapest: Művelődéskutató Intézet.
- Ramirez, Francisco O.–Boli, John (1989): A népoktatás politikai megteremtése: európai kezdetek és világméretű intézményesülés. In: Bajomi Iván (Szerk.): *Állam, népoktatás, tanítói hivatás. Iskola/Mester*, 7, Budapest: Oktatókutató Intézet, pp. 7–40.
- Regős János (1975): Az Eötvös-alap első évtizedei. *Magyar Pedagógia*, pp. 163–176.
- Rubus (1867): Egyesüljünk. *Kalauz*, október 29. IV/1. 5.
- Szelényi Ödön (1917): *A magyar ev. iskolák története a reformációtól napjainkig. Különös tekintettel a középiskolákra*. Pozsony: Grafikai Műintézet, Wigand K. F.

Tóth Árpád (2005): *Önszervező polgárok. A pesti egyesületek társadalomtörténete a reformkorban.* Budapest: L'Harmattan.

Varga László (2007): *A pannonhalmi egyházmegye népiskolái a XIX–XX. században.* Budapest: Historia Ecclesiastica Hungarica Alapítvány–Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség (METEM).

Fotó/Németh István Péter

THE ROLE OF NON-PROFIT ORGANIZATIONS IN THE NON-FORMAL EDUCATION OF PRESCHOOL CHILDREN FROM MARGINALIZED ROMA COMMUNITIES IN SLOVAKIA*

Monika Miňová

Introduction

"All men by nature desire to know."

Aristotle

Non-profit organizations play an important role in our society in every form of personal and social life. These organizations are given due attention from every field. People don't even realize how important education is for them, how education affects a person's whole life. We learn new information through various mass media and keep it in our memory both intentionally and unintentionally. Education also shapes one's personality and affects their morals. Education has a versatile effect on children. It does not only bring new knowledge but also develops social relations between peers, and builds respect for authority. Through various types of formal, informal, and non-formal education, children receive information that is important for their personal life as well as school life and irreplaceable for their further functioning in society. As Rochovská (2011) claims, a child spontaneously learns about the surrounding world long before they start attending school. Due to various reasons, not every preschool-aged child has the opportunity to attend formal institutions from an early age. Therefore, these children are provided with support and assistance through various non-profit organizations, where they can spend their free time meaningfully with professionals and their parents and receive an initial education on which formal education can build foundations. Non-profit organizations help children overcome social barriers and thus support the devel-

opment of social competencies. Józsa et al. (2023) emphasize the development of social competencies of preschool-aged children, as children with a deficit in social competence often struggle with developing and maintaining interpersonal relationships, which can also affect their academic success Borbélyová – Orsovics (2021) believes that non-profit organizations fulfill an important role in education. At the same time, they emphasize the socializing effect of these organizations on society.

Theoretical background

The non-governmental non-profit sector is characterized by institutionalized organizations operating on the principles of private law and, from the point of view of the economic principle, operating on the non-profit principle. Non-governmental non-profit organizations, i.e., non-state organizations are founded by citizens as both formal and non-formal organizations and have the character of both legal and natural persons, and their existence very often stems from the principle of self-management of society and the ability to mutually guide the actions of a community of people (Kuvíková et al. 2014). Salamon and Anheier (1998) distinguish five basic characteristics of non-governmental non-profit organizations: organized, private, non-profit, self-governing, and voluntary. The following legal forms of non-governmental non-profit organizations are most known in Slovakia: *civic associations*, *non-profit organizations providing generally beneficial services*, foundations, non-investment funds, interest associations of legal entities, special-purpose facilities of churches and religious societies, and international organizations. Non-profit organizations in Slovakia are governed by Act No. 213/1997 Coll. on Non-profit Organisations Providing Services of General Interest. According to this Act, “a non-profit organization is a legal entity that provides generally beneficial services under predetermined and equal conditions for all users and whose profit may not be used for the benefit of the founders, members of the bodies or its employees, but it must be used in its entirety for the provision of generally beneficial services”, in particular, the provision of health care, social assistance, and humanitarian care; creation, development, protection, restoration and presentation spiritual and cultural values; protection of human rights and fundamental freedoms; *education, upbringing and development of physical culture*; research, development, scientific and technical services, and information services; creation and protection of the environment and protection of the health of the population; services to support regional development and employment; ensuring housing, management, maintenance and renovation of the housing stock. A non-profit organization can do business according to special regulations on the condition that this activity achieves a more efficient use of its assets and that the quality, scope, and availability of the services for which it was founded will not be jeopardized. It cannot participate in the business of other persons and cannot enter into a silent partnership agreement.

Income from the activity of a non-profit organization is subject to tax obligations according to applicable tax laws. The funds of a non-profit organization may not be used to finance the activities of political parties and political movements or to benefit a candidate for an elected position. A non-profit organization may not tie the provision of its generally beneficial services to the provision of donations from natural persons or legal entities. As can be seen from *Table 1*, the number of non-profit organizations is gradually increasing.

Table 1. Number of non-profit organizations in the Slovak Republic in the period 2016–2020

Legal form \ Year	2016	2017	2018	2019	2020
Associations	40 386	43 544	45 938	48 206	50 575
Foundations	468	469	468	477	471
Non-investment funds	524	518	504	507	501
Non-profit organizations providing generally beneficial services	1 556	1 501	1 602	1 638	1 638
Total	42 934	46 032	48 512	50 828	53 185

Source: author's own processing.

The non-profit sector in Slovakia has a rich history. Its formation and development reflected the significant social, economic, and political changes that society went through, especially during the last century. Volunteerism and the development of civil society in Slovakia have been marked, as one of the few countries, by all the substantial social, political, and economic changes that we are seeing in the countries of Europe. Currently, the non-profit sector is becoming a significant spiritual, political, and economic force. It consists of a wide range of organizations, from small associations, groups, and clubs to strong foundations and funds. They focus on ensuring human rights and basic freedoms, providing humanitarian activities, educating and upbringing the population, supporting the development of employment, and many other areas. The key values that non-profit organizations should respect are integrity, openness, responsibility, service, and charity. Non-profit organizations focused on education are a space for children to support and stimulate personal, social, and communication skills and competencies, which they will need in both formal education and practical life.

Education in Slovakia and everything related to it is subject to Act no. 245/2008 Coll. on Upbringing and Education (the School Act). This Act defines a kindergarten as an institution of formal education ensuring and supporting the personal development of children in individual areas, such as physical, social-emotional, moral, aesthetic, and intellectual. At the same time, it participates in the development of the skills and abilities of a preschool-aged child, and shapes and forms the prerequisites for primary education.

Kindergarten prepares children of preschool age in accordance with their age and individual characteristics for life in society. This institution is intended for children aged three up to entering primary school. It is the first school that a child attends and therefore it covers early education. The enactment of compulsory pre-primary education was proposed already in concepts such as Millennium or Learning Slovakia. To ensure the participation of all children in preschool education, several European countries have made it free and compulsory for at least one year before starting primary education (Austria, Bulgaria, Latvia, and Switzerland) (European Commission/Eurydice/Eurostat 2014: 40). In Hungary, the Act of 2011 on National Public Education introduces free early childhood care and education for all children between the ages of 3 and 6. The Czech Republic introduced compulsory preschool attendance from the age of 5 in September 2017 (European Commission 2016). Belgium, Malta, France, Spain, and Great Britain guarantee children free participation in early childhood education and care programs even from an earlier age (2 or 3 years) (European Commission/Eurydice/Eurostat 2014: 40). The philosophy of preschool education in the European Union countries also emphasizes the right of every child to a place in kindergarten. To fulfill this right, the tendency of EU states is to establish by law the obligation for the founders of schools to create enough places for all children. Until 2021, there was no legal obligation for founders to create enough places for all children in Slovakia. By changing the legislation, from the 2024/2025 school year, all four-year-old children will be entitled to kindergarten, and from the 2025/2026 school year, all three-year-old children will be entitled to kindergarten. A very important change occurred in 2021. According to the current legislation, pre-primary education is compulsory for children who turn 5 by August 31. According to Borbélyová (2023: 17), the current legislation also offers the possibility of educating 5–6-year-old children in a non-institutional form, in the so-called home education (the possibility of individual education). For illustration, we present a short overview of the number of children enrolled in kindergartens, and we separately indicate how many children are in compulsory pre-primary education according to different types of founders.

Table 2. The number of enrolled children according to the school founders

School year	Public kindergartens		Private kindergartens		Church-owned kindergartens		Total of enrolled children
	Children enrolled	Number of children in compulsory education	Children enrolled	Number of children in compulsory education	Children enrolled	Number of children in compulsory education	
2020/2021	153 086	-----	7 868	-----	5 607	-----	166 581
2021/2022	157 862	57 894	9 156	2 919	6 152	2 203	173 170
2022/2023	162 254	60 630	10 169	2 956	6 407	2 248	178 830
2023/2024	161 421	59 218	10 664	3 031	6 609	2 304	178 694

Source: Slovak Centre of Scientific and Technical Information, 2024 (<http://statdat.statistics.sk>).

It is assumed that the number of children will increase from the 2024/2025 school year, but everything depends on the available capacities in kindergartens.

Despite the compulsory pre-primary education in Slovakia, some children do not attend kindergarten. This mainly concerns children from socially disadvantaged/disadvantaging environments or from marginalized Roma communities.

In the Slovak context, two terms are currently used, namely socially disadvantaged environment and socially disadvantaging environment. From the child's viewpoint, it is an environment that disadvantages them regarding their optimal development and is therefore *disadvantaging* for the child/pupil. On the other hand, the term *socially disadvantaged environment* refers to a disadvantaged environment, not to the child or pupil who grows up in it (Klein et al. (2012: 100). explain the *difference* between a *socially disadvantaged environment* and a *socially disadvantaging environment* very simply: "A socially *disadvantaging* environment expresses the characteristics of the environment in dynamics, that is, in the intentions of the possibility of its change. A socially disadvantaged environment expresses the characteristics of the environment in statics, in a certain fatality, as if such an environment could not be changed." According to Act no. 245/2008 Coll. on Upbringing and Education (the School Act) a child from a socially disadvantaged environment is understood as a child living in an environment which, due to social, family, economic, and cultural conditions, does not sufficiently stimulate the development of the child's mental, volitional, emotional qualities, does not support their socialization and does not provide them with enough adequate stimuli for the development of their personality. Marginalized Roma communities, Lipnická (2014) understands that "*socially excluded communities of people who are disadvantaged compared to other people due to poverty or cultural factors and live in settlements, areas of villages or towns, which hinders their personal development and quality living conditions.*" According to Klein–Sobinkovičová (2013), marginalization represents the creation of unequal social relations, which result in limiting life opportunities and reducing the chances of participating in decision-making and influencing these decisions. It is more than just economic poverty and deprivation, as it involves a general limitation of opportunities to participate in normal social life, including education. There are two basic types of marginalization:

1. Economic marginalization is linked to poverty and affects different groups such as the Roma community, citizens with disabilities, refugees, the unemployed, and the homeless. This form of marginalization is often accompanied by the threat of social and cultural isolation.
2. Symbolic marginalization is related to prejudices and stereotypes that are present in society and affect groups based on ethnic, religious, or sexual orientation. Some groups may fall into both categories of marginalization, and there is often overlap between the two types.

These forms of marginalization lead mainly to the exclusion of children from active participation in social life and limited access to opportunities, which is most evident in the field of education.

As we mentioned above, it is precisely these children from marginalized Roma communities who, to a large extent, have the opportunity to participate in non-formal education, which is usually implemented in connection with the goals, content, and means of a certain degree of formal education in the school system, but under specific conditions, i. e., in non-profit organizations. Non-formal education *does not replace formal education*, including pre-primary education in kindergartens for children of preschool age. Among other things, educational activities developing the child's personality are carried out in cooperation with experts, legal representatives, and representatives from the community. It can take place within project, community, civic, and other activities with an educational focus. Non-formal education is aimed at acquiring knowledge, skills, and competencies that can improve the participant's social and work performance. It is provided in employers' facilities, private educational institutions, non-governmental non-profit organizations, educational facilities, and other organizations. Non-formal education includes, for example, organized leisure activities for children, youth, and adults, foreign language courses, computer technology courses, retraining courses, but also short-term training and lectures. A necessary condition for the implementation of this type of education is the participation of a professional lecturer or teacher. It does not lead to obtaining a degree. Miňová–Novotná (2012: 58) states: *"Professional non-governmental organizations responded flexibly to the educational needs of children and young people. In the field of non-formal education, they began to use methods that allow direct experience, and experiential and social learning. Non-governmental organizations are involved in educational activities not only through leisure activities of interest. With their experience in introducing new procedures and methods, they can also contribute to formal education and thus enrich the already existing new approaches introduced by schools and school facilities."*

Non-formal education does not replace institutional pre-primary education but responds to insufficient or absent readiness of children outside the educational stream for the school environment through carrying out activities that develop children's personalities, providing a suitable educational approach for parents, and motivating the community to adequate education and training from an early age. As we have already mentioned, only non-profit organizations have dealt with the non-formal education of children from marginalized groups. Through community work, their own centers, and clubs, they represent the role of the state, which has not yet created the conditions for institutional preschool training for all children. Therefore, non-profit organizations providing generally beneficial services play a key role in society in the implementation of public goals.

Survey findings

The *aim* of the conducted survey was to map and summarize the current non-profit organizations providing non-formal education for children of preschool age from marginalized Roma communities, and to analyze the embedment of the formal form of non-formal education for children from marginalized Roma communities via non-profit organizations.

To achieve the aim of the survey, two methods were used, i.e., the content analysis of documents and interviews. Gavora (2015) states that content analysis has long been a standard method of pedagogical research aimed at evaluating and interpreting the content of texts. Průcha–Walterová–Mareš (2013) describes the interview as a research tool used in direct oral communication between the researcher and the respondent. Gavora (2010) adds that it is also possible to apply it indirectly, by telephone or as an online interview. The survey was conducted between March–May 2024 on two purposefully selected samples. We used a content analysis of documents consisting of focus and profiling on a publicly available sample of 10 non-profit organizations and 1 project. A non-standard telephone interview, which consisted of 11 open-ended questions, was conducted with 7 non-profit organizations mainly from eastern Slovakia.

Brief content analysis and description of 10 non-profit organizations and 1 project providing non-formal education

1. National project

The School Open to All project follows the results of three previous national projects under the guidance of the Methodological and Pedagogical Center (MRC, MRC2, PRINED). Its uniqueness lies in the creation of an effective model of cooperation between several components of the education system, i.e., support and mutual cooperation of teachers and professional staff in kindergartens and primary schools, including pedagogical assistants, professional staff from CPAP (the Center for Educational and Psychological Counselling and Prevention), as well as teachers providing the non-formal education of preschool children outside the educational system together with their tutors (parents of these children).

Non-formal education is aimed at the upbringing and education of children from MRC who cannot or do not attend kindergarten for various reasons (e.g., limited capacities of kindergartens, persistent distrust of parents towards the school institution, parents' lack of interest in pre-primary education, financial reasons and others). It is attended by children from MRC with the aim of acquiring the competencies necessary for successful entry into primary or pre-primary education (hygienic habits, communication skills, social behavior, development of fine motor skills and graphomotor skills, etc.).

Within the national project, 119 children aged 5–7 were involved in non-formal education. In the overall assessment, most of the teaching staff (44) agreed with the opinion that non-formal education:

- improves school readiness of children from socially disadvantaged backgrounds,
- comprehensively develops the personality of a child from a socially disadvantaged environment, and
- balances the shortcomings of lacking encouragement of the child by the family.

2. Wide Open School organization

Characteristics: The non-profit organization Wide Open School builds on the successful activity and tradition of the Open School Foundation, which has been operating since 1994, and continues to develop its mission. Non-profit organization Wide Open School is an open non-profit organization focused on community development and lifelong learning in socially disadvantaged groups with an emphasis on families, especially those with children at an early age, actively operating at the local, national, and international levels.

Vision: All families in mixed communities, especially those with very young children, live in a fulfilling and tolerant environment, have access to quality education and social services, and can rely on an open and competent public administration to meet their needs.

Mission: The organization is interested in the needs of families from mixed communities, especially those with very young children; contributes to the development of a stimulating environment with an emphasis on education, employment, housing, and health; minimizes intolerance and facilitates dialogue between interested groups.

After 1989, as a result of the cancellation of many kindergartens, many non-governmental organizations started to engage in non-formal education. One of the most significant, which influenced both non-formal and institutional education at the pre-primary and primary levels, was the Wide Open School Foundation (1994) with the Step by Step methodology. At its philosophical level, the organization created the concept of lifelong learning in the dimension of an open society that does not make final judgments and recognizes the continuous development and inner potential of everyone. In the upbringing and education of children, it counts on the participation of the family and the community. The methodology includes 4 principles based on: care, relationships, communication, and community.

3. Foundation for a Roma Child

History: Another important non-governmental organization was the Foundation for a Roma Child (1991) and its preschool program for children and parents under the name – Education Centers (1993), operating in eastern Slovakia. They primarily dealt with 5–6-year-old children from a socially disadvantaged environment, their parents, and the wider community. The Education Centers worked also with children at the primary level through clubs, tutoring, and educational work. The foundation later changed its name to INFOROMA, and in 2004 it was renamed to Balancing the Chances, CA.

Characteristics: Civic association Balancing the Chances has long been dedicated to the early education of children from socially disadvantaged environments and marginalized Roma communities.

Vision: The Hand in Hand project began to be implemented in November 2023 in the Old Brickyard quarter in Prešov. From January 2024, it was expanded to 2 new locations – Veľký Šariš and Kendice. The project is focused on the non-formal education of children aged 0–6 years in the family environment of MRC. It is implemented with the support of the Ministry of Education, Research, Development, and Youth of the Slovak Republic. The Hand in Hand project is funded by the Recovery and Resilience Plan.

Mission: In cooperation with the family, the organization contributes to the personal development of children from MRC aged 0–6, and prepares them for pre-primary education and subsequent entry into school. Its activities, improve the quality of family education and enhance the competencies not only of children but also of their parents.

4. Multifunctional center for children and youth – Moldava nad Bodvou

Characteristics: The Space Connects Us, a multifunctional center in Moldava nad Bodvou, connects minority children and youth with the majority. Learning not only at school includes the following three types of programs: 1. School in a different way: tutoring of children from socially disadvantaged environments, summer schools, and integrated educational programs. 2. Learning through play: various types of knowledge quizzes and competitions, organized on various holidays and memorial days. 3. Non-formal education: the activity includes various types of training and courses for children as well as adults.

Vision: Establishing a multifunctional center for children and youth, which is a coordination center for other centers that work with youth and children in Moldava nad Bodvou, and improving the level of communication and cooperation of existing centers working with children and youth.

Mission: The goal of the Multifunctional Center in Moldava nad Bodvou is to support the social integration of Roma and disadvantaged youth. The center aims to ensure that children and youth from marginalized groups receive quality services in various areas such as health care, education, and employment. They have created a comprehensive concept for the development of work with youth and are expanding the social infrastructure and services for such groups.

5. Baff Sa, CA

Characteristics: They run the BAFFkáčik club, where they provide children with a safe space for tutoring, workshops, etc. They are preparing activities such as Oral hygiene, and Get to Know Your Profession, March is the month of books. For 5 years, they have been implementing thematic summer camps, such as Me and My Profession, Craftsman, Animal World, and Protect Me!

Vision: They have been working for a long time with children and youth from socially weaker families affected by high marginalization – social, economic, and geographical.

Mission: The civic association Baff Sa is a partner of the Multifunctional Center for Children and Youth of the "Space Connects Us" project. The civic association cooperates and participates with several existing civic associations and kindergartens as well as primary schools.

6. ETP Slovakia

Characteristics: The Center for Sustainable Development is a recognized organization that has brought to our professional field several innovative approaches and topics beneficial for working with excluded communities. Work in community centers is complemented and expanded by non-formal education and work with youth. They provide tutoring and interesting activities such as music and drama clubs, sports, and creative art workshops. They also do shorter trips all year round and summer camps. Many of these activities are implemented or organized by young people for their younger peers.

Vision: Since 2008, they have been implementing the Bridges from Poverty training, a concept from the United States introduced by Ruby Payne. As part of the training sessions, which are interactive, our lecturers also share their many years of field experience. With a similar goal, to strengthen understanding and help break down prejudices, we also hold peer workshops at schools, where young people from the Luník quarter of Košice act as workshop lecturers and talk about life in the Roma settlement. Sometimes these workshops also take place in the form of "wanderings" right in the Roma settlement.

Mission: Preschool clubs are also run in community centers; since the introduction of compulsory preschool attendance, they focus on younger children aged 3–5 years. In the field of education, they focus on the interesting FIE (Feuerstein's Instrumental Enrichment) method, which is based on the belief that a child's intellectual abilities can be modified by changing the environment and the activities he or she performs. This method is based on cognitive stimulation and includes the identification of the child's needs while using prepared sets of tasks, the so-called instruments. The results of this world-recognized method are manifested by the improvement of specific cognitive abilities, increased motivation to learn, and the acquisition of important learning strategies.

7. Community center Veľká Ida (ETP Slovakia)

The community center in Veľká Ida operates under ETP Slovakia. Community centers play a key role in promoting social inclusion and education among residents. They offer comprehensive social services and education to community members, especially from marginalized Roma communities. Without community centers, the integration of socially disadvantaged residents is extremely difficult. They are therefore an essential part of any social integration and inclusion program.

Throughout the week, trained professionals provide social services and organize educational and recreational activities for children and youth.

8. Community center Stará Ľubovňa–Podsadek (ETP Slovakia)

The Stará Ľubovňa–Podsadek community center also operates under ETP Slovakia. Their mission is to support regional development, protect the environment, and help in the development of the social, economic, educational, and cultural potential of individuals, organizations, and communities with an emphasis on disadvantaged regions, socially disadvantaged groups, and ethnic minorities.

9. Community center Moldava nad Bodvou

The community center is open to all. Through its activities, it tries to involve individual members of the community in active participation aimed at improving their living conditions, but also the conditions of the entire community.

The community center provides:

- Mandatory services, e.g., social counseling, field social work, low-threshold programs for children and youth, field medical assistance, community work, and community rehabilitation...
- Optional services, e.g., preschool clubs, getting ready for school, development of computer literacy, professional counseling...

The aim of the community center is to activate and support formal and informal social networks within the community in order to solve negative social phenomena.

10. Man in Danger

Characteristics: Man in Danger is a non-governmental, non-profit organization providing humanitarian aid and development activities in the world and in Slovakia. The organization was founded in 1999 with the aim of effectively helping people who suffer from the consequences of conflicts, natural disasters, and non-democratic regimes. They gradually added educational activities and helped excluded communities in Slovakia to their mission.

Vision: They work directly and closely with the local Roma community, try to connect it with Slovak society, and provide it with help. They prepare children for school, tutor them, organize various preventive and recreational activities, and try to take children out of their homes so that they have the opportunity to see the world and learn what possibilities "out there" exist.

Mission: In the created clubhouses, they primarily try to support children and youth, provide them with space to spend their free time, develop their social skills, and support them in difficult periods of life. Here, children can engage in activities according to their interests.

11. The Way Out

Characteristics: The work of the organization includes tutoring, educational, social, and publishing activities, international cooperation, and the organization of activities that contribute to the achievement of set goals. The Way Out civic association was established in 2008, with the first Omama training taking place in July 2008.

Vision: The Omama program focuses on the key phase of a person's life, in which the foundations for later success are built. Omamas advises already pregnant mothers and later shows parents how to best develop their children's potential, even if they live in poor conditions. Through games and activities, they help develop children's brains and skills from an early age. This program therefore focuses on the education and development of the child at an early age in socially disadvantaged groups such as excluded Roma locations.

Mission: The aim of these activities is, among other things, to improve all aspects of the child's development at an early age: fine and gross motor skills, cognitive abilities, socio-emotional area, language skills and communication, creativity, resilience, healthier lifestyle. The program is intended to strengthen the self-confidence of the child and parents, their mutual relationship, and the child's respect for themselves and others (Melikantová–Miňová–Mušinka 2020: 52).

Summary

The aim of the content analysis of 10 non-profit organizations and 1 project was to find out the focus of these available organizations regarding the non-formal education of children from marginalized Roma communities. We can say that the selected non-profit organizations in their profiling and focus on non-formal education are also oriented toward children of preschool age. As for content and time focus, it is different in every non-profit organization. These parameters depend on several components, especially the location, spatial conditions, and society in the given region. Based on the content analysis of the available non-profit organizations that function as civic associations, it can be concluded that adequate attention is paid to children in preschool age at the non-formal level of education. At the same time, non-profit organizations play an important role in developing communication, personal, and social competencies and skills in preschool-aged children.

The results of the survey using the interview method

After evaluating the available information from 7 non-profit organizations and based on the respondents' statements, we can conclude that each non-profit organization aims at the non-formal education of preschool children who cannot attend kindergarten for various reasons.

The reasons given were the limited capacity of kindergartens, parents' lack of trust in school institutions, parents' lack of interest in pre-primary education, and financial constraints. In their statements, the respondents also asserted that this way they can provide children with a better atmosphere or an interesting program and prepare children for entering primary school. Programs are created according to the needs of children and participants and not according to specific school curricula. They try to make the children progress and achieve better academic results and thus have a better chance for them to apply in the labor market so that they can be a benefit to society.

Table 3. Involvement of non-profit organizations in projects

Projects	Multi-functional center	Baff Sa, CA	CC Veľká Ida (ETP Slovakia)	CC Stará Ľubovňa (ETP Slovakia)	CC Moldava nad Bodvou	Man in Danger	The Way Out
SPP Foundation		X					
Multifunctional center for youth		X					
Pontis		X					
Eset		X					
Omama							X
Gender equality for Roma communities						X	
NP Community services in towns and villages with MRC			X				
Phase 2 Step by Step			X				
A second chance for education			X				
RCPU KE a KS	X						
Comenius Institute	X						
None				X	X		

Source: author's own processing.

Non-profit organizations operate thanks to their involvement in various projects. We purposefully investigated whether they have developed a project focusing on non-formal education. As can be seen from *Table 3*, almost every organization participates in some projects, although they differ.

They are mostly projects aimed at the marginalized Roma community, but we also find other projects that help non-profit organizations in providing or implementing non-formal education. Organization Baff Sa, CA participates in several projects, which allows them to provide interesting content for a wider range of interested parties and to gain experience, skills, and a network of contacts.

Table 4. Age categories of children in non-formal education via non-profit organizations

Age category	Multi-functional center	Baff Sa, CA	CC Veľká Ida (ETP Slovakia)	CC Stará Ľubovňa (ETP Slovakia)	CC Moldava nad Bodvou	Man in Danger	The Way Out
5–40 years		X					
0–6 years							X
Minor parents							X
No age limits	X					X	
3–18+ years		X	X	X	X		
Adults				X			

Source: author's own processing.

The non-profit organizations provide non-formal education for different age categories, i.e., from early age to adulthood. The group of children from the age of 3 predominates, but there are non-profit organizations that also work with minor parents and adults. Different age groups of children have different needs, interests, and ways of learning, so it is important to take these factors into account in non-formal education. Age categories in non-formal education can also serve as a basis for various forms of assessment and monitoring of children's progress within a given educational program. Every non-profit organization works with pre-school children from MRC, as there is space and need to educate these children. This way, the non-profit organizations contribute to reducing inequality in access to education, which is often significantly lower in these communities. In addition, non-formal education provides children with the opportunity to develop their skills and abilities outside of the formal school environment and within a community where they can feel more comfortable and safer. This can have a positive effect on children's self-esteem and motivate them to further education and development. In addition, non-formal education can help overcome the language barrier, which is problematic when children start formal education.

Table 5. Providers of non-formal education in non-profit organizations

Professionals in non-formal education	Multi-functional center	Baff Sa, CA	CC Veľká Ida (ETP Slovakia)	CC Stará Ľubovňa (ETP Slovakia)	CC Moldava nad Bodvou	Man in Danger	The Way Out
Teachers	X						
Field workers	X						
Lecturers	X	X					
Animators		X					
Professional workers			X				
Teaching assistants			X				
Community center workers				X	X	X	
Ommas							X

Source: author's own processing.

During non-formal education, primarily community center workers or lecturers and professional workers are present for the children. In *Table 5* we can see that in some non-profit organizations mamas, teachers, animators, teaching assistants, or field workers work with the children. We find it positive that children are cared for by trained experts during non-formal education because, with their professional approach, they help children develop comprehensively in all aspects. They also try to help these children cope with a socially and economically disadvantaged environment and improve their chances for the future.

Table 6. A space where non-formal education takes place in non-profit organizations

Space	Multi-functional center	Baff Sa, CA	CC Veľká Ida (ETP Slovakia)	CC Stará Ľubovňa (ETP Slovakia)	CC Moldava nad Bodvou	Man in Danger	The Way Out
Community center	X	X	X	X	X		X
Kindergarten		X					
Outdoor		X				X	
Caravans							X
Households							X

Source: author's own processing.

A community center is a place where almost every non-profit organization provides non-formal education. If they do not have much space, they carry out activities and non-formal education outdoors. A suitable space for non-formal education is important because it allows children to feel comfortable and safe, which improves their willingness and motivation to participate in activities. Spaces should be large enough and well-equipped for different types of activities to offer diverse experiences for skill acquisition. A suitable space provides an opportunity for creative and interactive learning where children can experiment and discover new things. Finally, it supports social interactions and teamwork, which is important for the development of social and communication skills in children.

When asked how often they provide non-formal education during the work week, 4 non-profit organizations answered that they implement it every day (CC Veľká Ida (ETP Slovakia), CC Stará Ľubovňa (ETP Slovakia), CC Moldava nad Bodvou and Man in Danger). Other non-profit organizations try to provide non-formal education to children from the marginalized Roma community at least once a week. It would be ideal if these non-profit organizations worked with children every day so that the children could acquire the habit and confidence in regular attendance in education. Regular attendance during the week provides enough time for children to engage in activities and acquire new skills and knowledge.

Table 7. Duration of the meeting in non-profit organizations

Duration	Multi-functional center	Baff Sa, CA	CC Veľká Ida (ETP Slovakia)	CC Stará Ľubovňa (ETP Slovakia)	CC Moldava nad Bodvou	Man in Danger	The Way Out
45 minutes	X						X
1 hour	X				X		X
30 minutes		X					
4 hours			X	X			
Varied						X	

Source: author's own processing.

Generally, the duration of one meeting of non-formal education in non-profit organizations does not exceed one hour. The four-hour sessions are divided into blocks and each block deals with different content. Multifunctional center Moldava nad Bodvou, CC Moldava nad Bodvou, and organization The Way Out prefer meetings of up to an hour. Baff Sa, CA prefers only shorter 30-minute meetings. CC Veľká Ida and CC Stará Ľubovňa hold 4-hour meetings from 8:00 a.m. to 12:00 p.m. The non-profit organization Man in Danger stated that the duration of individual meetings depends on the given topic and the scope of activities.

Table 8. Number of children participating in meetings in non-profit organizations

Number of children	Multi-functional center	Baff Sa, CA	CC Veľká Ida (ETP Slovakia)	CC Stará Ľubovňa (ETP Slovakia)	CC Moldava nad Bodvou	Man in Danger	The Way Out
15	X	X	X				
Group work			X	X	X		X
50				X			
30					X		
Varied						X	

Source: author's own processing.

The number of children participating in the meetings is different. It depends on the content of the program and activities, but also the interest of the children. A total of 4 non-profit organizations mention group work. Working with children in groups has many advantages. One of the main advantages is that children learn from each other in a group and can exchange opinions, experiences, and knowledge. In addition, it helps them develop social skills such as communication, cooperation, and respect for others. In the group, children also have more motivation to learn, and their interest in the given topic increases.

Table 9. Focus of non-formal education activities in non-profit organizations

Focus of activities	Multi-functional center	Baff Sa, CA	CC Stará Ľubovňa (ETP Slovakia)	CC Stará Ľubovňa (ETP Slovakia)	CC Moldava nad Bodvou	Man in Danger	The Way Out
Reading literacy development	X	X	X	X	X		X
Vocabulary development	X	X	X	X	X		X
Mathematical concepts	X	X	X	X	X		X
Fine motor skills development	X	X	X	X	X		X
Creativity	X	X	X	X	X		X
Hygiene		X			X		X
Community rehabilitation			X		X		
Team cooperation			X		X		X
Tutoring			X	X	X		
Parental competencies							X

Source: author's own processing.

The total of 5 non-profit organizations unanimously stated that their activities and programs are aimed at developing reading literacy, fine motor skills, vocabulary, mathematical ideas, and creativity. The interviewed non-profit organizations focus on educating about and acquiring hygienic habits in children, which are very necessary for life, especially when starting formal education. As stated by Miňová (2016), up to 100% of kindergarten teachers interviewed confirmed that 2–3-year-old children from marginalized Roma communities cannot wash their hands with soap without assistance. Activities are also planned to support social interactions and cooperation, but also practical skills such as basic computer skills, crafts, gardening, and the like. Tutoring is carried out with older children who need help in learning. Activities are organized outside of traditional classroom time and place to accommodate personal preferences. Various forms of communication are also often used, including discussions, group work, exercises, experimentation, and practical tasks. This way, children can acquire new skills, become aware of connections, and apply theoretical knowledge in practice. The motivational element is the creation and achievement of a specific result. Thanks to non-profit organizations, participants in programs and activities have a clearly defined purpose, which allows them to focus on specific areas and have an idea of what they want to achieve.

Summary

Non-profit organizations in Slovakia have an irreplaceable place in society. With their goals, mission, and vision, in some parts of Slovakia, they represent and complement the absence of governmental organizations, e.g., also on the education of children from marginalized Roma communities. Non-profit organizations operate directly in the field and are close to the residents of the given community.

Non-formal education is especially important for children from marginalized Roma communities, who often face obstacles in the traditional formal school system. Children from the marginalized Roma community are often exposed to discrimination and excessive poverty. They have limited access to basic and higher education, which can negatively affect their future and opportunities in the labor market.

The conclusions of the survey indicate that several non-profit organizations described above focus on the non-formal education of preschool children. The non-profit organizations evaluated the whole non-formal education very positively. They pointed out that it is very important, beneficial, meaningful, and especially necessary to educate children even before starting formal education and differently than in a school environment. Children are sensitive, curious, and interested in new information, and when it is conveyed to them in the form of a game, they quickly become familiar with new information. Non-profit organizations also often try to adapt non-formal education to the needs and interests of children to make it as effective as possible.

They try to create programs that are interesting and interactive, so that it is pleasant for children to participate in them, and thus they receive a positive basis for formal education. They further agreed that non-formal education is an important tool for preventing social exclusion and improving equal opportunities for marginalized communities, including Roma communities. For this reason, it is important to support and invest in non-formal education and ensure that it is accessible to all, regardless of their origin, social status, or age. The advantage of non-formal education is that it allows children to learn in a natural environment that is close to them, where despite the limited capacity of kindergartens, lack of interest of parents, or financial restrictions, they have the opportunity to gain new experiences and develop their talents.

We recommend that even more attention be paid to the non-formal education of children from marginalized Roma communities in non-profit organizations. It is important that through non-profit organizations these programs and activities are offered in cooperation with local communities and institutions, that they are adapted to local needs and conditions, and that they are guided by the cultural, linguistic, and social specificities of these communities. Such an approach can lead to an improvement in the educational and social status of children from marginalized Roma communities and to greater inclusion in society.

Non-profit organizations in Slovakia are expanding their scope to remote locations that are most affected by poverty and therefore play a key role in society.

Bibliography

- Alberty, Ladislav (2019): *Závěrečná evaluačná správa. Národného projektu Škola otvorená všetkým*. Bratislava: MPC.
- Borbélyová, D.–Orsovcics, Y. (2021): The Role of Non-Governmental Organizations in the Professional Development of Hungarian Teachers Working in Regional Education in Slovakia = A civil szervezetek szerepe a regionális oktatásban dolgozó szlovákiai magyar pedagógusok szakmai továbbképzésében. *Civil Szemle*, 18., (3), pp. 75–102.
- Borbélyová, Diana (2023): *Prechod dieťaťa z materskej školy do základnej školy*. Gödöllő: MATE Press. DOI:10.54597/mate.0102
- Gavora, Peter a kol. (2010): *Elektronická učebnica pedagogického výskumu*. [online]. Bratislava: Univerzita Komenského [cit. 2024-02-13]. <http://www.e-metodologia.fedu.uniba.sk/>
- Gavora, Peter (2015): Obsahová analýza v pedagogickom výskume: Pohľad na jej súčasné podoby. *Pedagogická orientace*, 25., (3), pp. 345–371. DOI: 10.5817/PedOr2015-3-345
- Józsa, K.–OO, T. Z.–Borbélyová, D.–Józsa, G. (2023): Social Skills Development in Children Aged 4–8 Years: A Cross-Country Comparison of Hungary and Slovakia. *ICERI 2023: conference proceedings: 16th International conference of education, research and innovation*. Spain: Seville, pp. 3326–3335.
- Klein, Vladimír–Rusnáková, Jurina–Šilonová, Viera (2012): *Nultý ročník a edukácia rómskych žiakov*. Spišská Nová Ves: Roma Education Fund.
- Klein, Vladimír–Sobinkovičová, Eva (2013): *Podpora inkluzívneho modelu vzdelávania pre potreby predprimárneho stupňa školskej sústavy*. Bratislava: Metodicko-pedagogické centrum.

- Kuvíková, Helena–Stejskal, Ján–Svidroňová, Mária (2014): *Neziskové organizácie – teoretické a ekonomické súvislosti*. Banská Bystrica: Belianum.
- Lipnická, Milena (2014): *Inkluzívne vzdelávanie detí z marginalizovaných rómskych komunít v materskej škole*. Bratislava: Metodicko-pedagogické centrum.
- Melikantová, Petra–Miňová, Monika–Mušínska, Alexander–Farkas, Zsombor (2020): *Aby žiadne dieťa nezaostávalo*. Košice: Karpatská nadácia.
- Miňová, Monika (2017): *Manuál pre pedagogických zamestnancov a Stimulačný program pre neformálne vzdelávanie*. Bratislava: Metodicko-pedagogické centrum.
- Miňová, Monika (2016): Rómske dieťa v materskej škole. *Psichologičeskij vademecum: vitebščina L.S. Vygotskogo: sbornik naučnych statej*. Vitebsk: Vitebskij gosudarstvennyj universitet imeni P. M. Mašerova, pp. 282–299.
- Miňová, Monika – Novotná, Erika (2012): *Kooperácia školy s inštitúciami*. Prešov: Grafotlač, s.r.o.
- Průcha, Jan–Walterová, Eliška–Mareš, Jiří (2013): *Pedagogický slovník*. Praha: Portál.
- Rochovská, Ivana (2011): *Využívanie bádateľských aktivít v materskej škole*. Ružomberok: VERBUM.
- Salamon, Lester–Anheier, Helmut (1998): Social origins of civil society: Explaining the nonprofit sector cross-nationally. *Voluntas: International journal of voluntary and nonprofit organizations*, 9., (3.), pp. 213–248.
- Zákon č. 245/2008 Z. z. o výchove a vzdelávaní (školský zákon) a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov.
- Zákon č. 213/1997 Z. z. o neziskových organizáciách.

Fotó/Németh István Péter

HOW DO ONLINE VOLUNTEERS MANAGE THEIR HEALTH? HEALTH-PRESERVING PRACTICES AND BEHAVIORAL RISKS*

Natalya L. Antonova–Alina V. Kulminskaya

Introduction

■ In recent decades, volunteer activities have been actively developed and promoted in public systems as voluntary work based on selfless service to society. Participation in volunteer activities has no political, economic, or cultural boundaries, and volunteers as a social group are guided in their work by kindness and responsiveness, promoting the ideas of humanism and mercy. Modern research has given a positive assessment of volunteering in general on the social well-being of people. (Herzog et al. 1998). More than one billion people volunteer globally (Adam–Alhendawi 2020). There are 1.8 billion young people worldwide, and a third of them are volunteering (Al-Hammadi 2019).

Volunteering is often the first experience of social activity for young people (Jardim–Marques da Silva 2008; Bartal 2018), who are characterized by an active life position (Antonova et al. 2020), including students, because they are an important resource for the future development of society, determining its trajectory. Studies of students' attitudes towards volunteering show that service to society (Wondimu 2024; Tóth–Bakos 2024) and maintaining a subjective assessment of one's own well-being (Mersianova I. et al. 2024) are important motivations for young people to participate in volunteer activities. Researchers have found that regular and long-term volunteer activity brings great benefits not only to society but also to the volunteer (Pevnaya–Drozdova 2022). Participation in volunteer activities contributes to the personal growth of the students, since already during the university years students develop such important life skills as leadership, communication, and cooperation. The experience of volunteering gives a sense of

confidence that allows them to successfully cope with problems in their personal life and studies. (Adila et al. 2023).

Modern transformations of institutions and organizations, occurring under the influence of new information technologies, also affect volunteering as a type of social practice. Researchers note that in modern social systems, the range of volunteer activities is expanding (Hustinx–Lammertyn 2003; Koolen-Maas et al. 2022), including online volunteering (Amichai-Hamburger 2008), which allows strengthening existing models of social participation in a digital society (Ackermann–Manatschal 2018; Pevnaya et al. 2021). According to the researchers, online volunteering practices comprise administering the club's website, moderating a Facebook group, contributing to a Wikipedia entry, and recording a non-profit educational video on YouTube (Ackermann–Manatschal 2018; Baruch et al. 2016, Cox et al. 2018). This approach is also used by international organizations (Become an Online Volunteer 2022). Today the Internet is becoming a platform for the implementation of prosocial attitudes (Wright–Li 2011), including student youth, which, according to the Twenge concept, is classified as iGen (Internet generation) (Twenge 2017), and which was formed under the influence of gadgets through which young people communicate with the outside world.

Online volunteers representing the iGen generation are undoubtedly better than older generations at using new technologies in their daily lives, but young people of the iGen generation also experience a wide range of negative physical and mental health consequences from daily long-term use of a computer/laptop/tablet/smartphone: research convincingly shows that adolescents and young adults experience eye discomfort (Kim et al. 2016), physical pain (Can–Karaca 2019), anxiety and depression (Elhai 2017). In addition, constant exposure to smartphones, tablets, and personal computers increases the risk of obesity and leads to cardiovascular diseases, including hypertension, as well as insulin resistance, high sympathetic arousal, and cortisol dysregulation. (Lissak 2018; Nakshine et al. 2022). Hence, the key focus for online volunteers should be preventive actions to reduce health risks. In this paper, we study the self-rated health of online student volunteers, determine their health behavior, including compliance with ergonomic requirements and physical activity, and also examine behavior during information overload.

Literature review

Online volunteering as a type of helping unpaid behavior

Online volunteering (virtual/electronic volunteering) has been actively developing since the 2000s (Cravens J. 2000) and is associated with the use of the Internet in volunteer activities (Silva F. et al. 2018). Online volunteering is any voluntary and unpaid activity that is carried out via the Internet.

According to D. Mukherjee, online volunteering is a type of civic engagement in which volunteers perform their tasks using the Internet either from home or other locations outside the office (Mukherjee 2011). Online volunteering practices do not require additional territorial movements, which is important for those who do not have financial resources or have physical (bodily) limitations. (Seddighi–Salmani 2019). Almost anyone with some free time and access to the Internet can become an online volunteer. In addition, proactivity on the Internet allows one to plan work independently (Cravens 2000) and implement skills and abilities in the area that is of interest to the volunteer. J. Ihm and M. Shumate found that online volunteers identify themselves not only with volunteer organizations but also with social problems and are willing to provide assistance to those in need (Ihm–Shumate 2022).

Researchers note that, on the one hand, online volunteering simplifies joining the ranks of pro-activists, since it does not require direct contact with people, and it is through online activities that the younger generation comes to the classic volunteer movement (Kulminskaya 2019), but, on the other hand, online volunteering is a continuation of traditional forms of helping behavior (Pena-Lopez 2007). Since online volunteering primarily involves the younger generation, which spends a lot of time in the digital environment (Molchanov et al. 2021), it is also important to implement the socialization function, which ensures the personal growth of the younger generation, the development of self-esteem and self-realization, strengthening social ties and relationships between people. Thus, online volunteering benefits both society as a whole and the volunteer himself.

Online volunteering, as a way to strengthen existing models of social participation in an increasingly digital society (Ackermann–Manatschal 2018), expands the scope of proactive behavior of volunteers and includes such types as fundraising, technological support, communications, marketing, providing consulting services (Nor et al. 2019), as well as developing applications, creating and moderating web-sites (Xu 2009). To this list, we can also add such unpaid activities as online tutoring, public journalism, psychological assistance, and support.

Health behaviors of online volunteers

Health behavior is defined as any activity undertaken with the purpose of preventing or detecting disease or improving health and well-being. (Conner–Norman 1996). The main tool in the work of an online volunteer is a computer/laptop/tablet, accordingly, for this group, special actions are relevant, aimed at caring for health, and related to the prevention of somatic and mental illnesses caused by prolonged work at the computer and information overload.

First of all, it should be noted that online volunteers need to follow ergonomic requirements. People who spend a lot of time at a computer/laptop and do not follow ergonomic guidelines experience pain in the wrists, shoulders, elbows, cervical

and lumbar spine. Disorders in the functioning of the musculoskeletal system occur when muscles and ligaments are under constant tension: a person either makes monotonous movements or is in a static position (Vulović et al. 2012). To avoid unwanted consequences, it is recommended to do warm-up exercises every 2–3 hours.

Another problem area may be diseases of the visual system since a person who spends much time at the computer is subject to significant stress on the eyes (brightness of the monitor, flickering discrete units (pixels)), which leads to a number of diseases: spasm of the eye muscles, dry eye, astigmatism, myopia, computer vision syndrome (Rosenfield 2016). Recommendation to reduce the load is good ergonomic practice (Alemayehu–Alemayehu 2019): do eye exercises and keep a distance of 50–60 cm between the monitor and the eyes.

A person working at a computer moves little and consequently burns a few calories, which leads to obesity and increases the risk of developing cardiovascular diseases. For example, Warren and colleagues found that in men, a sedentary lifestyle is a significant predictor of mortality from cardiovascular diseases (Warren 2010). Taking breaks from computer work with physical exercise, as well as playing sports and walking, are becoming tools for combating obesity and preventing cardiovascular disease. In addition, physical activity develops endurance, which is necessary not only for manual labor but also for intellectual activity (Antonova–Merenkov 2020), including in the work of online volunteers.

Working at a computer is often accompanied by stressful situations (stress at work, pressure from management, fast pace) and information overload. This entails psychosocial and emotional stress, and nervous system disorders, which can ultimately lead to mental illnesses (Berg-Beckhoff et al. 2017). A correct way to avoid such risks is to follow a daily routine, e.g. allocate time for healthy sleep and rest (Chin et al. 2019), and physical activity. Doing exercises releases endorphins in the body, which help to improve well-being and mood (Fox 1999), as well as to become happier (Zhang–Chen 2019). At the same time, as researchers note, a number of people turn to deviant stress relief practices (Wittgens et al. 2022).

In general, taking care of health entails following ergonomic requirements, active physical exercise, and giving up bad habits. Despite the fact that volunteering increases life satisfaction (Jenkinson et al. 2013), has a positive effect on self-assessment of health (de Wit et al. 2022), reduces the likelihood of deviant behavior in young people (drug use) (Wilson 2000), reduces the risk of cognitive impairment in old age (Sharifi et al. 2024), mitigates the impact of stress on health (Han 2018), we nevertheless believe that it is important for online volunteers to use everyday practices to take care of their own health and minimize behavioral health risks during information overload.

Research process

Our research was conducted at the Ural Federal University (Russia, Yekaterinburg). Federal University is an institution of higher education in the Russian Federation with a special status. Each federal university solves the problems of strengthening the links between higher education, the real sector of the economy, and the social sphere, improving the human capital of territories. Ural Federal University is developing as a scientific, educational, and innovative center of the Ural Federal District. It is a point of attraction for applicants, students, and employers of the Sverdlovsk, Kurgan, Chelyabinsk, Tyumen regions, the Khanty-Mansiysk Autonomous Okrug, and a number of other regions. As of 2024, 45,000 students are studying at the Ural Federal University, there are 15 creative groups, 33 sports teams, and 32 student groups. The university accumulates the most active and motivated young people, which makes it relevant to study online volunteering here.

The survey of students of the Ural Federal University of all levels of study (bachelor's, master's) was conducted by questionnaire method on a standardized survey form in the fall of 2023 (N=1170), the sample type is quota, the sampling error does not exceed 3% with a confidence probability of 0.95. The questionnaire was created in the Google Forms service and distributed via social networks and through the official mailing list at the university. The obtained quantitative data were processed in the IBM SPSS Statistic 22 program. The frequency method and the cross-tabulation (conjugation) method were used for statistical analysis of the information.

The sample was based on such characteristics as gender and field of study. The sample population was calculated in accordance with official statistics (Results of Monitoring the Activities of Educational Organizations in the Sverdlovsk Region) and university data.

The sample structure by areas of study was controlled and fully corresponded to the general population. The data are presented in *Table 1*.

Table 1. Data on the structure of the sample population by areas of study

Directions	Frequency	% of respondents
Mathematics and natural sciences	117	10
Engineering and technical sciences	577	49
Social and economic sciences	334	29
Humanities	142	12
Total	1170	100

The sample structure by gender was a flexible quota and had minor differences. The data are presented in *Table 2*.

Table 2. Data on the structure of the sample population by gender.

Gender	Number in sample	% in sample	% in the general population
Male	572	49	47
Female	598	51	53
Total	1170	100,0	100

A student of any year could take part in the survey. The sample structure by year was not controlled when selecting respondents, but it turned out to be close to the structure of the general population (*Table 3*).

Table 3. Data on the structure of the sample population by level of education

Level of education	Number in sample	% in sample	% in the general population
Bachelor's degree	1031	88	84
Master's degree	139	12	16
Total	1170	100	100

To identify online volunteers among students of the Ural Federal University, a multi-choice question was used, including online volunteering practices: have you done any of the following for free on the Internet? Every second (52.5%) respondent had done at least one online volunteering activity in the last 12 months (*Table 4*). Thus, a subsample of 614 people was formed for further analysis.

Table 4. Distribution of respondents' answers to the question about selfless activity over the past 12 months (the sum of the answers is greater than 100% since each respondent could choose any number of answers)

Practices	Number of responses	% of respondents
Created/managed a website for an association or non-profit organization	193	17
Published articles/notes on Wikipedia or other resources implemented on Wiki principles	294	25
Created/moderated thematic groups on social networks	356	30

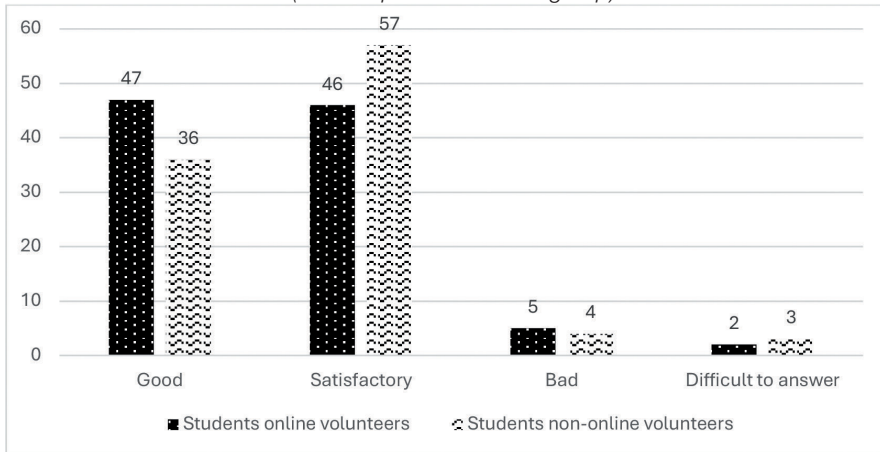
Published a practical video guide on YouTube or other video-hosting sites	148	13
Provided online consultations or acted as an online expert	75	6
Didn't do any of the above	494	42

Results

Assessment of health status and reasons to care for it

In order to find out the students' opinions about their health, a closed question was asked: "How do you rate your health?" Students generally rate their health quite low. Among online volunteers, almost every second person chose the answer "good" or "satisfactory". Among those who are not online volunteers, only every third person believes that they have good health. The results show and confirm the data presented in the literature review that the overall health assessment of online volunteers is higher than that of other students, i.e. it can be argued that volunteering has a positive effect on self-rated health. (Pearson's chi-quadrat=17,772, p-value=0,000) The data are presented in *Figure 1*.

Figure 1. Distribution of respondents' answers to the question "How do you rate your health?" (% of respondents in the group)

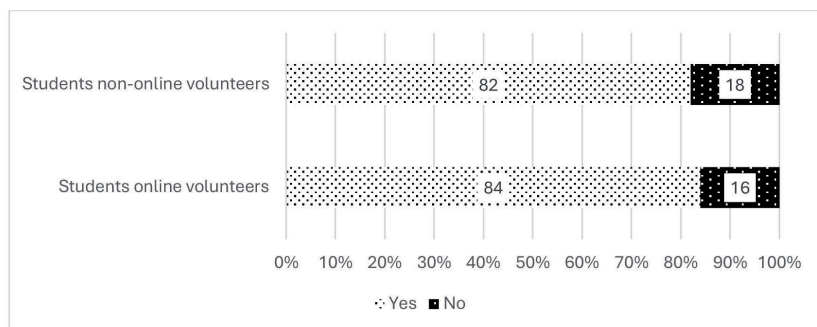

To understand the attitude towards one's health, a dichotomous question was asked: "Do you care about your health?".

Despite the differences in health assessment, the answers to this question in the selected subgroups differ by only 2%¹. The overwhelming majority of students care about their health (84% among volunteers, 82% among those who do not practice this activity). The data are presented in *Figure 2*.

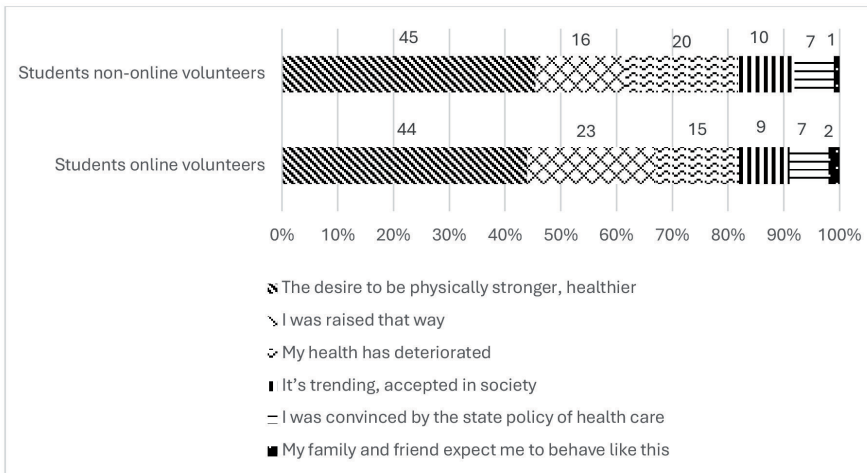
*Figure 2. Distribution of respondents' answers to the question "Do you rate your health?"
(% of respondents in the group)*

The main factor motivating health care was identified using the alternative question "If you care about your health, what is the main reason for this? (Select one main reason)". The question was asked only to those respondents who answered affirmatively to the previous question. The main difference between the subgroups was revealed by such a factor as "upbringing". Among online volunteers, almost every fourth person noted this factor as the main one, while in the second subgroup, only every sixth person considered this factor the main one. Here again, we can speak more of similarities than differences: Pearson's chi-quadrat=12,712, p-value=0,048. The data are presented in *Figure 3*.

¹ Pearson's chi-quadrat=0,938, p-value=0,333.

Figure 3. Distribution of respondents' answers to the question "If you care about your health, what is the main reason for this?" (% of respondents in the group)

Compliance with ergonomic requirements

Taking care of your health when working at a computer primarily includes proper organization of your workplace and work process. We measured the practice of following ergonomic requirements using a multi-variant question: "What recommendations for working with a monitor screen do you follow?". Every second respondent, regardless of their involvement in online volunteering practices, takes breaks from working at the computer. For the subgroup of respondents not involved in online volunteering, this is the most popular answer. Further in descending order of responses for this group are such practices as reducing monitor brightness and airing out the rooms (48% each), installing the monitor at a safe distance for the eyes (46%), and working in the dark with diffuse artificial lighting (39%). The remaining practices are relatively rare. The average number of ergonomic requirements that this group of respondents follows is 3.1. It should be noted that 12% of respondents do not follow any recommendations at all.

Online volunteers are more attentive to the organization of their workplace. Almost two-thirds (61%) of respondents in this group set the monitor at a safe distance, every second respondent takes a break from working at the computer, reduces the brightness of the monitor, and ventilates the work area. Respondents in this group more often control their posture and use special glasses for working at the computer. The average number of ergonomic requirements that this group of respondents follows is 3.5, and only 6% of respondents do not follow any recommendations. (Pearson's chi-quadrat=40,207, p-value=0,000). The data on compliance with workplace ergonomics requirements are presented in *Table 5*.

Table 5. Distribution of respondents' answers to the question "What recommendations for working with a monitor screen do you follow?". (% of respondents in the group)

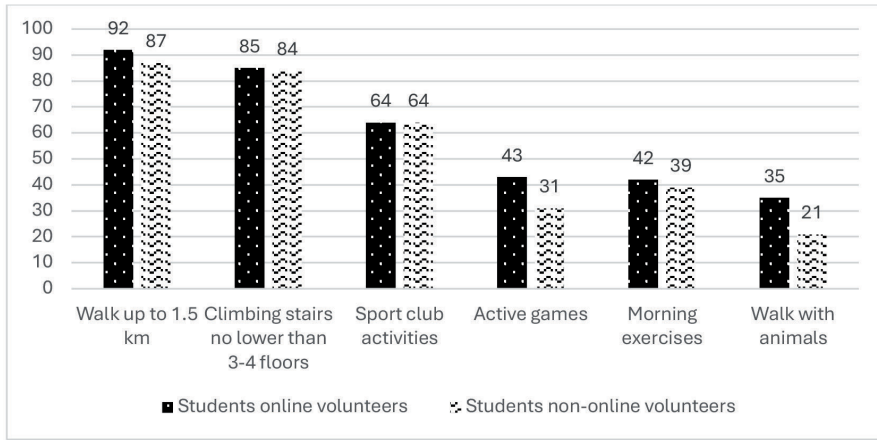
Ergonomic requirements	Students online volunteer	Students non-on-line volunteer
I place the monitor screen at a distance of at least 50 cm from my face	61	46
I take breaks from working on the computer	55	55
I set the brightness of the monitor screen so that it is not maximum	53	48
I regularly ventilate the room where I work at the computer	52	48
In the dark, I work under diffused artificial lighting	44	39
I watch my posture and don't slouch	38	33
I use a computer chair	29	28
Ergonomic requirements	Students online volunteer	Students non-on-line volunteer
I use special glasses to work on the monitor	18	11
<i>Average number of practices per respondent</i>	<i>3,5</i>	<i>3,1</i>
I don't follow any recommendations.	6	12

When analyzing the responses to the question about the time students spend in front of the monitor, no differences were found.

Physical activity

The level of physical activity was measured using a table question that included various types of activities: from everyday activities (walking, climbing stairs, etc.) to activities that require separate time (club activities, active games). The ordinal scale included five items: daily; 2–3 times a week; 1–2 times a month; less than 1–2 times a month; never. For convenience, the scale was enlarged: the first three items were combined into the category "practices", and the fourth and fifth – "does not practice". The most common activities among online volunteers are walking (92% practice it, 41% of them daily) and climbing stairs (85%, 51% of them daily). The third most popular type of physical activity is sports club training, practiced by two-thirds of online volunteers. Differences in physical activity practices between online volunteers and other students are almost insignificant. Differences in involvement in active games and walks with animals are beyond the sampling error. (Pearson's chi-square=22,202, p-value=0,000). The data are presented in Figure 4.

Figure 4. Summary data on respondents' answers to the question "How often do you engage in physical activity?" (% of respondents in group)

Behavioral health risks

Online volunteer activities involve large amounts of information. In our research strategy, we considered information overload as the main factor causing risk situations in the study group. To determine the risks, we used the table question "When faced with information overload, do you turn to the following things...?" Respondents assessed the frequency of drinking coffee, smoking cigarettes, and having energy drinks on an ordinal scale: in most cases; in some cases; never. For analysis, the scale was enlarged according to the "agreement-negation" principle.

According to the data obtained, online volunteers have significantly higher health risks in conditions of information overload. Almost every second online volunteer in such a situation has coffee², every third one - cigarettes³ or energy drinks⁴. Despite the differences in percentages, statistically the differences in energy drink consumption are virtually insignificant. Figure 5 compares the proportion of online volunteers and other students who at least occasionally turn to coffee, cigarettes, and energy drinks when faced with information overload.

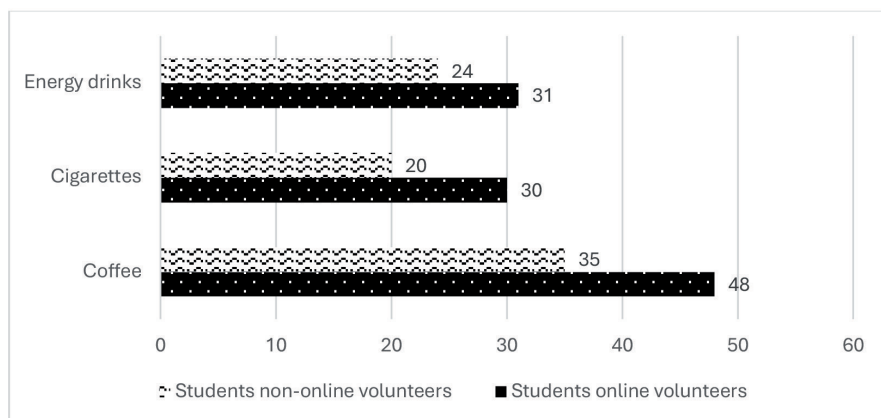
2 Pearson's chi-quadrat=12,621, p-value=0,000.

3 Pearson's chi-quadrat=7,081, p-value=0,008.

4 Pearson's chi-quadrat=4,845, p-value=0,028.

Figure 5. Summary data on respondents' answers to the question: "When faced with information overload, do you turn to the following things...?" (% of respondents in the group)

Discussion

Online volunteers have a high resource capacity. We share the opinion of J. Ihm and M. Shumate, who believe that the high social potential of online volunteering requires new approaches to managing it (Ihm–Shumate 2022). Young online volunteers, due to their age, assess their health quite highly and use ergonomic principles in their activities as a healthcare tool. It should be noted that the students involved in online volunteering showed a high level of adherence to ergonomic standards, which are not always followed even by specialists whose work is directly related to information technology. Thus, a study by M. Jasmine and colleagues found a high prevalence of musculoskeletal problems among Indian software engineers, a low level of awareness of workplace ergonomics, and an extremely low prevalence of adherence to ergonomic principles. (Jasmine et al 2020).

The results of our study showed that student youth include physical activity practices in their daily life. Thus, in general, it can be assumed that they implement the health-saving principles proposed by the World Health Organization (WHO), according to which it is recommended for people aged 18 to 64 years to accumulate at least 150 minutes of moderate physical activity or 75 minutes of intense physical activity every week (World Health Organization 2010). Modern research convincingly proves the positive effects of physical education and sports: improved cognitive abilities and mental health/emotional state, increased life satisfaction, and better academic performance of students (Shaw et al 2007; Burton–Vanheest 2007; Mora et al. 2019). Despite high motivation for health care among student volunteers, researchers note difficulties in sports due to the lack of facilities (Ferreira Silva 2022).

This raises the issue of creating a special environment in the city, residential area, and university for additional physical activity as a way to maintain and develop health. According to the study, online volunteers experience information overload, which they try to neutralize with coffee, cigarettes, or energy drinks. But it's not just information overload that can be a health risk factor. For example, A. Rathbone and colleagues found that moderation of online mental health chats was emotionally draining because, without specialized medical knowledge, online volunteers found it impossible to help people in crisis (Rathbone et al. 2024). We believe that in such situations online volunteering is associated with behavioral risks in relation to health, and given that students combine educational, volunteer, and other activities, they need help and support. We consider this aspect of the problem to be relevant, since, as noted by S. Nyangiwe and colleagues, the lifestyle during university studies continues into adulthood (Nyangiwe et al. 2020). Hence, smoking, excessive consumption of coffee and energy drinks, coupled with physical inactivity and ignoring ergonomic rules when working with a computer/tablet can have negative consequences for health in the long term.

Student youth, on the one hand, are already adults and can bear full responsibility for their lives, health, lifestyle, work, and rest regime. On the other hand, they have little experience and need more serious support and advice when choosing their activities. In our opinion, the obtained data destroys the myth about the ease of this activity. Online volunteering is not associated with physical work or interaction with complex groups of the population, but intensive intellectual activity is no less difficult.

Conclusions

Our study contributes to the conceptual framework of online volunteering (Mahmoudi–Sabeti 2023; Ackermann–Manatschal 2018; Urrea–Yoo 2023). The results of the study allowed us to come to the following conclusions. As digital technologies have expanded into all spheres of human life, the movement of online volunteers, whose activities partially or completely take place on the Internet, has evolved. The development of online volunteering is important both for society as a whole, contributing to the creation of civil society and the formation of socially responsible individuals and groups, and for the volunteers themselves, promoting self-realization, acquiring new knowledge, and affirming social significance and usefulness. In this regard, it seems important to address the issues of self-rated health of online volunteers and practices for its improvement.

Our research shows that only half of the respondents assess their health as good, while the majority of respondents take care of it. Since the activities of online volunteers are associated with working on a computer/tablet, care for it is manifested in following ergonomic requirements and including physical activity in the lifestyle.

At the same time, the survey materials showed that, when faced with information overload, online volunteers, compared to students not involved in online helping behavior practices, more often turn to coffee, cigarettes, and energy drinks.

Our results can be used to determine criteria for assessing the work of online volunteers and to develop new strategies for preserving their health. Shifting focus from computer hygiene to the prevention of mental stress associated with information overload is the main objective. In this regard, it is necessary to organize mobile health care services at universities, which can help student volunteers cope with difficulties when providing help on the Internet. Moreover, the presented results are useful for developing a new approach to managing online volunteers, taking into account intellectual and information overload, their lifestyle, and healthcare practices.

Acknowledgment

The authors acknowledge funding from the Ural Federal University project (Ministry of Science and Higher Education) within the Priority-2030 program.

Bibliography

- Ackermann, K.–Manatschal, A. (2018): Online volunteering as a means to overcome unequal participation? The profiles of online and offline volunteers were compared. *The New Media and Society*, 20., (12.), pp. 4453–4472. DOI: 10.1177/1461444818775698
- Adam, O.–Alhendawi, A. (2020, May 26): *Three things to consider before volunteering*. <https://www.unv.org/Success-stories/three-things-consider-volunteering> (2024. 09. 18).
- Adila, A.–Samat, A.–Norhanim, Zorobi M.–Redzuan, I.–Hisam, M.–Jaafar, S.–Kassim, A.–Farhan, A.–Patar, M.–Zaid, N.–Ayob, M.–Tanakaran, H.–Ederose, N. (2023): Exploring the Impact of Volunteerism in University CSR Initiatives. *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*, 13., pp. 5917–5927. DOI: 10.6007/IJARBS/v13-i12/18573.
- Alemayehu, A.–Mogess, M. A. (2019): Pathophysiologic Mechanisms of Computer Vision Syndrome and its Prevention: *Review, World Journal of Ophthalmology & Vision Research*, 2., (5.), pp. 1–7. DOI: 10.33552/WJOVR.2019.02.000547
- Al-Hammadi, A. (2019, August 12): *Young people enhance education by volunteering*. <https://www.unv.org/Success-stories/young-people-enhance-education-volunteering> (2024. 09. 18).
- Amichai-Hamburger, Y. (2008): Potential and promise of online volunteering. *Computers in Human Behavior*, 24., pp. 544–562. DOI: 10.1016/j.chb.2007.02.004
- Antonova, N. L.–Abramova, S. B.–Polyakova, V. V. (2020): The Right to the City: Daily Practices of Youth and Participation in the Production of Urban Space, Monitoring of Public Opinion: *Economic and Social Changes*, 3., pp. 443–462. DOI: 10.14515/monitoring.2020.3.1597
- Antonova, N.–Merenkov, A. (2020): Perceived Personal Attractiveness and Self-Improvement Practices. *Changing Societies & Personalities*, 4., (1), pp. 91–106. DOI: 10.15826/csp.2020.4.1091
- Bartal, A. M. (2019) «Vissza a jövőbe» – A magyar önkéntesség harminc évéről három tételben. *Civil szemle*, 16., (1), pp. 15–32.

- Baruch, A.–May, A.–Yu, D. (2016): The motivations, enablers, and barriers for voluntary participation in an online crowdsourcing platform. *Computers in Human Behavior*, 6., pp. 923–931. DOI: 10.1016/j.chb.2016.07.039
- Berg-Beckhoff, G.–Nielsen, G.–Ladekjær, Larsen E. (2017): Use of information communication technology and stress, burnout, and mental health in older, middle-aged, and younger workers—results from a systematic review, *International Journal of Occupational and environmental health*, 23., (2.), pp. 160–171. DOI: 10.1080/10773525.2018.1436015
- Burton, L. J.–Vanheest, J. L. (2007): The Importance of Physical Activity in Closing the Achievement Gap. *Quest*, 59., (2.), pp. 212–218. DOI: 10.1080/00336297.2007.10483549
- Can, S.–Karaca, A. (2019): Determination of musculoskeletal system pain, physical activity intensity, and prolonged sitting of university students using smartphone. *Biomedical Human Kinetics*, 11., (1), pp. 28–35. DOI: 10.2478/bhk-2019-0004
- Chin, M. K.–Anderson, E.–de Ridder, J. H.–Uvinha, R. R.–Durstine, J. L. (2019): BRICS to BRICSCESS – A perspective for practical action in the promotion of healthy lifestyles to improve public health in five countries. *Journal of Sport and Health Science*, 8., (6.), pp. 520–523. DOI: 10.1016/j.jshs.2019.07.008
- Conner, M.–Norman, P. (Eds.) (1996): *Predicting Health Behaviour*. Buckingham: Open University Press.
- Cox, J.–Oh, E. Y.–Simmons, B.–Graham, G.–Greenhill, A.–Lintott, C.–Masters, K.–Woodcock, J. (2018): Doing Good Online: The Changing Relationships Between Motivations, Activity, and Retention Among Online Volunteers. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 47., (5), pp. 1031–1056. DOI: 10.1177/0899764018783066
- Cravens, J. (2000): Virtual volunteering: online volunteers providing assistance to human service agencies. *Journal of Technology in Human Sciences*, 17., (2–3.), pp. 119–136. DOI: 10.1300/J017v17n02_02
- De Wit, A.–Qu, H.–Bekkers, R. (2022): The health advantage of volunteering is larger for older and less healthy volunteers in Europe: a mega-analysis. *European Journal of Ageing*, 19., (4.), pp. 1189–1200. DOI: 10.1007/s10433-022-00691-5
- Elhai, J. D.–Dvorak, R. D.–Levine, J. C.–Hall, B. J. (2017): Problematic smartphone use: a conceptual overview and systematic review of relations with anxiety and depression psychopathology. *Journal of Affective Disorders*, 207., pp. 251–259. DOI: 10.1016/j.jad.2016.08.030
- Fox, K. R. (1999): The influence of physical activity on mental well-being. *Public Health Nutrition*, 2., pp. 411–418. DOI: 10.1017/s1368980099000567
- Han, S. H., Kim, K., Burr, J. A. (2018): Stress-buffering effects of volunteering on salivary cortisol: results from a daily diary study, *Social Science & Medicine*, 201., pp. 120–126. DOI: 10.1016/j.socscimed.2018.02.011
- Herzog, A. R.–Franks, M. M.–Markus, H. R.–Holmberg, D. (1998): Activities and Well-Being in Older Age: Effects of Self-Concept and Educational Attainment. *Psychology and Aging*, 13. (2.), pp. 179–185. DOI: 10.1037//0882-7974.13.2.179
- Hustinx, L.–Lammertyn, F. (2003): Collective and Reflexive Styles of Volunteering: A Sociological Modernization Perspective. *Voluntas: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, 14., pp. 167–187. DOI: 10.1023/A:1023948027200
- Ihm, J.–Shumate, M. (2022): How Volunteer Commitment Differs in Online and Offline Environments. *Management Communication Quarterly*, 36., (4.), pp. 583–611. DOI:10.1177/08933189211073460
- Jardim, C.–Marques da Silva, S. (2008): Young people engaging in volunteering: Questioning a generational trend in an individualized society. *Societies*, 8., (1), pp. 1–11.
- Jasmine, M.–Fasna, L.–Chellaiyan, V. G.–Pragadeesh, R. V.–Ravivarman, G. (2020): A study on knowledge and practice of Ergonomics among the Software Engineers in a private firm, Chennai, Tamil Nadu. *Journal of Family Medicine and Primary Care*, 9., (8), pp. 4287–4291. DOI: 10.4103/jfmpc.jfmpc_848_20

- Jenkinson, C. E.–Dickens, A. P.–Jones, K.–Thompson-Coon, J.–Taylor, S. R.–Rogers, M.–Bambra, L. C.–Lang, I.–Richard, H. S. (2013): Is volunteering a public health intervention? A systematic review and meta-analysis of the health and survival of volunteers. *BMC Public Health*, 13., pp. 1–0. DOI: 10.1186/1471-2458-13-773
- Kim, J.–Hwang, Y.–Kang, S.–Kim, M.–Kim, T. S.–Seo, J.–Ahn, H.–Yoon, S.–Yun, J. P. et al. (2016): Association between exposure to smartphones and ocular health in adolescents. *Ophthalmic Epidemiology*, 23., pp. 269–276. DOI: 10.3109/09286586.2015.1136652.
- Koolen-Maas, S. A.–Meijs, L. C. P.–van Overbeeke, P. S. M.–Brudney, J. L. (2022): Rethinking volunteering as a natural resource: A conceptual typology. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 52., pp. 353–377. DOI: 10.1177/08997640221127947
- Kulminskaya, A. V. (2019): Volunteering on the Internet: Identification Problems. *Bulletin of Surgut State Pedagogical University*, 5., (62.), pp. 169–178.
- Lissak, G. (2018): Adverse Physiological and Psychological Effects of Screen Time on Children and Adolescents: Literature Review and Case Study. *Environmental Research*, 164., pp. 149–157. DOI: 0.1016/j.envres.2018.01.015
- Mahmoudi, H.–Saber, M. (2023): The Comparison of Offline and Online Volunteering Activities among Students with an Emphasis on Libraries. *Library and Information Sciences*, 25., (4.), pp. 73–94. DOI: 10.30481/lis.2022.363521.2008
- Mersianova, I.–Ivanova, N.–Briukhno, A. (2024): Subjective Well-Being and Participation in Volunteering in Russia. *Changing Societies & Personalities*, 8., (1), pp. 78–92. DOI: 10.15826/csp.2024.8.1.264
- Molchanov, S. V.–Almazova, O. V.–Poskrebysheva, N. (2021): Digital Volunteering in Representations in Youth. *Intelligent Memory Systems, Dblp computer science bibliography*, <https://ceur-ws.org/Vol-3090/paper41.pdf>
- Mora, J. I.–Ventura-Vall-Llovera, C.–Hernández-Mosqueira, C. (2019): Level of physical activity, eating habits, and their relationship with academic performance in adolescent students at COMEDUC foundation, Chile. *Journal of Physical Education and Sport*, 19., (4.), pp. 2397–2404. DOI: 10.7752/jpes.2019.04363
- Mukherjee, D. (2011): Participation of older adults in virtual volunteering: A qualitative analysis. *Ageing International*, 36., (2), pp. 253–266. DOI: 10.1007/s12126-010-9088-6
- Nakshine, V. S.–Thute, P.–Khatib, M. N.–Sarkar, B. (2022): Increased Screen Time as a Cause of Declining Physical, Psychological Health, and Sleep Patterns: A Literary Review. *Cureus*, 14., (10). DOI: 10.7759/cureus.30051
- Nor, N. M.–Othman, N.–Bahari, A. (2019): From traditional volunteering to online volunteering: Moving beyond real border. *International Journal of Muamalat*, 3., (1), pp. 26–30. Retrieved from https://ijm.unishams.edu.my/images/pdf_file/2019/4_From_Traditional_Volunteering_to_Online_Volunteering_Moving_Beyond_Real_Border.pdf
- Nyangiwe, S.–Mgwambane, T.–Malema, M. J. (2020): Perceptions of Physical Activity among Students Living on and off Campus in a University in the Western Cape. *The Open Public Health Journal*, DOI: 10.2174/1874944502013010705 <https://openpublichealthjournal.com/VOLUME/13/PAGE/705/FULLTEXT/>
- Pena-Lopez, I. (2007): Online volunteers: knowledge managers in nonprofits. *The Journal of Information Technology in Social Change*, 1., pp. 142–159.
- Pevnaya, M. V.–Drozdova, A. A. (2022): Cultural Volunteering of University Students: Assessment of Participation Experience and Potential for Development. *Higher Education in Russia*, 31., (8–9.), pp. 41–57. DOI: 10.31992/0869-3617-2022-31-8-9-41-57

- Pevnaya, M. V.–Kulminskaya, A. V.–Shirokova, E. A.–Shuklina, E. A. (2021): Volunteering Youth During the Pandemic: A Portrait of a Hero of a Difficult Time. Monitoring of Public Opinion: *Economic and Social Changes*, 3, pp. 492–510. DOI: 10.14515/monitoring.2021.3.1930.
- Rathbone, A. L.–Clarry, L.–Prescott, J.–Hanley, T. (2024): Digital altruism: the motivators for, effects of and support received when moderating mental health online. *Mental Health and Digital Technologies*, 1, (1), pp. 37–52. DOI: 10.1108/MHDT-12-2023-0004
- Rosenfield, M. (2015): Computer vision syndrome (aka digital eye strain). *Optometry in Practice*, 17, (1), pp. 1–10.
- Seddighi, H., Salmani, I. (2019): Online Volunteering, A Way to Reduce Health Inequalities: A review study, *Journal of Community Health Research*, 7, (4.), pp. 256–264. DOI: 10.18502/JCHR.V7I4.273
- Sharifi, S.–Khorzoughi, K. B.–Mahmoud, R. (2024): The relationship between volunteering and cognitive performance in older adults: A systematic review. *Geriatric Nursing*, 55, pp. 89–96. DOI: 10.1016/j.gerinurse.2023.10.020
- Shaw, S. R.–Gomes, P.–Polotskaia, A.–Jankowska, A. M. (2015): The relationship between student health and academic performance: Implications for school psychologists. *School Psychology International*, 36., (2.), pp. 115–134. DOI: 10.1177/0143034314565425
- Silva, F.–Proença, T.–Ferreira, M. R. (2018): Volunteers' perspective on online volunteering – a qualitative approach. *International Review on Public and Nonprofit Marketing*, 15, pp. 531–552 DOI: 10.1007/s12208-018-0212-8
- Silva, R. M. F.–Mendonça, C. R.–Azevedo, V. D.–Memon, A. R.–Noll, P. R.–Noll, M. (2022): Barriers to high school and university students' physical activity: a systematic review, *PLOS ONE*, 17, (4.). DOI: 10.1371/journal.pone.0265913
- Tóth-Bakos, A. (2024): The place and role of the civil sector in the inclusive education and development of children with Williams syndrome (also) through music. *Civil Szemle*, 21, (1), pp. 89–104, DOI:10.62560/csz.2024.0106
- Twenge, J. M. (2017): *iGen: Why Today's Super-Connected Kids Are Growing Up Less Rebellious, More Tolerant, Less Happy and Completely Unprepared for Adulthood and What That Means for the Rest of Us*. New York: Atria.
- Urrea, G.–Yoo, E. (2023): The role of volunteer experience on performance on online volunteering platforms. *Production and Operations Management*, 32., (2). DOI: 10.1111/poms.13879 <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1111/poms.13879>
- Vulović, R.–Papić, Ž.–Stanković, N.–Papić, M. (2011): Ergonomics and health issues caused by working with computer. *Metalurgia International*, 17, (7), pp. 155–160.
- Warren, T. Y., Barry, V., Hooker, S. P., Sui, X., Church, T. S., et al. (2010): Sedentary behaviors increase risk of cardiovascular disease mortality in men. *Medicine and Science in Sports and Exercise*, 42., pp. 879–885. DOI: 10.1249/MSS.0b013e3181c3aa7e.
- Wilson, J. (2000): Volunteering. *Annual Review of Sociology*, 26., (1), pp. 215–240. DOI: 10.1146/annurev.soc.26.1.215
- Wittgens, C.–Muehlhan, M.–Kräplin, A. et al. (2022): Underlying mechanisms in the relationship between stress and alcohol consumption in regular and risky drinkers (MESA): methods and design of a randomized laboratory study. *BMC Psycholpgy*, 10. DOI: 10.1186/s40359-022-00942-1
- Wondimu, H.–Admas, G. (2024): The motivation and engagement of student volunteers in volunteerism at the University of Gondar, *Discover Global Society*, 2., pp. 1–16. DOI: 10.1007/s44282-024-00049-5
- World Health Organization (2010): *Global recommendations on physical activity for health*. Geneva: World Health Organization.

- Wright, M.–Li, Y. (2011): The associations between young adults' face-to-face prosocial behaviors and their online prosocial behaviors. *Computers in Human Behavior*, 27, (5), pp. 1959–1962. DOI: /10.1016/j.chb.2011.04.019
- Xu, B.–Jones D. R.–Shao, B. (2009): Volunteers' involvement in online community based software development. *Information & Management*, 46., (3), pp. 151–158. DOI:10.1016/j.im.2008.12.005
- Zhang, Z., Chen, W. (2019): A systematic review of the relationship between physical activity and happiness. *Journal of Happiness Studies*, 20., pp. 1305–1322.

Internet source

- Become an Online Volunteer (2022 August 5): <https://www.unv.org/become-online-volunteer> 2024. 09. 18.
- Results of Monitoring the Activities of Education Organizations in the Sverdlovsk Region (2023): https://monitoring.miccedu.ru/iam/2023/_vpo/material.php?type=2&id=10804 2024. 09. 18.

Fotó/Németh István Péter

AZ CIVIL ÖNKÉNTESSÉG TAPASZTALATAI — VALIDÁCIÓ*

Cserné Adermann Gizella

Bevezetés

A témát először csaknem két évtizede a Leonardo da Vinci Relais 2 (Európai képzési program kidolgozása elhagyott idősök, serdülők és gyerekek segítői számára) francia vezetésű nemzetközi projekt inspirálta, amiben a szerző magyarországi projektvezetőként működött közre 2005 és 2008 között. Ennek a projektnek a célja kompetenciaalapú képzésfejlesztés volt, melyben a francia nemzeti keretrendszer alkalmazására és az előzetesen formális vagy nem formális keretekben – főleg önkéntes tevékenység során szerzett tudásnak – valamely képzettség megszerzésének folyamatában történő elismerésére is sor került. Mivel a korábban szerzett tapasztalati tudás elfogadása és érvényesítése különböző képzési szinteken hazai körülmények között is egyre nagyobb hangsúlyt kapott, több projekt indult az elismerés, a szakmai nyelvben egyre inkább elterjedt validáció rendszerének a kidolgozására. A tanulmány írója 2006 és 2009 között szakértőként dolgozott a TÁMOP 4.1.3. *Validáció a felsőoktatásban* című projektben, ahol szintén téma volt az önkéntesség során szerzett tapasztalat elismertetésének lehetősége. Az azóta eltelt időben a validáció és a civil önkéntesség területén történeteket nyomon követtük nemzetközi kontextusban is, erről próbálunk egy rövid áttekintést adni, előtérbe helyezve a francia példát a civil önkéntesség elismerésére.

Franciaország élenjáró a validációs rendszer kidolgozásában és az önkéntesség támogatásában, motiválásában, az ott szerzett tapasztalatok hasznosításában az egyén életének különböző területén, így a szakmai kompetenciák tanúsításában a munkaerőpiacon, rész- vagy teljes szakmák megszerzésében, a felsőoktatás egyéni útjainak kialakításában.

Írásunkban mindenekelőtt tisztázzuk a címben szereplő fogalmakat, ezek fejlődését, majd bemutatjuk, hogy milyen módon tudnak a civil önkéntesek is profitálni az egyéni élmények és tapasztalat mellett ezeknek a hitelesítéséből külföldi példák és hazai validációs lehetőségeken keresztül.

Az önkéntességről hazai értelmezésben

Bizonyára szinte mindenki számára ismert az önkéntes fogalma. Különösen, ha valamilyen veszélyhelyzet alakul ki.

Felsorolni is nehéz lenne azokat a területeket, ahol az önkéntes segítők embertársaik, a társadalom szűkebb és nagyobb csoportjainak hasznára válhatnak. Felmerül a kérdés, hogy kit nevezhetünk önkéntesnek?

Zentai (2006) meghatározása szerint „*az önkéntes munka olyan szabadon választott, kényszer és ellenszolgáltatás nélkül, más(ok) javára végzett tevékenység, amely anyagi érdekektől mentes*”. A 2005. évi LXXXVIII. törvény a közérdekű önkéntes tevékenységről úgy határozza meg, hogy önkéntes tevékenység az ún. fogadó szervezeteknél, a törvény által meghatározott tevékenységi körben, ellenszolgáltatás nélkül végzett munka. A törvény felsorolja a fogadó szervezetek körét és az ott végezhető tevékenységet is, de foglalkoztathatnak önkénteseket a törvény hatálya alá nem tartozó szervezetek is. A törvény a civil szervezetek körében ismert jogszabállyá vált.

Ebben az írásban nem kívánunk az önkéntesség minden aspektusával foglalkozni, csupán arra koncentrálunk, hogy az önkéntes munka során elsajátított tudás és tapasztalat milyen módon épülhet az egyén életpályájába, tanulmányaiba, karrierjébe.

A magyar önkéntesek motivációiról Bartal–Kmetty (2011) készített átfogó felmérést mintegy 3000 kérdőív válaszainak feldolgozásával. A vizsgálat során alkalmazott, külföldi szakirodalomból adaptált kérdőívben 15 motivációs faktort neveztek meg, ezek közül egy vonatkozott az önkéntes munka során elsajátított tudás és skilllek karrierépítésben való hasznosíthatóságával. A vizsgálat eredményei azt mutatták, hogy az önkéntes tapasztalatok megszerzését az egyén életpályája szempontjából a többi motiváció fontossági rendjében az utolsó harmadba sorolták. Egy évtizeddel később, egy 2021-es tanulmányban (Garai–Fodor et al. 2021) vizsgálták a magyar fiatalok önkéntesség iránti motivációját 840 válaszadó segítségével. Az eredmények azt mutatják, hogy ez a populáció önkéntes munkát elsősorban a képességek és tudás fejlesztése, új készségek és tapasztalatok szerzése, valamint az emberiség és a környezetünk sorsa iránti érzékenységből vállal. Ez a két vizsgálat is arra utal, hogy a közgondolkodásban erősödhet az önkéntes munka eredményeinek érvényesítése iránti igény.

Az egyén oldaláról az önkéntes munka építi az egyén önismeretét, magabiztosságát, felelősségvállalását, illetve az állampolgárok közti bizalmat. Pozitív hatással van a mentális egészségre, az egészséges társadalom kialakulására. Az önkéntes programokban való részvétel keretében rendezvényeken, tréningeken, különböző

képzési programokon is részt vehetnek az önkéntesek, melyek fejleszthetik szakmai és személyes kompetenciáikat, emellett fejlődhet az egyének kommunikációja, javulhat az együttműködési és szervezési képességük, sokkal nyitottabbá, közvetlenebbé is válhatnak, és a kihívások jobb kezelését is megtanulják (Garai–Fodor et al. 2021). Az önkéntességet nemcsak hazai környezetben, de más országokban és más kultúrákban is lehetséges vállalni. Ha megnézzük a Magyar Önkéntesküldő Alapítvány honlapját, látjuk annak a bemutatását, hogy milyen tudással, tapasztalatokkal gyarapodik az az egyén, aki nemzetközi önkéntességben vesz részt, ilyen a magabiztos nyelvtudás, az interkulturális csoportokban való együttműködés, önállóság, tervezés, problémamegoldás, rugalmasság, nyitottság, személyes kapcsolatok.

Az önkéntesség során megszerzett tudás és kompetencia érvényesítése a tanulmányokban vagy a munkaerőpiacon, validáción keresztül is megvalósulhat.

Az önkéntesként megszerzett tapasztalat érvényesítésének egy módja – a validáció

A validáció magyar értelmezésben érvényesítést, a megfelelőség ellenőrzését jelenti. Erre a folyamatra különböző területek fejlesztési folyamataiban is szükség van, elsősorban az innovációk eredményeinek ellenőrzésére, ilyen pl. a gyógyszeripar. Mi azonban elsősorban a formális, informális és nonformális tanulás során elért egyéni tanulási eredmények, képességek vizsgálatának és ezek befogadásának területére korlátozzuk tárgyalásunkat. Mindjárt a téma kifejtése előtt lássunk egy példát arra, hogy miért érdemes ezzel a kérdéskörrel foglalkozni.

Egy uniós projekt 2020-as összefoglaló tanulmányából idézzük a következő szituációt:

Képzeljünk el egy 23 éves önkéntest Németországból. Körülbelül 6 évvel ezelőtt csatlakozott a Vöröskereszt ifjúsági szervezetéhez. A több éves önkéntes pályafutása során nemcsak sok orvosi jellegű tudást szerzett, hanem fontos soft készségekre is szert tett, mint például döntés arról, hogy hogyan lehet felvállalni a felelősséget bizonyos helyzetekben. Mindig is élénken érdeklődött orvosi hivatás iránt, orvos szeretne lenni. A jó osztályzatok a középiskolai tanulmányok során elengedhetetlen feltételei Németországban az orvosi egyetemre való bejutásnak. Mivel a példánkban szereplő fiatal soha nem volt kiemelkedő tanuló, inkább közepes osztályzatokat szerzett, ezek nagy valószínűséggel megakadályozzák, hogy elérje álmát az önkéntes pályafutása során a már kifejlesztett képességei ellenére. Ez a helyzet egyrészt megmutatja, hogy az önkéntesség fontos szerepet játszik az egész életen át tartó tanulásban, lehetővé teszi az önkéntesek számára olyan személyes, szociális és állampolgári készségek fejlesztését, amelyeket formális képzéssel nem lehetett volna megszerezni, másrészt azt is szemlélteti, hogy informálisan szerzett a kompetenciákat ritkán ismeri el a formális oktatás, a cégek vagy intézmények (Aichinger et al. 2020). Ennek a helyzetnek a megoldásában segíthet a validáció.

Maga a validáció, ha nem is ezt a fogalmat használták rá, már korábban megjelent egyes rendszerekben. A szakirodalom gyakran említi egy francia példát csaknem egy évszázaddal korábbról a nem iskolarendszerben, általánosabban nem formális keretek között szerzett tudás elismeréséről. Franciaországban az 1930-as évek közepén egy speciális területen törvényi szabályozás is érvényben volt a formális képzésen kívüli tapasztalat elismerésére. Ezt a diplomás mérnöki cím kiadásának és használatának feltételeiről szóló, 1934-es törvény vezette be. A törvény előírta, hogy a minimum 25 éves életkorú, autodidakta módon tanuló vagy levelező hallgatók, akik rendelkeznek 5 éves technikus vagy 2 éves mérnöki gyakorlattal, igényelhetik a címet, de a cím elnyeréséhez meg kell felelniük egy vizsgán. (Découvrez l'évolution de la VAE à travers l'histoire 2023.) A tengerentúlon, Kanadában és az USA-ban, a második világháború után a megszakadt tanulmányok folytatásához is hozzájárult a nem formális úton szerzett tudás és tapasztalat elismerése (Tót 2009).

A validáció az általunk vizsgált kontextusban kapcsolatban áll a manapság megkerülhetetlen élethosszig tartó tanulás szükségességével, igényével és gyakorlatával. Az egyén életének különböző szakaszaiban vállalt önkéntesség része lehet az élethosszig tartó tanulásnak, aminek a tapasztalatait más-más élethelyzetben különbözőképpen lehet érvényesíteni. Egységes definíció még nem alakult ki a validáció fogalmára, pontosabban maga az értelmezés is állandóan változik. Benkei-Kovács Balázs szerint a validáció a felnőttkori tanulást támogató eszközök egyik fontos pillére. A validációs rendszer lehetővé teszi a felnőtt tanuló számára, hogy az iskolarendszeren kívül nem formális vagy informális tanulási módokon megszerzett ismereteit elismertesse, beszámíttassa, arról hivatalos formában dokumentumot kapjon (Benkei-Kovács 2012). Ebben a definíciószerű körülírásban a validációt a szakmai és a felsőoktatásban való előrehaladás segítőjeként tudjuk értelmezni. Ugyanakkor átalakul, megváltozik a munkaerőpiac, a munkahelyek és a munkakörök, azok tartalma is, ami azt eredményezi, hogy a munkavállalóknak más képességekre lesz szükségük munkájuk elvégzéséhez, aminek elsajátítása gyakran nemformális vagy informális keretek között történik. (Farkas 2019). Az élethosszig tartó tanulás nemcsak a munkahelyek szempontjából fontos, de a hétköznapi élet szinte minden területén és minden életkorban, így kapcsolódik össze a lifelong learning a lifelong learninggel. Ha csak egyetlen példát hozunk, ilyen a különböző ügyintézés online rendszerre való átirányítása, amivel csak akkor lehet boldogulni, ha életkortól függetlenül elsajátítunk bizonyos digitális készségeket.

A nemformális és informális úton szerzett tudás érvényesítése

Az Európai Bizottság a lifelong learning fogalmát 2001-ben definiálta. A meghatározás szerint a lifelong learning (az egész életen át tartó tanulás), olyan tanulási tevékenységek összessége, melyet életünk folyamán ismeret és kompetenciafejlesztés céljával végzünk, melynek lehet egyéni, állampolgári, civil, társadalmi és/vagy foglalkoztatási aspektusa is (European Commission 2001).

Az Európai Unió Tanácsa 2012-ben ajánlásokat fogalmazott meg a nemformális és informális tanulás eredményeinek érvényesítéséről, ebből ragadjuk ki a következőt, amiben a civil szervezetek tudástranszferéhez is találunk hivatkozást.

„A nemformális tanulásra példa a vállalaton belüli képzés, amely során a vállalatok naprakésszé teszik és fejlesztik munkavállalóik készségeit, például az információs és kommunikációs technológiákra vonatkozó (IKT) ismereteiket, a strukturált online tanulás (pl. nyitott oktatási segédanyagok felhasználásával), valamint civil társadalmi szervezetek által tagjaik, valamely célcsoport vagy a nagyközönség számára szervezett képzések” (Európai Unió Tanácsa 2012: 5). Az ajánlás az informális tanulást a következőképpen definiálja *„... olyan tanulás, amely a munkával, családdal, illetve pihenéssel kapcsolatos mindennapi tevékenységek eredménye és amely célkitűzések, az idő vagy a tanulástámogatás szempontjából nem szervezett vagy strukturált tevékenység; a tanuló szempontjából lehet szándékolatlan is. Az informális tanuláson keresztül elsajátított tanulási eredmény például az élet- és munkatapasztalaton keresztül megszerzett készség, a munkahelyen elsajátított készségek, egy másik országban való tartózkodás során tanult nyelvek és elsajátított interkulturális ismeretek, továbbá a munkahelyen kívül elsajátított informatikai ismeretek, önkéntes munka, kulturális tevékenységek”* (Európai Unió Tanácsa 2012: 5).

A fenti definíciók mindegyike utal arra a nemformális vagy informális úton elsajátított tudásra, amit különböző civil szerveződéseknek önkéntesként sajátítottak el tudatosan vagy kevésbé tudatosan a folyamatban résztvevők. Hogyan kapcsolódhat össze az önkéntesség a megszerzett tudás, tapasztalat elismerésével, annak validálásával, erre mutatunk egy példát. A *„Dokumentáld önkéntes tevékenységed tapasztalatait: szerezz előnyöket a munkaerőpiacon”* című online, fiatalokhoz szóló felhívásban olvashatjuk az interneten. (https://youth.europa.eu/go-abroad/volunteering/record-your-volunteering-experience-better-job-prospects_hu, 2024. 01. 15.)

Az EU értelmezésében az önkéntesség az aktív polgári szerepvállalás egyik formája. Egyrészt tanulási, tapasztalatszerzési lehetőség, másrészt alapvető szerepet tölt be a demokratikus értékek, az emberi méltóság és az egyenlőség előmozdításában. Minden fiatal, aki önkéntes projektekben vesz részt, rendkívüli tapasztalatokkal gazdagodik, ami hozzájárul a fejlődésükhöz, lehetőséget ad arra, hogy egyre magasabb szintűek legyenek a szociális és személyes készségeik, értékes szakmai tapasztalatokat szerezzenek, multikulturális csapatok munkájában működjenek közre, kreatív problémákat oldjanak meg, mindennapi feladatok során alkalmazzák idegennyelvtudásukat, önálló életet élhessenek egy másik országban, és még sorolhatnánk.

Ezek a tapasztalatok segítik az önkéntes fiatalokat abban, hogy jövőbeli karrierjük és tanulmányaik szempontjából hasznos új lehetőségeket lássanak maguk előtt, megfelelő munkahelyet találjanak. Ennek támogatására dolgozta ki az EU a Youthpass bizonyítványt, ami dokumentálja, hogy mit tanultak a résztvevők különböző programok során. (Európai Ifjúsági Portál 2024.) Megjegyezzük, hogy ez a bizonyítvány még nem azonos az elismeréssel, de szolgálhat annak alapjául, és itt térünk vissza a validáció témaköréhez.

Hogyan történik a nem formális úton szerzett tapasztalat érvényesítése? Validációs modellek

A validációs eljárás az 1990-es évektől kerül előtérbe különböző kultúrákban és országokban, amikor egyre erősebben jelentkezik a különböző szintereken elsajátított tudás felhasználásának, de nemcsak alkalmazásának, hanem elismerésének igénye a társadalom működésében és az egyén életében. Az elnevezés sem egy-séges, bár a különbözőségek ellenére mindegyiknek a közös pontja az elismerés, befogadás. Nézzünk néhány angol nyelvű kifejezést erre a folyamatra:

A legjellemzőbben alkalmazott elnevezések a validációra az angol *recognition* (magyarul: elismerés) kifejezésből, illetve annak módosulásaiból származnak, és tartalmazzák a *prior learning* (előzetes tanulás) kifejezést. Korábban az elismerés főleg a szervezett képzési programok megkezdésének feltételeihez kapcsolódott, de az elmúlt két évtizedben folyamatos szemléletváltozás tapasztalható a fogalom használatában. Ezek közül mutatunk be néhányat, ami a leggyakrabban előfordul:

PLA – Prior Learning Assessment az előzetes tudás értékelését jelenti, a 90'-es évektől használják a tanulmányi idő meghatározására az USA-ban, Kanadában, később Új-Zélandon és Ausztráliában is a felsőoktatásban, a felnőttképzésekben, szakmák megszerzésére, online oktatási programokban.

PLAR – Prior Learning Assessment and Recognition elnevezésében több, mint az előző elnevezés, mivel az előzetes tanulás értékelése mellett szerepel annak az elismerése is, ami a különböző képzésekbe való beszámításra is utal.

APEL – Accreditation of Prior and Experiential Learning – az előzetes és a korábbi tapasztalati tanulás elfogadása – kérdés, hogy miben különbözik a fentiektől? Témánk szempontjából a tapasztalati tanuláson van a hangsúly, hiszen ez gyakran nem szervezett, korábban nem értékelt tanulási folyamat, mégis olyan tanulási eredményeket lehet megfelelő mérési módszerekkel bizonyítani, amelyeket egy képzés akár kreditek odaítélésével is el tud fogadni. Az önkéntesek gyakran rendelkeznek ilyen típusú tudással, ami segítséget jelenthet nekik valamilyen végzettség megszerzéséhez vagy a munkaerőpiacra való bejutáshoz.

Az Európai Tanács által megfogalmazott definíció szerint: „A validáció/érvényesítés az a folyamat, amely során egy arra feljogosított testület megerősíti, hogy az egyén elsajátította a vonatkozó szabvány alapján mért tanulási eredményt és amely a következő négy szakaszból áll: (1) az egyén vonatkozó tapasztalatainak meghatározása párbeszéd során, (2) a dokumentáció elkészítése az egyéni tapasztalat megjelenítése érdekében, (3) az összegyűjtött tapasztalatok formális értékelése, (4) az értékelés eredményeinek – adott esetben részleges vagy teljes képesítéshez vezető – tanúsítása.” (Európai Tanács 2012: 5).

A magyarországi meghatározásokban szerepel az, amit Móré Marianna kifejtésében olvashatunk. A validáció alapelvét az említett szerző abban látja, hogy egyenrangúnak fogadjuk el a különböző tanulási módokat, s ennek eredményeképpen a megszerzett tanulási eredményeket is, függetlenül attól, hogy azokat formális (iskolarendszerű) képzés során vagy nem formális (iskolarendszeren kívüli),

de szervezeten megvalósított képzésben vagy informális módon, azaz tapasztalati úton sajátította el az egyén (Móré 2012). Hasonlóképpen hangsúlyozza Tót Éva a validációs definíciójában a nem formális keretek között szerzett tudás elismerését (Tóth 2015). A validáció értelmezésében a korábban, nem formális úton megszerzett tudás érvényesítésének célja leggyakrabban a képzésbe való bekapcsolódás vagy a képzési idő meghatározása, ugyanakkor ez a fogalom a társadalmi igények és szükségletek következtében egyre inkább bővül, erre utal mások mellett Farkas Éva is. A képzések mellett felhívja a figyelmet arra, hogy a validáció egyre nagyobb jelentőséget kap a munkaerő-piaci megfelelésben is (Farkas 2014). Móré Marianna szerint a validáció segít az egyén munkavállalói esélyeinek javításában.

Ma már erőteljes cél a vállalati környezetben megszerzett tudás elismerése és a munkaerőpiacra történő belépés elősegítése a validáció által. Ennek viszont feltétele a tanulási eredmény alapú sztemderdek alkalmazása (Kovács 2021).

Mit validálunk?

Korábban az elsajátított tudás elfogadása egy képzési formában. attól függött, hogy előzőleg milyen tanúsítványt, végzettséget szerzett az egyén. Ezt az elismerési módszert a bemeneti vagy folyamatszabályozással lehet leírni, ami azon a feltételezésen alapul, hogy aki elvégzett egy tanfolyamot, kurzust vagy szerzett egy szakképesítést, netán diplomát, ő rendelkezik azzal a tudással, ami a képzés célja volt. Az utóbbi időben azonban a korábbi tudás érvényesítésére nem elsősorban a bizonyítványokat, okleveleket, hanem inkább a tanulási eredmény alapú megközelítést használjuk. Ez utóbbi azért is fontos, mert ezzel a szemléletmóddal lehet a nemformális és az informális úton szerzett tudást akár a munkaerőpiacon, akár különböző képzésekben való előrehaladásban érvényesíteni. A tanulási eredmények irányába való elmozdulás növeli egy képzés átláthatóságát, és fokozza annak összehasonlíthatóságát a munkaerőpiac vagy különböző képzések elvárásainak oldaláról.

A különböző szintű tanulási eredményeket foglalják össze a képesítési keretrendszerek. A képesítési keretrendszerek a tanulási eredményeken keresztül befogadják az egész életen át tartó tanulást, azaz az élet során végzett minden olyan tanulási tevékenységet, amelynek célja és/vagy eredménye az ismeretek, készségek és jártasságok fejlesztése személyes, állampolgári, társadalmi és/vagy foglalkoztatási szempontból, ide értjük az önkéntes tevékenység során szerzett tudást és tapasztalatokat is.

A képesítési keretrendszerekre részletesen ebben az írásban nem kívánunk kitérni, ennek bemutatása egy újabb tanulmány témája lehetne, ezen a helyen csak a tanulási eredményekre koncentrálunk, mivel ezek állnak közvetlen kapcsolatban az önkéntesként szerzett tudás validálásával is.

A tanulási eredmények tudás, képesség, kompetencia kontextusában meghatározott kijelentések arra vonatkozóan, hogy az egyén mit tud, mit ért, és mire képes,

miután lezárt egy tanulási folyamatot, függetlenül attól, hogy hol, hogyan, mikor szerezte meg ezeket a kompetenciákat (CEDEFOP 2008; Európai Parlament és Tanács 2008). idézi Farkas Éva (Farkas 2014).

A tanulási eredmények hazai értelmezéséről több irodalomban olvashatunk lényegre törő áttekintést, ami utal arra, hogy az önkéntes munka során ezek közül mit lehet megszerezni. Nem térünk ki a különböző szintekre, ezeket tartalmazza az Magyar Képesítési Keretrendszer, és annak alapján lehet a tapasztalat érvényesítésének a lehetőségét megvizsgálni (Tót 2017).

Néhány külföldi példa a validáció működéséről

Hollandia az egyik példa, aminek a validációs rendszeréről szólunk. Hollandia azért különleges, mert törvényi szabályozás nélkül is fejlett validációs rendszere van, ennek alapja pedig a széleskörű társadalmi elfogadottság és támogatás. Szervezeti háttere is több, mint 20 éves múltra tekint vissza. 2001-ben megalakult holland Kenniscentrum EVC intézmény legfőbb feladata a nem formális úton megszerzett ismeretek, tapasztalatok elismerésének és beszámíthatóságának vizsgálata. Ez a szervezet elsősorban a munkaerő-piaci igények kiszolgálására volt hivatott. A rendszer alapja, hogy a munkahely, a társadalomban való részvétel és az önkéntes munka során elsajátított kompetenciák összevethetőek legyenek az iskolai keretek között történő tanulás során megszerzett tudással, kompetenciákkal (Palencsárné 2013). Hollandiában egyszerre működik a képzési célú és a foglalkoztatási célú validáció. A validációs eljárásban teljes vagy részképesítés megszerzésére, adott modul(ok) alól való felmentésre van lehetőség. A hollandoknál az elismerés folyamata négy lépésből épül fel. Az első az információ és tanácsadás, ahol a felnőtt bemutatja dokumentumait, bizonyítványait, ha vannak, valamint munkatapasztalatát. Ha a tanácsadó érdemesnek látja, akkor összeállítja a portfóliót. A portfólió tartalmazza az eljárásban résztvevő adatait, korábbi végzettségeit, munkahelyi vagy önkéntes tapasztalatait, illetve azokat a már meglévő ismerteket, tapasztalatokat és kompetenciákat, amelyek alátámasztják az adott szakma megszerzését. A harmadik szakaszban a portfólió alapján, bizonyos esetekben gyakorlati tevékenység bemutatásával elismerik az egyén által birtokolt kompetenciákat. A negyedik szakaszban összevetik az egyén kompetenciáit az általa választott szakma vagy szakterület kompetencia elvárásaival, és amennyiben ezek megfelelő egyezést mutatnak, kiállítanak számára egy bizonyítványt, ami még nem az adott szakma tanúsítása, hanem ennek alapján kérheti a szakmai végzettség odaítélését.

Norvégiában az előzetes tudás validációja 'realkompetansevurdering' néven ismert, melybe beletartozik a nemformális és az informális tanulás. Az országban átfogó törvényi szabályozás van érvényben a validációra vonatkozólag. Az első törvényi rendelkezés 1952-ben történt, a szakképzési törvény lehetővé tette a munkatapasztalat elismerését a szakmai vizsgában. 1976-ban a felnőttképzési törvény lehetőséget adott a felnőtteknek, hogy a máshol szerzett tudásukat dokumentáltathassák.

1992 óta a 23 éves vagy annál idősebb állampolgárok felvételt nyerhetnek a felsőoktatásba, amennyiben 5 év képzési és/vagy munkatapasztalattal rendelkeznek és 6 középiskolai alaptantárgy minimális szintű ismeretével rendelkeznek. 1999-ben jött létre a Kompetenciareform, melynek célja, hogy a különböző utakon megszerzett tudás dokumentálásának és validálásuk nemzeti rendszere kialakuljon. Németh (2009) a norvég validáció sajátosságát abban látja, hogy minden érintett számára értékes a dokumentálás és a validációs módszer, melyet az oktatási ágazatban, a munkaerő-piaci és az önkéntes szektorban is alkalmaznak. Mivel az országban fontos a nemformális és informális tanulás beszámítása és elismerése, ezért nagy hangsúlyt fektetnek az informálásra, tanácsadásra, az oktatás, a munka és a civil terület kapcsolódására, és arra, hogy a gyakorlati tapasztalatokat korszerű módon és eljárással rögzítsék. A különböző eljárások közül külön kiemeljük, hogy Úre kutatásai szerint a civil szektorban önbevalláson alapuló személyes kompetenciadokumentumot alkalmaznak, amiben a szemmel láthatóvá válnak az önkéntesség során megszerzett kompetenciák (Úre 2015).

Franciaországot élenjárónak és példaként szokták emlegetni a validációval kapcsolatos irodalomban. Franciaországban a szakmai tapasztalat érvényesítése 1985-ben az egyetemi felvétel szintjén jelenik meg. 1992-ben a validációs rendszer fejlesztése újabb állomásához érkezett: a korábban elsajátított tudás vagy a korábbi szakmai gyakorlat alapján jól meghatározott kritériumoknak megfelelően – egy képzésen belül a moduláris rendszerbe tagozódó szakképzettségek és diplomák bizonyos elemeinek megszerzése alól felmentést lehetett szerezni az értékelés-módszertan eme alternatív eszközével. Ez a módszertani eszköz az előzetes szakmai tudás elismeréseként (Validation des acquis professionnels – VAP) került be a szaknyelvbe. A teljes szakképzettség megszerzésére ilyen módon még nem volt lehetőség, legalább egy modult a hagyományos iskolarendszerű képzés keretén belül teljesíteniük kellett az érintetteknek (Benkei–Kovács 2009).

A 2002-i társadalmi modernizációs törvény szerint minden aktív helyzetben lévő személy jogosult arra, hogy megszerzett tapasztalatát, különösen szakmai tapasztalatát érvényesítse olyan oklevél, szakmai cím vagy képesítési bizonyítvány megszerzése céljából, amely szerepel a szakmai ágazat foglalkoztatásával foglalkozó nemzeti vegyes bizottság által összeállított jegyzékben, és szerepel a szakmai képesítések nemzeti névjegyzékében. Meghatározásra került, hogy a korábbi tanulmányok érvényesítése ugyanolyan hatásokkal jár, mint az ismeretek és képességek tesztelésének egyéb módszerei, így figyelembe vehető minden, alkalmazotti, önálló vállalkozói vagy önkéntes tevékenység gyakorlása során megszerzett szakmai készség, amely közvetlenül kapcsolódik az oklevél vagy cím tartalmához, és hogy a tevékenység megkövetelt minimális időtartama nem lehet három évnél rövidebb. A validálás lehet teljes vagy részleges, az utóbbi esetben egy bizottság dönt a további ellenőrzés tárgyát képező ismeretek és készségek jellegéről. Egy új jogszabály, ugyanabból az évből, 2022-től a korábbi feltételeket módosítja. Ez a jogszabály eltörli a korábbi törvényben a VAE-re jogosult tevékenységtípusok (fizetett, önálló vállalkozó, önkéntes vagy önkéntes szakmai tevékenység) és az emberek

kategóriáinak (magas szintű sportolók, helyi választott tisztviselők, szakszervezeti felelősséggel rendelkező személyek) listáját: minden olyan tapasztalat mozgósítható, amely lehetővé tette a szóban forgó tanúsításhoz közvetlenül kapcsolódó készségek megszerzését. Végül már nincs minimális tapasztalati időtartam: a jelöltnek egyszerűen képesnek kell lennie arra, hogy igazolja a megfelelő tapasztalatot, amely lehetővé tette számára, hogy megszerezze a tanúsítás megszerzéséhez szükséges készségeket. Minden tapasztalat értékelhető, legyen az professzionális vagy extraprofesszionális

Franciaországban külön figyelmet fordítanak az önkéntes tapasztalat elismerésére, ennek elnevezése és rövidítése is erre utal. a VAEB (Validation des Acquis de l'Expérience Bénévole) a Nemzeti Oktatási és Ifjúsági Minisztérium honlapján. Minden önkéntes, bármilyen korú, nemzetiségű, és képzettségű is, kérheti az önkéntesség során szerzett tapasztalatok validációját. Ennek kimenete lehet diploma, szakmai cím vagy bizonyítvány. (vaebenevole.associations.gouv.fr). Megszerezhetik a készségeinek megfelelő tanúsítványt, és élvezhetik a VAE által kínált előnyöket. A társadalom és a gazdaság minden területe érintett ebben az eljárásban.

Hogyan lehet validáltatni a korábban megszerzett kompetenciákat? A francia rendszer szerint első lépésben össze kell állítani egy dossziét, amit elfogadhatósági dokumentumnak hívnak, amelyben szerepel minden tapasztalat és bizonyítvány, amit a validáltatni szeretne, ezt adja be a tanúsító szervnek. Amennyiben erre pozitív választ kap, egy részletesebb dossziét kell összeállítania lehetőség szerint egy független testület támogatásával és ezt kell elküldeni az igazoló szervnek. A harmadik lépésben a tanúsító testület egy bizottság előtt szervezi meg a vizsgát.

Az önkéntesség validációja – francia módra

Idézet egy önkéntestől: „Az önkéntes VAE segítségével érvényesíthetem önkéntes tapasztalataimat és új diplomát is szerezhetek, hogy elérjem a szakmai projekteket és beilleszkedjek a társadalomba. Fontos, hogy a validációval jutalmazza mindazokat, akik a közjó és a nemzet szolgálatába állnak.” (Communiqué de presse 2023)

Az önkéntesség validációját 2002-ben hozták létre, lehetővé teszi mindenkinek, hogy a megszerzett tapasztalatát címmel vagy oklevéllel ismertesse el anélkül, hogy visszatérne a padosorokba az iskolában, vagy képzési rendszeren menne keresztül.

A validáció a fejlődés valódi mozgatórugója. Javasolják, hogy a karrier során ezt a rendszert mindenkinek ismerni kell.

Önkéntesek (volontaires) és önkéntesek (bénévoles) a francia modellben

Ha a francia nyelvű szövegeket lefordítjuk, két különböző fogalom ugyanazzal a magyar megfelelővel jelenik meg a szótárban vagy a fordítóprogramokban. Ugyanakkor nagy különbség van az önkéntesség és az önkénesség között, bár ez

a két fogalom ugyanazon a vágyon alapul: hogy a társadalom egy csoportjának szolgálatába álljon, és elkötelezze magát. Ezek azonban teljesen eltérő státusszal rendelkeznek, és nem ugyanolyan típusú közönségre irányulnak. Ki az önkéntes, a „bénévole”? Ki az önkéntes, a „volontaire”?

Mi is pontosan az önkéntes (bénévole)? Számos elem különbözteti meg az önkéntest az önkéntestől. A „bénévole” önkéntes ingyenesen és kötelezettség nélkül végez szolgálatot. Szabadon vállalja a tevékenységet, és nem köti szerződés az egyesülettel. Önkéntesként hasznos tevékenységet hajt végre a szervezet számára, amely a saját motivációin alapul, és szabadon adja az idejét ahhoz, hogy jól hasznosítsa a képességeit. Némely egyesület nagyon fiatal korban (néha 12 éves korban) toboroz önkénteseket és a képességeiknek megfelelő küldetésekkel bízzák meg őket. Ezenkívül önkéntesként megtarthatja státuszát, függetlenül attól, hogy fizetett munkaviszonyban áll, folytatja tanulmányait vagy nyugdíjas. Ugyanakkor tiszteletben kell tartania az egyesületre vonatkozó szabályokat és erkölcsi kötelezettséget kell vállalnia. Ebben az esetben mentes minden más kötelezettség-vállalástól és eljárás nélkül elhagyhatja az egyesületet, szervezetet.

Az önkéntessé válás (volontaire) másik útja: miért és hogyan választható? Ebben a kategóriában az önkéntesek felvétele bizonyos feltételekhez kötött, amelyek sokkal szabályozottabbak, mint az előző bekezdésben említett, teljesen szabad önkéntességé. Először is tudni kell, hogy sokféle önkéntesség létezik, amelyek különböző rendszerek alá tartoznak. Ezek a rendszerek nem mindenki számára nyitottak és néha az életkortól, státusztól és készségektől függenek.

Önkéntesként szerződést kell aláírni az egyesülettel vagy szervezettel a közérdekű feladatok és küldetések végrehajtása érdekében. A jelentkezőnek vállalni kell, hogy hivatalosan és korlátozott ideig dolgozik. Cserébe havi juttatást kaphat. Általában legalább 16 évesnek kell lenni a helyi missziók esetében és legalább 18 évesnek a nemzetközi missziók esetében. A legtöbb önkéntes megbízáshoz nincs szükség diplomára, de néhányhoz nagyon speciális készségekre van szükség.

A lakosság segítése mellett a külföldi önkéntessé válás lehetővé teszi, hogy más kultúrákat fedezzen fel, más készségeket szerezzen vagy fejlessze azokat. Ezenkívül az ilyen tapasztalat előnyt jelent az önéletrajzban és számos munkahelyhez nyitja meg az ajtókat. Az önkéntesség megmutatja, hogy az erre vállalkozó képes elkötelezni magát és kilépni a komfortzónájából. Az önkéntesség nagy szakmai tapasztalatot hozhat, amit további karrierje során jól tud hasznosítani.

A VAEB, az önkéntesként megszerzett tapasztalatok érvényesítése

Ez a rendszer lehetővé teszi, akár diplomát is szerezzen az önkéntesség eredményeképp. Ehhez igazolnia kell készségeit, függetlenül a tevékenységi ágazattól. Ehhez szükséges megtalálni a profiljának megfelelő diplomát, ahol az érvényesítést kérheti.

Ehhez az önkéntesek segítséget is kapnak, az állami tulajdonú Diagoriente startup készítette el „Brillo” modulját önkéntesek számára. Ez a szolgáltatás lehetővé teszi az önkéntes munka során szerzett készségek azonosítását és előmozdítását. A 2023-as rögbi világbajnokság 4600 önkéntesét már meghívták a regisztrációra. Engedje, hogy képességei ragyogjanak: önkéntesek vagytok, a Brillo segít készségeinek fejlesztésében és új képzések felépítésében több szakaszban. (Identifier ces competences avec „Brillo”)

Példák az önkéntesség elismerésére

Validáció a nonprofit szektorban úgy működik, mint máshol, a jogszabályok erre a szektorra is azonos módon érvényesek. Ugyanakkor megfigyelhető néhány olyan sajátos fejlesztés, amelyek az önkéntesek kompetencia-azonosítását könnyítik meg, elősegítve a tanulási eredmények elismertetését. Például az Olimpiai Bizottság bevezetett egy új eszközt, amelyet „életnapló”-nak (‘carnet de vie’) neveztek el. Már 1800 önkéntes használta, akik részt vettek különböző sportrendezvények szervezésében. A napló segítséget nyújt a validációs eljárásban megszerezni kívánt képesítés kiválasztásában, vagy egy kompetenciamérleg (bilan de compétences) elkészítésénél. Egy másik kezdeményezés az „önkéntesek útlevele” volt (‘passeport bénévolé’), amelyet 2007 szeptemberében indítottak útjára a szociális gondozás területén, hasonló célokkal. A legtöbb minisztérium támogatta az eszköz bevezetését, és a jótékonyági szervezetek is megkezdték alkalmazását (például a Francia Vöröskereszt). 2009-ben a kormányzat bejelentette egy „tapasztalati kompetencianapló” (Livret de compétences) létrehozását középiskolás tanulók számára, hogy tudatosabbá tegyék őket azokra a kompetenciákra, amelyeket az iskolán kívül szereznek meg. 2010-ben korlátozott számú iskolában megtörtént az eszköz tesztelése. Az önkéntességről szóló európai szintű jelentés számos projektet azonosított, amelyek Franciaországban azt próbálják minél jobban kidolgozni, hogyan lehet az önkéntesek kompetenciáit feltárni. Az önkéntességért felelős minisztérium a különböző portfólióalapú eszközöket fontosnak tartja, mert azok tartalmát később a vállalati szektorban is el tudják ismerni részlegesen.

Az önkéntesek kompetenciájának validációja – az ImproVal nemzetközi projekt és kutatás

Az önkéntesek, ahogy erre már a korábbiakban utaltunk, nagyon sok tudást, tapasztalatot sajátítanak el tevékenységük során. Bár szinte minden országban elismerik ezeket az eredményeket, mégis kevés helyen alakult ki az önkéntes munka egyéni fejlődésre gyakorolt hatásainak elfogadása, validálása akár a formális oktatásról, akár munkaerőpiacról van szó.

Ennek a problémának a feltárása érdekében létrehozták a „Validáció javítása az önkéntes szektorban (Improving Validation in the Voluntary Sector-ImproVal)” projektet. Az ImproVal öt európai ország – Finnország, Hollandia, Belgium, Németország, Szlovákia – együttműködésére alapuló projekt, amelynek fő célja egy olyan kutatás kidolgozása és lefolytatása, ami összefoglalja az EU területén az önkéntesekre vonatkozó validációs gyakorlatot. (Aichinger et al. 2020.) A 2019–2020-ban lezajlott kutatás néhány eredményét fontosnak tartjuk bemutatni, mert hazai gyakorlatunk számára is gondolatébresztő lehet. A projekt keretében azt vizsgálták, hogy az önkéntesek és az önkénteseket foglalkoztató szervezetek használnak-e olyan eszközöket, amelyek segítségével dokumentálják a tevékenység során elsajátított kompetenciákat és lehetőséget adnak ezeknek a validálására a képzésekben vagy a munkaerőpiacon. Az információk összegyűjtésére két kérdőívet készítettek önkéntesek és az önkénteseket foglalkoztató szervezetek számára, a nyelvi korlátok leküzdésére a projektben résztvevő országok saját nyelvén és interjúkat készítettek a partnerországok szakértőivel. A választ adó önkéntesek többsége a többnyelvű Youthpass dokumentumot használta a tevékenységének bizonyítására, ami magyarul is elérhető, és a fentiekben utaltunk is rá, ezen felül voltak, akik tanúsítványokat és részvételi igazolásokat kaptak.

A kutatás résztvevői úgy gondolták, hogy a kompetenciákat bizonyító dokumentumnak szerepe van abban, hogy nagyobb eséllyel tudjanak elhelyezkedni a munkaerőpiacon, segítse a személyes fejlődést, magasabb pozíciót tudjanak betölteni önkéntesként, jobb lehetőségük legyen ennek elfogadtatására (validálására) a formális képzésekben. Míg az önkéntesek válaszaiban első helyen szerepel a munkaerő-piaci hasznosság, az önkénteseket foglalkoztató, többnyire civil szervezetek nem a jobb munkalehetőségeket teszik első helyre a kompetenciák bizonyítását szolgáló eszköz használatában, hanem az önkéntes munka jutalmazása, képességeik tudatosítása szerepel. A kutatás részletes eredményeit ezen a helyen nem kívánjuk ismertetni, de kiemelünk néhány következtetést, amit megfogalmaztak a kutatók: fontosnak tartanak standardizált validációs eszközök használatát, amelyek nagyobb biztonságot adnak azoknak, akik ezt elfogadják, legyen az munkahely vagy képzések. Lényegesnek tartják az önkéntesség során elsajátított és a megfelelő eszközzel igazolt kompetenciák iránti érzékenyítést akár az egyén, akár a társadalom szintjén. Véleményük szerint olyan eszközöket kell használni, ami megfelel az önkéntesek igényeinek, és érdemes lenne olyan tutorok és mentorok képzésére beruházni, akik a validációs eszközök használatát támogatni tudják.

Hogy állunk a validációval, ezen belül az önkéntesség elismerésével Magyarországon?

Az önkéntesség validációja több területen lehetőség, erre mutatunk néhány példát, de hogy mennyire élnek vele a gyakorlatban, az egy mélyebb kutatást tesz szükségessé.

Az önkéntesség elismerése a munkahelyen – erre úgy véljük, a Magyar Önkéntesküldő Alapítvány honlapján találunk útmutatást azoknak, akik szeretnének vagy tudnának profitálni valamely pozíció elnyerésében az önkéntességből. A munkahelyi interjúkra utal a honlapról vett idézet: *„De ha ennyi előnye van, miért nem kérdezik? – merülhet fel, joggal. Nos, a nemzetközi önkéntesség napjainkban még közel sem annyira elterjedt hazánkban, mint nyugaton. A kérdés hiánya itt nem feltétlenül az érdeklődés hiányát jelenti... Az önkéntes projekt, akár pályakezdők vagyunk, akár nem, megérdemel pár sort az önéletrajzban! Az állásinterjún pedig hivatkozhatunk rá példaként az egyes képességeink alátámasztására, hiszen a gyakorlatias megközelítés hitelességünk záloga.”* (<https://www.hvsf.hu/nemzetkozi-onkentesség-es-karrier/> 2024. 09. 23.)

Az önkéntesség elismerésének lehetősége a felnőttképzésben: a 2013. évi LXXVII. törvény a felnőttképzésről értelmező rendelkezései között szerepel a következő: 2.§ 3. előzetes tudásmérés: annak felmérése, hogy a képzésre jelentkező dokumentumokkal nem igazolt tanulmányai vagy megszerzett gyakorlati tapasztalatai alapján képes-e a képzés során elsajátítandó tananyagegység követelményeinek teljesítésére, amelynek eredményeként a követelmények megfelelő szintű teljesítése esetén a tananyagegység elsajátítására irányuló képzési rész alól a képzésre jelentkezőt fel kell menteni. Egy későbbi kutatásban megkeressük azokat a felnőttképzési intézményeket, amelyeknek megvan a lehetősége az önkéntes tapasztalat elismerésére, és megvizsgáljuk, a valóságban működik-e ez a rendszer.

A felsőoktatásban az önkéntesség elismerésének feltétele a validáció alkalmazása. Kovács Anett Jolán: A nem formális környezetben megszerzett tanulási eredmények validálása a magyar felsőoktatásban című, 2021-ben írott disszertációjában megvizsgálta a hazai felsőoktatási intézmények validációs gyakorlatát (Kovács 2021). A szerző tanulmányozta 65 állami és nem állami fenntartású intézmény Tanulmányi és vizsgaszabályzatát és az találta, hogy mindössze öt olyan intézmény volt, ami részletesen szabályozta a nem formális úton megszerzett tanulási eredmények elismerésének és a tanulmányokba való beszámításának folyamatát. Megjegyezzük, hogy az idézett szerző megjelenés előtt lévő 2024-es vizsgálatában is azt tapasztalta, hogy nem haladt előre az intézményekben a validáció alkalmazása, ami nem segíti az önkéntes tapasztalatok befogadását, hiszen gyakran a hallgatók nem ismerve a lehetőségeiket, nem kérik ezt az eljárást. Úgy véljük, ezen mielőbb változtatni lenne szükséges, nemcsak a hallgatók, hanem az elismerésre feljogosított oktatók oldaláról is.

Összegezés és további lehetőségek

A fentiekben bemutattuk az önkéntes tevékenység társadalmi hasznosságán és egyéni fejlődésre-fejlesztésre gyakorolt hatásán kívül egy olyan aspektusát, ami túlmutat az aktuális tevékenységen, és hosszabb távon is befolyásolhatja az önkéntesek életpályáját, karrierútját. A validáció sokszínű elnevezése, értelmezése mellett kerestük a közös jellemzőket különböző országok rendszereiben, és kiemeltük a francia rendszert, amiben az önkéntesség validációjára jelentős törekvések vannak. Rámutattunk arra is, hogy az önkéntes tevékenység során megvalósuló nemformális és informális tanulás eredményei miképpen válhatnak át értékelhető kompetenciákra. Szeretnénk, ha a validáció nálunk is minél szélesebb körben elterjedne. Ez nem történik egyik napról a másikra, megjegyezzük, hogy az önkéntesség érvényesítésében sokkal előttünk járó Franciaország szakértői sem elégedettek az elért eredményeikkel. Vannak fontos információk a különböző honlapokon, így a nonprofit.hu-n olvashatunk a civil szervezetek közérdekű önkénteseire vonatkozó információkról, de úgy véljük, fontos lenne, hogy a munkáltatók és a különböző szintű képzőintézmények is motiválják a jelentkezőket, résztvevőket a civil önkéntesség címén szerzett tapasztalat elfogadtatására, érvényesítésére (Charraud, 2010). A jó gyakorlatok terjesztése is segíthet a folyamat eredményességének fokozásában. Mindenképp szükség lenne olyan kutatásokra, amelyek megvizsgálják, hogy a nemformális és informális úton szerzett önkéntes tapasztalat érvényesítésre is feljogosított intézmények hogyan motiválják az egyéneket validálás kérvényezésére és milyen az intézmény döntéshozóinak az attitűdje az önkéntes tapasztalat értékelésére és befogadására.

A validáció új útja lehet a mikrotanúsítvány. A mikrotanúsítványok – mint a formális, nemformális és informális tanulás során elért egyéni tanulási eredmények igazolásának formái – segíthetik a korábban megszerzett tudás validációját és elismerését. Ennek a rendszernek a gyakorlatban való átvitele, fejlesztése még folyamatban van, nagyon fontos lenne, hogy a mikrotanúsítványt kiadó intézmények, amennyiben profiljuknak megfelel, ráhangolódjanak a civil önkéntesség tapasztalatainak mikrotanúsítvány formájában történő igazolására (Útmutató mikrotanúsítványok tervezéséhez, kibocsátásához és elismeréséhez 2023).

Irodalom

- Aichinger et al. (2020): *Validation in volunteering*. <https://www.improval.eu/news/study-on-the-outcomes-and-impact-of-the-validation-of-volunteers-competences> (Letöltve: 2024. 08. 22.)
- Bartal A. M.–Kmetty Z. (2011): A magyar önkéntesek motivációi – a Magyar Önkéntes Motivációs Kérdőív sztentenderizálásának eredményei alapján. In: *Civil Szemle*, 4., pp. 7–30.
- Benkei-Kovács B. (2009): Az előzetes tudás elismerésének (validation des acquis de l'expérience) gyakorlata Franciaországban. *Pedagógusképzés*, 7., (36.), pp. 11–121.

- Benkei-Kovács B. (2012): *Az előzetes tudás elismerési rendszereinek komparatív andragógiai vizsgálata*. Budapest: ELTE Az Élethosszig Tartó Művelődésért Alapítvány.
- Communiqué de presse (2023): *A l'occasion de la journée mondiale du bénévolat, la Secrétaire d'Etat chargée de la Jeunesse et du Service national universel réaffirme le soutien du gouvernement aux bénévoles qui font de l'engagement une réalité en France*. https://www.associations.gouv.fr/IMG/pdf/cp_05122023_lancement_du_site_vae.pdf (Letöltve: 2024. 07. 15.)
- Charraud, A-M. (2010): *France. "European Inventory on Validation of Non-formal and informal learning"* <https://ofi.oh.gov.hu/sites/default/files/ofipast/2011/03/franciaorszag.pdf> (Letöltve: 2024. 07. 20.)
- Découvrez l'évolution de la VAE à travers l'histoire. <https://entheur.com/decouvrez-levolution-de-la-vae-a-travers-lhistoire/> (Letöltve: 2024. 08. 01.)
- Európai Ifjúsági Portál (2024): *Dokumentáld önkéntes tevékenységed tapasztalatait: szerezz előnyöket a munkaerőpiacon*. https://youth.europa.eu/go-abroad/volunteering/record-your-volunteering-experience-better-job-prospects_hu (Letöltve: 2024. 07. 28.)
- European Commission (2001): *Making a European Area of Lifelong Learning a Reality*. Brussels: European Commission.
- Európai Tanács (2012): *A Tanács ajánlása a nem formális és az informális tanulás eredményeinek érvényesítéséről*. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:32012H1222%2801%29&from=HU> (Letöltve: 2024. 08. 12.)
- Farkas É. (2014): *A rejtett tudás. A nem formális környezetben szerzett tanulási eredmények hitelesítése*. Szeged: SZTE JGYPK FI.
- Farkas É. (2017): *Segédlet a tanulási eredmények írásához a szakképzési és felnőttképzési szektor számára*. Budapest: Oktatási Hivatal
- Garai-Fodor M.–Csiszárk-Kocsis Á.–Varga J. (2021): Az önkéntesség motivációs ereje értékrendalapú megközelítés a Z generációs fiatalok körében. In: *Vezetéstudomány/Budapest Management Review*, 52., (10), pp. 42–56.
- Identifier ces competences avec „Brillo” <https://www.vaebenevole.associations.gouv.fr/identifier-ses-competences-avec-brillo/> (Letöltve: 2024. 08. 18.)
- Kovács A. J.(2021): *Nem formális környezetben megszerzett tanulási eredmények validálása a magyar felsőoktatásban*. PhD-értekezés. Szeged: Szegedi Tudományegyetem Neveléstudományi Doktori Iskola.
- Magyar Képesítési Keretrendszer https://www.magyarkepeses.hu/kepесitési_keretrendszerek/mkkr (Letöltve: 2024. 08. 08.)
- Móré M. (2012): Munkahelyi tanulás és motiváció. In Lácay M.–Bocsi V. (Eds.): *Multikulturális Műhelytanulmányok II.*, pp. 13–27.
- Németh, B. (2009): *A nem formális és az informális tanulás elismertetésének programja Európában, különös tekintettel néhány ország felsőoktatási gyakorlatára*. http://ofi.hu/sites/default/files/ofipast/2011/03/nemeth_balazs.pdf (Letöltve: 2024. 08. 12.)
- Palencsárné Kasza M. (2013): A korábban megszerzett tudás elismerése Hollandiában – az EVC (Erkennning van Verworven Competenties) eljárás. *Szak- és felnőttképzés*, 2., (7–8.), pp. 55–57.
- Tót É. (2009): *A validáció fogalmának értelmezési lehetőségei, rokon fogalmi a hazai és nemzetközi gyakorlatban, a validáció lehetséges kutatási irányai*. http://ofi.hu/sites/default/files/ofipast/2010/09/tot_eva_a_validacirol.pdf (2024. 08. 01.)
- Tót É. (2015): A validáció fejlesztésének lehetőségei és korlátai a hazai felsőoktatásban. In: Vámos Á. –Kopp E. (Szerk.): *A tanulás támogatásának új megközelítései és eszközei a felsőoktatásban. Kutatás, fejlesztés, akciókutatás*. Budapest: Oktatási Hivatal. pp. 59–75.

- Tót É. (2017): *Segédlet a tanulási eredmények írásához a felsőoktatási szektor számára*. Budapest: Oktatási Hivatal.
- Ure, O. B. (2015): How informal and non-formal learning is recognised in Europe. *Norway – country report*, https://www.bertelsmann-stiftung.de/fileadmin/files/BSt/Publikationen/GrauePublikationen/LL_Norway_FINAL_40Seiten.pdf (Letöltve: 2024. 08. 05.)
- Útmutató mikrotanúsítványok tervezéséhez, kibocsátásához és elismeréséhez. 2023. https://www.magyarkepesites.hu/pub_bin/Utmutato_a_mikrotanositvanyok_tervezesehez_kibocsatasahoz_es_elismeresehez.pdf (Letöltve: 2024. 07. 15.)
- vaebenevole.associations.gouv.fr* <https://www.vaebenevole.associations.gouv.fr/> (Letöltve: 2024. 08. 02.)
- Zentai László (2006): Önkéntes segítség Magyarországon ma és holnap. In: *Polgári Szemle*, 2., (5.). <https://polgariszemle.hu/archivum/22-2006-majus-2-evfolyam-5-szam/100-onkent-es-segit-es-magyarorszagon-ma-es-holnap>

Fotó/Németh István Péter

A VALLÁSOSSÁG ÉS A HALLGATÓI MUNKA KÖZÖTTI ÖSSZEFÜGGÉSEK VIZSGÁLATA KÖZÉP-KELET-EURÓPAI HALLGATÓK KÖRÉBEN*

Kocsis Zsófia–Markos Valéria–
Demeter-Karászi Zsuzsanna–Pusztai Gabriella

Bevezetés

A közelmúlt különböző válságai, valamint a háborús helyzet miatt a civil társadalom és az önkéntesek munkája különösen fontos. A 2022-es orosz–ukrán háború kitörésének idején fontos szerep hárult a fiatalokra, ugyanis amint azt korábbi kutatások is bizonyították az önkéntesek legnagyobb csoportját főként hallgatók és középiskolások alkotják (Tokhtarova 2014): Az elmúlt évtizedben a hallgatók civil részvételével kapcsolatos eredményeink azt mutatták, hogy a sportegyesületek és egyházi szervezetek tagjai teszik ki a civil résztvevők túlnyomó többségét, mivel más szervezetek kevésbé vonzóak a fiatalok számára. Ez részben magyarázza az önkéntesség és a vallásosság közötti összefüggést a régióban, Magyarországon és a határon túli térségben (Fényes–Markos–Mohácsi 2021; Fényes–Pusztai 2012): Sok önkéntességi lehetőség kötődik egyházakhoz, a gyakornoki önkéntesség egyházi szervezetekben és különböző civil szervezetekben, munkahelyeken is végezhető, ugyanakkor a COVID–19-válság és az ukrajnai háború idején a társadalmakra nehezedő nyomás időszakában az önkéntes munka nagy része a meglévő közösségi hálózatokon keresztül szerveződött (Carlsen–Toubøl–Brincker 2020): Vannak azonban olyan fiatalok is, akiknek karrierépítési céljaik mellett a jövedelemszerző motiváció is jelentős, ezért nem önkéntes munkát, hanem a tanulmányaikhoz kapcsolódó fizetett munkát vállalnak, amellyel egyszerre gyarapíthatják a jövedelmüket és a tapasztalataikat. A munka és a tanulmányok összekapcsolása támogatja a fiatalokat abban, hogy olyan kompetenciákat sajátítsanak el, amelyek a mai munkaerőpiacon kiemelten fontosak, s melyek lehetővé teszik az oktatásból a munkába való gördülékenyebb átmenetet (OECD 2015): A karrier-önkéntességet és a fizetett munkát a hivatáskeresési vágy is motiválhatja.

A hivatás túlmutat a megélhetést biztosító munkán, olyan munkát feltételez, amely kielégítő és kifizetődő, hivatás- és küldetéstudattal jellemezhető, ahol még a hivatás szekularizált értelmezésének is van transzcendens eleme (Park 2012).

Kérdésként merül fel tehát, hogy a 21. századi hallgatók körében a munkamotiváció hogyan kapcsolódik a vallásossághoz. Az önkéntes és a fizetett munka kombinált elemzése viszonylag ritka, ennek a kombinációnak az előnyeit a migráns felnőttek körében találták meg (Wood et al. 2019), de a vallásossággal való lehetséges összefüggéseket nem vizsgálták. Ebben a tanulmányban a fizetett hallgatói munkát és az önkéntes munkát vizsgáljuk. A továbbiakban arra a kérdésre keresünk választ, hogy a hallgatói munkaklaszterek hogyan kapcsolódnak a vallásossághoz. A tanulmány első része az önkéntes és a fizetett munka, valamint a vallásosság elméleti kereteivel foglalkozik. A következő részben bemutatjuk a kutatás módszertani szempontjait és ismertetjük a kvantitatív kutatás eredményeit. Az eredmények tárgyalását a kutatás limitációinak bemutatása követi.

Elméleti áttekintés

Közép-Európában az önkéntességi lehetőségek többségét hagyományosan egyházi szervezetek kínálják és vallási hálózatok szorgalmazzák. Ennek ellenére a kutatások az egyházakhoz kötődő vallásosság csökkenését mutatják, Európában csökken a vallási intézményekhez kötődők aránya és egyre gyakoribbá válik az egyénre szabott vallásosság, amelyet az összetartozás nélküli hit jellemez (Davie 2002): A 2011-es népszámlálási adatok szerint a magyarok 54 százaléka meghatározott vallási vagy felekezeti közösséghez tartozik (Máté–Tóth–Nagy 2013), ugyanakkor a fiatalok fele vallja magát vallásosnak, de nem tartozik egyházhoz (Rosta 2020).

A társadalmi státusmutatók és a vallásosság összefüggéseit tekintve a magasabb státusú fiatalok körében egyre nagyobb a vallásosak aránya (Tomka 2011).

A vallásos nevelés családon belüli és az egyházi fenntartású iskolák hatását vizsgáló tanulmányok arra utalnak, hogy a vallásosság még a szülői SES hatásának kontrollálása után is pozitívan befolyásolja a tanulók tanulmányi eredményeit, így hozzájárul a társadalmi mobilitáshoz (Pusztai–Fényes 2022; Pusztai–Róbert–Fényes 2023).

Számos feltételezett közvetítő tényező van a vallásosság és a sikeres iskolai életút között. A hallgatók körében pozitív összefüggés figyelhető meg a vallásosság és a magasabb tanulmányi teljesítmény, a tanórán kívüli munkában való részvétel, a tanulás iránti elkötelezettség és az elhelyezkedési törekvés között (Pusztai 2007; Pusztai 2015; Demeter–Karászi 2023): A munka és a vallásosság kapcsolatát vizsgáló tanulmányok központi kérdése, hogy a munkahelyi teljesítmény összefügg-e a munkaértékekkel, milyen hatással van a vallásosság a munkavállalói teljesítményre (Milliman–Czaplewski–Ferguson 2003; Pawar 2009; Karakas 2010).

A hallgatók körében a hallgatói munkavállalás növekvő tendenciát mutat. A fiataloknak egyre több lehetőségük van arra, hogy tanulmányaik mellett munkatapasztalatot szerezzenek. Ebben a tanulmányban kétféle munkára fókuszálunk: a fizetett hallgatói munkavállalásra és az önkéntes munkára. Magyarországon a korábbi kutatások kimutatták, hogy míg a fizetett hallgatói munka elsődleges célja a gazdasági tőke növelése, más szóval a jövedelemszerzés, addig az önkéntes munka a kulturális és társadalmi tőke gyarapításához kapcsolódik. Mindkét munkatípus kapcsolódhat a fiatalok tanulmányaihoz, de független is lehet a tanulmányi területtől (Fényes–Mohácsi 2019; Markos–Kocsis–Dusa 2019).

Az önkéntes és fizetett munka jellemzői

Elsőként az önkéntes és fizetett munkavégzés motivációit és gyakoriságát vizsgáltuk a hallgatók körében, ezután külön részben foglaltuk össze a vallásosság és a munkavégzés közötti összefüggéseket.

Általában az önkéntesség motivációjának vizsgálatakor két típust különítenek el: a segítő, altruista motivációkat és az individualista-önérdekű motivációkat. Míg az első típusba olyan motivációs tényezők sorolhatók, mint a másokon való segítés, az erkölcsi kötelesség, a vallás és a hit, a közösséghez tartozás, addig a másik típusba olyan motivációs faktorok jelennek meg, mint a szakmai fejlődésre, a munkatapasztalat szerzésre, a szabadidő hasznos eltöltésére és az új ismerősök szerzésére irányuló törekvések (Fényes–Pusztai 2012; Stefanescu–Osvat 2011). Handy és munkatársai (2010) szerint a hallgatók körében a legerősebb motívumként jelennek meg az önzetlen, értékvezérelt motivációk, majd ezt követi a karrierépítés miatt történő önkéntesség, s legkevésbé gyakori az önkéntesség szociális indokai.

A kutatások szerint Magyarországon és Romániában a fiatalok önkéntességének motivációi többnyire instrumentálisak, és gyakoriak a vegyes motivációk. Például részt vehetnek önkéntes munkában önéletrajz készítés céljából, de az is fontos számukra, hogy segítsenek másokon. A közép- és kelet-európai országokban végzett kutatások arra világítanak rá, hogy a hallgatók körében nem volt azonosítható a tisztán individualista típus, ugyanis az új típusú önkénteseket is motiválta a másokon való segítés. Ebből kifolyólag az említett kutatásokban leginkább a csak segítő célú, illetve a vegyes motivációjú csoport jelent meg. A vallásosság tekintetében arra az eredményre jutottak, hogy a vallásos diákok is inkább vegyes motivációkkal rendelkeznek, tehát nem jellemzőbb rájuk a tradicionális motiváció (Fényes, 2015; Fényes–Pusztai 2012; Fényes, Markos–Mohácsi 2021; Stefanescu–Osvat 2011; Storm 2015; Eubanks, 2008).

Néhány hazai kutatás hangsúlyozza, hogy magyarországi viszonylatban is egyre erőteljesebbek a vegyes motivációk. Fényes és munkatársai (2021) szerint a vegyes motivációkat már korábban is kimutatták bizonyos amerikai és kanadai kutatások (Handy et al. 2010), azonban Közép- és Kelet-Európában leginkább napjainkban váltak fontossá az életrajzi megjelenítés és a vegyes motivációk.

Egy 2014-es kutatásban a vegyes motivációk mellett kirajzolódott a saját fejlődési motivációs és a posztmodern önkéntességi faktor, amelyben az önkéntesség célja leginkább a kultúrák megismerése vagy a környezetvédelem volt (Fényes 2015).

Pallay és munkatársai (2022) félig strukturált interjúkat készítettek kárpátjai fiatal önkéntesekkel, s vizsgálták, a háború előtt és a háború alatti önkéntes tevékenységük jellemzőit. Az interjúk típusanalízise során három önkéntes típus rajzolódott ki: az altruista motivációjú rendszeres önkéntesek, a vegyes motivációjú rendszeres önkéntesek és a vegyes motivációjú alkalmi önkéntesek. Az első típusba tartozókra jellemző volt, hogy hosszú ideje önkénteskedtek és erős vallási háttérrel rendelkeztek, akiket leginkább a másokon való segítség motivált. A rendszeresen önkénteskedő vegyes motivációkkal rendelkezők korábban nem egyházi szervezeteknél voltak, a segítségnyújtás mellett a tapasztalat-, referencia- és kapcsolatgyűjtés motiválta őket. Végül az alkalmi, vegyes motivációjú önkéntesek esetében a segítő cél mellett a kapcsolatépítésnek és a szabadidő hasznos eltöltésnek volt fontos szerepe. Bartal és munkatársa (2004) a modern önkéntesség révén kiemelik, hogy a fiatalok annak érdekében vállalnak önkéntes munkát, hogy kapcsolatokat és tapasztalatokat szerezzenek, ugyanis a tudásalapú társadalomban egyre nagyobb értéke van a gyakorlati szaktudásnak. Az önkéntességgel kapcsolatos kutatások számtalan személyes, kollektív és szervezeti előnyt azonosítottak (Markos et al. 2019; Pusztai et al. 2019).

A tanuló, hallgatói munkavállalás alatt azt a jövedelemszerző tevékenységet értjük, amelyet valamely felső- és közoktatási intézményben, nappali tagozatos munkarendben tanuló fiatal végez a tanulmányi időszak alatt, illetve szünidőben. Ez a tevékenység megvalósulhat különböző szervezetek, munkaközvetítők által, amely során a fiatalok felügyelt körülmények között legális munkát végeznek. Egyes oktatási rendszerekben az oktatási intézmények kínálnak, illetve szerveznek a tanuló, hallgatóik számára munkaalkalmakat (Kocsis 2020): Az Eurostudent VI. és VII. adatai alapján az országok között eltérést találunk, ha a munkavégzés motivációit vizsgáljuk. Az Eurostudent VI. szerint a balkáni országok egyik leggyakoribb indítéka a munkavállalásra a tandíj befizetése (Masevičiūtė et al. 2018). Magyarországi viszonylatban a munkavégzés gyakoriságában nincs számottevő különbség az önköltséges és állami támogatott hallgatók között. Míg a szomszédos országokban (Románia, Szlovákia, Szerbia, Ukrajna) a költségtérítéssel diákok gyakrabban dolgoznak, őket jobban motiválja a tandíj finanszírozása, illetve a létfenntartás és függetlenedés, azonban ez alól kivétel Magyarország. A magyarországi, államilag támogatott hallgatókra inkább jellemző a megélhetési okok miatt történő munkavégzés, mint a költségtérítések, ugyanis a költségtérítéssel hallgatók körében felülreprezentáltak azoknak az aránya, akik kedvezőbb anyagi helyzetben vannak (Kocsis 2021). Az Eurostudent VII. eredményei szerint a hallgatók több mint fele a megélhetési költségek fedezése miatt dolgozik, valamint többségük azért, mert így már megengedhetnek maguknak dolgokat. Mindkét adatfelvétel során jelentős volt azoknak a válaszadónak a száma, akik úgy vélték, hogy a fizetett munka nélkül nem lenne képes folytatni a tanulmányait, illetve a tapasztalatszerzés is jelentős tényező (Hauschildt et al. 2021).

A fizetett munkát vállaló hallgatók körében is változás figyelhető meg a motivációk esetében. Két hallgatói csoport motivációjában is megjelennek olyan tényezők, amelyek hasonlóságot mutatnak az önkéntesség motivációjával, mint a karrierépítés és a szabadidő hasznos eltöltése. Ezen eredmények igazolták a korábbi ifjúságkutatások tapasztalatait, amelyek a posztmodern értékeket preferáló fiatalok munkaerő-piaci megjelenését jelezték. A szerényebb háttérrel rendelkező jövedelemszerző, rászoruló-keresetorientált hallgatók, illetve az ambiciózus, tehát karrierépítő, gyakorlatszerző és referenciagyűjtő dolgozó hallgatók mellett megjelenik a posztmodern értékrendet, a posztmodern hallgatói munkafelfogást képviselő utilitárius szabadidő-orientált hallgatók csoportja, akiknek a munka a szabadidő „hasznos” eltöltésének módja. Az utóbbi motivációs tényezők az eddigi fizetett munkavállalást vizsgáló kutatásokban nem rajzolódtak ki (Kocsis 2023; Kocsis–Pusztai 2024).

Az önkéntes és fizetett munkát befolyásoló tényezők

Mind a fizetett, mind az önkéntes munkát befolyásolja a társadalmi háttér, a kapcsolati erőforrások és a munkaértékek. A magasabb társadalmi-gazdasági státusú családok gyermekei és a magas társadalmi tőkével rendelkező hallgatók nagyobb valószínűséggel vesznek részt a civil szervezetekben a tanulmányaik során (Pusztai 2017), vagy vállalnak egyéb önkéntes munkát (Wilson 2000). Markos és munkatársai (2019) szerint az anyagi nehézségekkel küzdők számára is fontos a másokon való segítség, tehát a feltehetően szolidaritásból eredő altruisztikus motiváció jellemzi őket. A fizetett munkát azok a hallgatók preferálják, akik kevésbé tehetősebb családból származnak és a szüleik alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkeznek. Jellemzően családi források hiányát kompenzálják a fizetett munkavégzéssel (Perna 2010; Fischer et al. 2014; Kalenkoski et al. 2009; Hvozdetzka et al. 2020; Staneva 2020). További kutatások szerint is minél magasabban kvalifikált, kedvezőbb társadalmi háttérrel jellemezhető családból származik a hallgató, annál nagyobb valószínűséggel vállal olyan fizetett munkát, ahol a fő motivációs tényező nem a pénzügyi okokban gyökerezik, hanem a szakmai fejlődésben (Gáti–Róbert 2013; Masevičiūtė et al. 2018; Fényes et al. 2021).

A kutatások egy része a kapcsolati erőforrások szerepét is kiemeli mind az önkéntes, mind a fizetett munkavégzés során. Perpék (2012) hangsúlyozza, hogy a kapcsolati erőforrások hatása nagyobb az önkéntességre, mint a szocio-demográfiai változóké. A kiterjedtebb baráti kör, a több formális és nem formális interakció, az erősebb családi kapcsolatok; a vallásosság, mint a társadalmi tőke indikátora; a szervezeti tagság, a másokba vetett bizalom növeli az önkéntesség esélyét (Perpék 2012). Ha a kapcsolatok erőssége mentén vizsgálódunk, látható, hogy elsősorban a gyenge kötések (távoli ismerősök, munkahelyi kapcsolatok, társadalmi osztályokon átívelő kapcsolatok) és az emberek közötti bizalom növeli az önkéntesség iránti hajlandóságot (Voicu–Voicu 2003).

Míg a fiatalok egy része a kapcsolati hálójuk révén szerez munkát, addig számos fiatal számára ez nem kivitelezhető, ugyanis hiányoznak a megfelelő kapcsolati tőkék. A hasznos kapcsolatok a kedvezőtlenebb szociokulturális háttérrel rendelkező fiatalok munkába állásakor sorsdöntők lehetnek (Heinz 1999).

A demográfiai tényezők közül az életkor és a nem is meghatározó: az idősebb hallgatók és férfiak gyakrabban vállalnak fizetett munkát (Markos 2018), viszont Pusztai és munkatársa (2014) szerint a lányok gyakrabban önkénteskedtek. Bár a vallásosság növeli az önkéntesség valószínűségét és a nők nagyobb valószínűséggel gyakorolják a közösségi vallást, korábbi kutatásaink kevés különbséget talált a nemek közötti önkéntesség arányában.

Mindkét munka esetében fontos kiemelni a vallás (Pusztai–Fényes 2014) és a munkaértékek hatását. A nemzetközi szakirodalom hangsúlyozza, hogy az önkéntesség valószínűségét növeli a közösségi vallásos aktivitás, mint a vallásos kisközösségi tagság vagy a templomba járás, azonban önmagában a hitnek nincs befolyásoló hatása (Ruiter–De Graaf 2006; Wilson–Musick 1997; Becker–Dhingra 2001; Van Tienen et al. 2011): Pusztai kutatása (2013) szerint a vallási közösségekhez tartozó egyének nagyobb valószínűséggel önzetlenek a munkájuk során, mintsem a karrierizmus vezérelné őket. Markos és munkatársa (2018) az egyetemisták munkaértékeit vizsgálták. Megállapították, hogy a vallásos hallgatók nagyobb valószínűséggel jellemezhetőek proszociális, míg a nem vallásos diákok perfekcionista faktorról.

A proszociális faktor jellemzői a mások segítése, a közösség érdekeinek biztosítása, a barátságos, felelősségteljes és segítőkész kollégák fontossága. A perfekcionista előnyben részesítik a dinamikus és változatos munkahelyet, a csapatmunkát, ráadásul fontos a siker és az eredmény. Ez arra utal, hogy a vallásos tanulókat olyan értékek befolyásolták, amelyek a vallási közösségükhöz való kötődésüket tükrözték. A munkaérték-preferenciák tekintetében az önkéntes munkavállalók inkább a belső munkaértékeket részesítették előnyben, míg a fizetett munkavállalók a belső és külső munkaértékeket egyaránt megjelenítették. A vallásos barátokkal rendelkező fiatalok nagyobb valószínűséggel lettek önkéntes közösségek tagjai (Fényes–Pusztai 2012; Pusztai–Fényes–Markos 2021). Jelentős volt a család szerepe is.

A legaktívabb önkéntesek azok, akiknek családját a nemzedékek közötti stabil vallási átörökítés vagy megtérés jellemzi. Az önkéntesség bármely formája kevésbé volt elterjedt azokban a családokban, amelyek több generáció óta nem voltak vallásosak (Pusztai, 2015): Mindkét munkatípus esetében szerepet játszik a hallgatók munkaérték-preferenciája (Gáti–Róbert 2013).

A vizsgált régióban, az Európai Unió legkeletibb felsőoktatási térségében, elmozdulás figyelhető meg a vallásos fiatalok munkaértékeiben: a 2000-es években a vallásos fiatalokat egyértelműen az altruista munkaértékek és az elutasított karrierista értékek jellemezték, de a 2010-es évek közepére az altruista munkaértékek összefonódtak a karrierközpontú és vezetői értékekkel. Ezt az újszerű, felelős vezetésre való törekvést a vallásosság és az iskolázottság egyaránt erősen támogatta, a munka társadalmi hasznosságának preferálását pedig egyértelműen a vallásosság ihlette (Pusztai 2007; Pusztai 2015).

Ezt a jellemzőt a fiatalok körében a vallásosság egy új típusaként is értelmezhetjük, ahol a korábban kiemelten fontosnak tartott altruista munkaértékek ma összefonódnak a felelősségteljes vezetést célzó karrierközpontú értékekkel.

A szakirodalom alapján hipotéziseket fogalmaztunk meg a hallgatói munka típusa és a vallásosság kapcsolatáról:

- H1. Az elméleti áttekintés alapján feltételezzük, hogy az önkéntes és fizetett munkát végző hallgatók nem alkotnak külön csoportokat; ehelyett a két munkatípus egyszerre figyelhető meg a hallgatók egyes csoportjaiban.
- H2. Feltételezzük, hogy a munkamotiváción alapuló klaszterek eltérő szocio-demográfiai jellemzőket mutatnak, míg a magas státusú hallgatók az altruista és haszonelvű tényezők, addig az alacsony státusú hallgatók pedig a materialista tényezők felé orientálódnak (Kalenkoski–Pablonia 2009; Perna 2010; Masevičiūtė et al. 2018):
- H3. Pusztai (2007) alapján azt feltételezzük, hogy a vallásosság munkaorientáció klaszterenként változó lesz, a vallásosság pedig egy olyan motivációs típus kialakulásához kapcsolódik, amely altruista és haszonelvű vonásokat egyaránt tartalmaz.

A következőkben bemutatjuk a hipotézisek teszteléséhez használt adatbázist és módszertani megközelítéseket.

Módszerek

Kutatócsoportunk, a Felsőoktatási Kutató- és Fejlesztési Központ (CHERD-Hungary) felsőoktatással kapcsolatos kutatásokat végez Magyarországon és a határmenti régióban. Az adatok 2018/19-es tanévben felvett, nagymintás hallgatói adatbázisból származnak (N=2199). Az adatfelvétel az Európai Felsőoktatási Térség egyik legkeletibb felsőoktatási régiójában történt, Magyarországon és (Romániában, Ukrajnában, Szerbiában és Szlovákiában, a magyar tannyelven oktató felsőoktatási intézményekben. A magyarországi minta (N=1034) kvótás, azonban a kari, képzés területi (művészet- és társadalomtudományok, gazdaságtudományok, természettudományok, informatika, mérnökképzés, tanárképzés), valamint a finanszírozási forma tekintetében összetétele megfelel a hallgatói populációénak.

A határon túli intézményekben a cél a valószínűségi mintavétel volt, ezért a hallgatói csoportokból vettünk mintát, s az egyetemi/főiskolai kurzusokon kerestük fel őket, ahol teljeskörű kikérdezés történt (N=1165): A mintában nappali munkarendű másodéves BA/BSc képzéses és másod- vagy harmadéves osztatlan képzéses hallgatók szerepeltek.

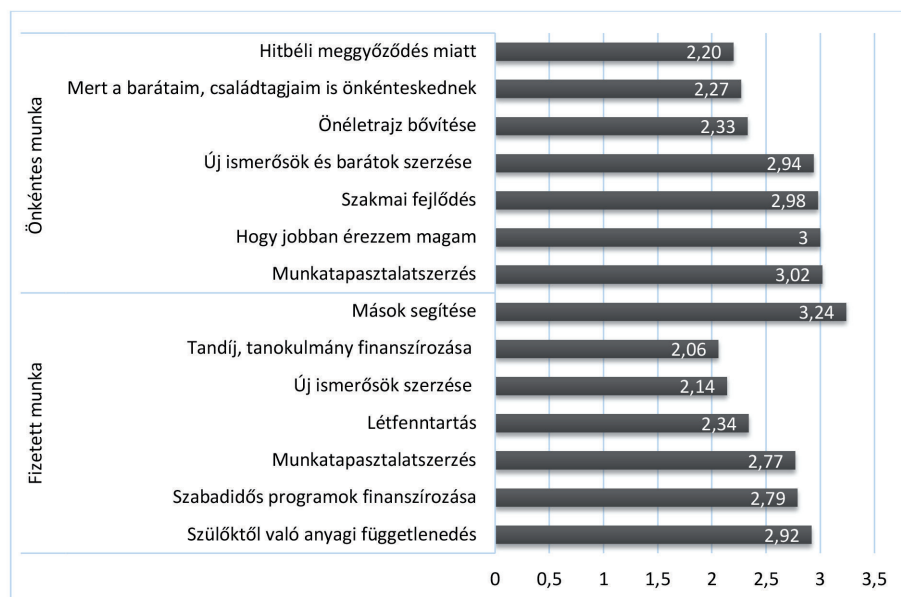
Kutatásunk központi kérdése az volt, hogy milyen tényezők befolyásolják a hallgatók önkéntes és fizetett munkavállalását, illetve a munkavállalás motivációját. A diákok munkaerő-piaci aktivitását azzal a kérdéssel mértük, hogy milyen gyakran végeznek önkéntes és fizetett munkát.

A hallgatók 22,5%-a évente, 10%-a havonta, 15,9%-a hetente, míg 51,6%-a soha nem végzett fizetett diákmunkát. Önkéntes munkát a hallgatók 28,8%-a évente, 11,2%-a havonta, 6,8%-a hetente és 53,2%-a soha nem végez. Adatbázisunkat leszűkítettük arra a hallgatói csoportra, akik egyaránt végeznek önkéntes és fizetett munkát is (N=554).

A hallgatók munkavállalási motivációit a fizetett és önkéntes munka esetén 7–7 itemmel mértük (1. ábra). A munkamotivációs tényezőket 1–4-ig terjedő Likert-skála segítségével értékelték a hallgatók, hogy azok mennyiben motiválták a munkavállalásukban (1=egyáltalán nem, 4=teljes mértékben): Az önkéntes munkavállalás esetén Clary és munkatársai (1998) által használt motivációs kérdésblokkot területi korlátok miatt nyolc itemre csökkentettük. Az 1. ábrán (mely az 1–4-ig terjedő skála értékeinek átlagait mutatja) látható, hogy a fizetett munka kapcsán a fiatalokat elsősorban a pénzszerezés motiválta. A munkatapasztalat-szerzés az átlagok alapján a harmadik helyen áll, míg a kapcsolati háló bővítése az ötödik helyen. Az önkéntes munka esetén pedig azt tapasztaltuk, hogy a legfontosabb motiváció a másokon való segítség volt, de a munkatapasztalat-szerzés itt már a második helyen szerepel. Szintén fontos motivációnak bizonyult az, hogy az önkéntes jobban érezze magát, illetve a szakmai fejlődés. Az új ismerősök, barátok szerzése a fizetett munkavállaláshoz hasonlóan itt is az ötödik helyen szerepel, melyet az önéletrajzba való beírhatóság követ. Legkevesbé motiváló tényezőnek a barátok, családtagok miatti önkéntesség, illetve a hitbéli meggyőződés bizonyult. A vallásos meggyőződést tartották az önkéntes munka egyik legkevesbé fontos okának, de a szórás viszonylag magas értéke nagy különbségekre utal a megkérdezettek között.

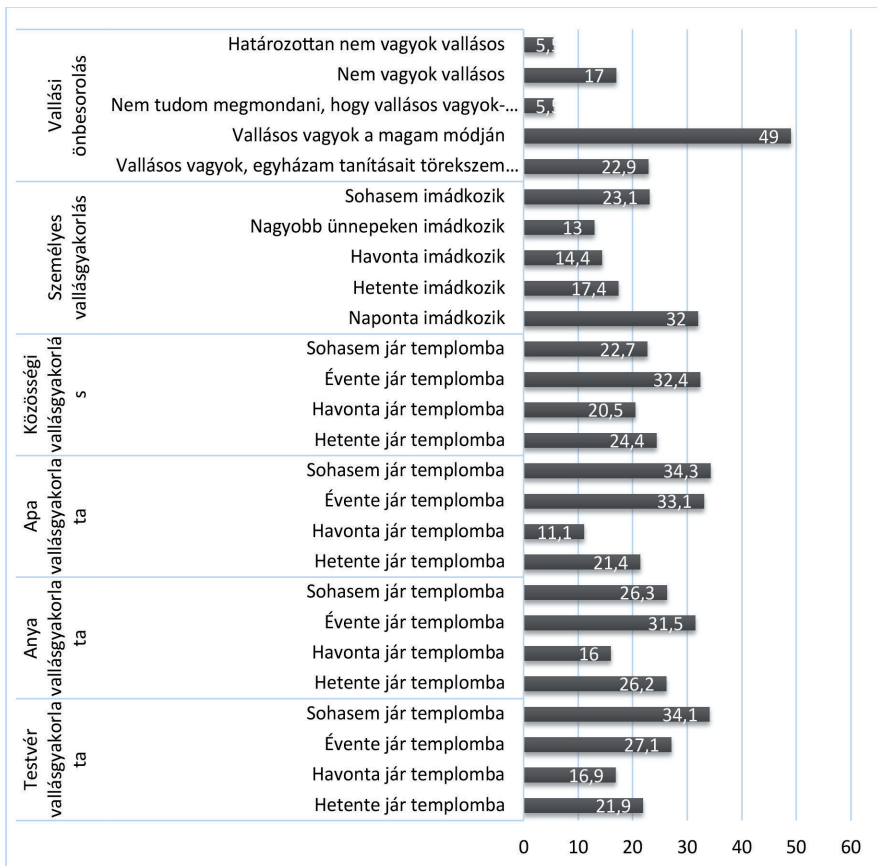
1. ábra. A fizetett és az önkéntes munka motivációs tényezőinek átlaga és szórása (N=554)

A motivációk egy része a jövedelemszerzéshez köthető, de itt fontos megkülönböztetni, hogy az egyik esetben a hallgatók elsősorban kényszerből vállalnak munkát, hogy finanszírozni tudják tanulmányi kiadásait (tandíj, tankönyvek stb.) és megélhetési költségeiket. A másik esetben a pluszjövedelem szerzése motiválja őket, mert a megkeresett pénzt szabadidős tevékenységeik finanszírozására, vagy szüleik tehermentesítésére, a szülőkől való függetlenedésre kívánják fordítani.

Saveanu és munkatársa (2019) rámutattak arra, hogy Európa keleti és nyugati régiói között a legszembetűnőbb különbség a szülők szerepe és státusa. Kelet-Európában a szülők aktívabban vesznek részt gyermekeik életében és támogatják őket tanulmányaikban, így a diákokat kevésbé foglalkoztatják a pénzügyi dolgok, hiszen ez a szülők felelőssége. Az elmúlt évek hallgatói munkavállalását vizsgáló kutatások azonban azt mutatják, hogy egyre fontosabb a diákoknak az, hogy tehermentesítsék szüleiket. Ez utóbbi esetben tehát kevésbé beszélhetünk anyagi kényszerből történő munkavállalásról.

2. ábra. A vallásosság jellemzői (%)

A vallásosságot a vallási önbevallás Tomka-féle skálájával mértük (Tomka 1996), amely szerint a tanulók 71,9%-a vallotta magát vallásosnak (az egyház tanítását követve vagy a maga módján), míg a tanulók 22,5%-a nem volt vallásos. Az egyéni vallásgyakorlást az imagyakoriság alapján értékeltük, a tanulók háromnegyede számolt be arról, hogy rendszeresen imádkozik, a megkérdezettek negyedére egyáltalán nem jellemző. A templombajárás gyakoriságát is vizsgáltuk mind a hallgatók, mind a családjuk esetében. A diákok háromnegyede nyilatkozott úgy, hogy jár templomba, de a válaszadók negyede sohasem. Az apa és a testvér(ek) kétharmada jár templomba, míg az anyák háromnegyede.

Eredmények

A fizetett és önkéntes munkavállalást feltáró motivációs itemeket klaszterelemzéssel vizsgáltuk meg, s munkamotivációk mentén az alábbi csoportok alakultak ki: önmegvalósítás-orientált, függetlenség-orientált, karrierista és materialista. Az önmegvalósítás-orientált fiatalokra jellemző, hogy mind az önkéntes, mind a fizetett munka felsorolt tényezői fontos motivációt jelentettek számukra. A többi csoporthoz képest minden motivációs tényező esetén magasabb motivációs átlag jellemzi őket. Megfigyelhető, hogy a fizetett munka kapcsán a szülőktől való anyagi függetlenség jelentette a legfőbb motivációt, míg az önkéntes munka esetén a segítség fontossága, a szakmai fejlődés, a munkaerő-piaci tapasztalat fontossága és a kapcsolati háló bővítése volt a legfontosabb számukra. Ők alkotják a megkérdezettek 28%-át.

A második csoportot, a függetlenség-orientált fiatalok alkották, akik egyik motivációs tényező esetén sem értek el kiugróan magas átlagpontokat. A fizetett munka motivációjukat elsősorban anyagi szempontok jellemzik, valamint a munkatapasztalat-szerzés, míg az önkéntes munka motivációnál a segítségen túl az motiválta őket, hogy jobban érezzék magukat, illetve munkatapasztalatot szerezzenek. Ők teszik ki a megkérdezettek 30%-át.

A harmadik csoport a karrieristák csoportja, mivel mind az önkéntes, mind a fizetett munka kapcsán a munkatapasztalat-szerzés jelenti az egyik legfontosabb motivációt számukra. Az önkéntes munka esetén a másokon való segítség mellett a szakmai fejlődés, a munkaerő-piaci tapasztalatok, kapcsolati háló bővítése volt számukra kimondottan fontos – bár kevésbé, mint az önmegvalósítás-orientáltak számára. Az is megfigyelhető, hogy ezeknek a fiataloknak kevésbé volt fontos a hitbéli meggyőződés az önkéntes munka esetén, illetve a többi klasztercsoporthoz képest a legkevesbé tartották lényeges motivációnak a létfenntartás fedezését és a tanulmányok finanszírozását a fizetett munka kapcsán. Ők képezik a megkérdezettek 22%-át.

A negyedik csoport a materialisták csoportja. Számukra a fizetett munka kapcsán a pénzszerezés lehetősége a legfontosabb motiváció (szabadidős programok finanszírozása, szülőktől való függetlenség, létfenntartás) – a többi csoporthoz képest a legmagasabb átlagpontok jellemzik.

Az önkéntesség esetén a másokon való segítség a legfontosabb számukra. A többi csoporthoz viszonyítva őket motiválta legkevésbé a hitbéli meggyőződés, a barátok és családtagok önkéntessége, valamint az önéletrajzba való beírhatóság. Ők alkotják a megkérdezettek legkisebb hányadát (20%).

Ahogy az a mintaleírásban említettük populációnkat azok a hallgatók alkotják, akik egyaránt végeznek önkéntes és fizetett munkát is (N=554): Megállapítottuk, hogy minél gyakrabban végez a hallgató fizetett munkát, annál gyakrabban végez önkéntes munkát is, illetve minél gyakrabban végez a hallgató önkéntes munkát, annál gyakrabban végez fizetett munkát is. A klasztercsoportok közötti csak a lakóhely országa, hallgató családjának relatív anyagi helyzete és a tanuló szubjektíven megítélt anyagi helyzete tekintetében mutatkozott szignifikáns összefüggés. A legjobb anyagi helyzettel rendelkező hallgatók a karrierista klaszter hallgatói. A család relatív anyagi helyzete esetén látható, hogy a karrierista fiatalok mellett szintén szignifikánsan jobb helyzettel jellemezhetők, mint a függetlenség-orientált hallgatók, őket az önmegvalósítás-orientált, majd a materialista hallgatók követik. A hallgató szubjektíven megítélt anyagi helyzete esetében a karrierista fiatalok mellett az önmegvalósítás-orientált és függetlenség-orientált hallgatók is jobb anyagi helyzettel rendelkeznek, míg a legalacsonyabb szubjektív anyagi helyzettel a materialista klaszter hallgatói jellemezhetők. Országokként vizsgálva elmondható, hogy a szerbiai válaszadók közel felére jellemző az önmegvalósítás-orientált klaszter, őket követik a romániai és az ukrajnai válaszadók, míg a legkevésbé a magyar és a szlovákiai válaszadókra jellemző. A függetlenség-orientált klaszterbe a szlovákiai és az ukrajnai válaszadók tartoznak, őket követik a romániai és a magyar hallgatók, míg a szerbiai hallgatók a legkevésbé jellemzőek erre a klasztercsoportra. A karrierista klaszter leginkább a szerbiai és a magyar fiatalokra, legkevésbé az ukrajnai hallgatókra jellemző. A materialista klaszter a magyar és a szlovákiai válaszadók jellemző, legkevésbé a romániai és a szerbiai fiatalokra.

A vallásosság és a klasztercsoportok összefüggésének vizsgálata esetén látható, hogy a vallásos önbesorolás ($p=0.000$), a személyes ($p=0.000$) és közösségi vallásgyakorlás ($p=0.000$), a családtagok vallásossága ($p=0.000$) kapcsán szignifikáns összefüggés mutatható ki. A vallásos önbesorolás alapján megállapítható, hogy az önmegvalósítás-orientált hallgatók körében felülreprezentáltak jelentek meg az egyház tanításai szerint élők, míg a materialista hallgatók körében a határozottan nem vallásos fiatalok. A személyes és a közösségi vallásosság kapcsán is hasonló tendencia rajzolódik ki, miszerint az önmegvalósítás-orientált fiatalok körében jelentek meg felülreprezentáltak a leggyakrabban imádkozók és templomba járók, míg a materialista hallgatók körében a sohasem imádkozó fiatalok, illetve azok, akik nem járnak templomba.

A szülők vallásossága szintén szignifikánsan összefügg a klaszterekkel. Az édesapa közösségi vallásossága esetén látható, hogy az önmegvalósítás-orientált hallgatók körében felülreprezentáltak jelentek meg azok az édesapák, akik heti rendszerességgel járnak templomba, míg a materialista hallgatók édesapjai körében felülreprezentáltak vannak jelen azok, akik nem járnak templomba.

Az édesanya közösségi vallásgyakorlása esetén látható, hogy a függetlenség-orientált hallgatók körében jelennek meg legnagyobb arányban a heti rendszerességgel templomba járó édesanyák, a karrierista hallgatók körében a havi rendszerességgel templomba járás, míg a materialista hallgatók körében a templomba nem járó édesanyák vannak jelen leginkább.

A testvér közösségi vallásgyakorlása esetében megállapítható, hogy az önmegvalósítás-orientált hallgatók körében vannak felülreprezentálva a hetente templomba járók, míg a materialista fiatalok körében azok, akik nem járnak templomba.

A következőben bináris logisztikus regressziós módszerrel vizsgáljuk, hogy milyen tényezők hatnak a hallgatói munkára, függetlenül attól, hogy fizetett vagy önkéntes munkáról beszélünk. Független változónk a hallgatói munkavállalás (0=nem dolgozik, 1=dolgozik), a magyarázó változóink pedig az alábbiak voltak: életkor, lakóhely, településtípus, szülők iskolai végzettsége, anyagi helyzet, vallási önbesorolás, vallásosság.

A bináris logisztikus regressziós eredmények azt mutatják, hogy a személyes vallásgyakorlás pozitívan befolyásolja az önmegvalósítás-orientált klaszterhez való tartozás valószínűségét. Más szóval, a vallásosnak vallott fiatalok több mint kétszer nagyobb valószínűséggel önmegvalósítás-orientáltak az önkéntes és fizetett munkájuk során. A függetlenség-orientált klaszterhez való tartozás valószínűségét sem a társadalmi háttértényezők, sem a vallásosság mutatói nem növelik jelentősen. Csak a család kedvező relatív anyagi helyzete növeli a karrierista klaszter valószínűségét. Végül a materialisták számára negatív hatást gyakorol a közösségi vallásgyakorlás, ami azt sugallja, hogy azok, akik ritkábban járnak templomba, nagyobb valószínűséggel tartoznak ebbe a klasztercsoportba.

1. táblázat. A hallgatói munkavállalást befolyásoló tényezők
– a bináris logisztikus regresszió eredményei (N=1354)¹

	Model 1 Önmegvalósítás-orientált		Model 2 Függetlenség-orientált		Model 3 Karrierista		Model 4 Materialista	
	Exp. (B)	Sign.	Exp. (B)	Sign.	Exp. (B)	Sign.	Exp. (B)	Sign.
Életkor	.67	.20	1.47	.17	.78	.44	1.29	.42
Lakóhely (0=nem Magyarország, 1=Magyarország)	1.04	NS	.99	NS	.84	NS	1.01	NS
Település típusa (0=vidék, 1=város)	1.75	NS	.67	NS	.79	NS	1.18	NS

1 Model 1 (1=önmegvalósítás-orientált, 0=függetlenség-orientált, karrierista, vagy materialista).

Model 2 (1= függetlenség-orientált, 0= önmegvalósítás-orientált, karrierista, vagy materialista).

Model 3 (1= karrierista, 0= önmegvalósítás-orientált, függetlenség-orientált, vagy materialista).

Model 4 (1= materialista, 0= önmegvalósítás-orientált, függetlenség-orientált, vagy karrierista).

	Model 1 Önmegvalósí- tás-orientált		Model 2 Független- ség-orientált		Model 3 Karrierista		Model 4 Materialista	
	Exp. (B)	Sign.	Exp. (B)	Sign.	Exp. (B)	Sign.	Exp. (B)	Sign.
Édesapa iskolai végzettsége (elvégzett osztályok alapján 6–20 skála)	1.04	NS	1.05	NS	.98	NS	.89	NS
Édesanya iskolai végzettsége (elvégzett osztályok alapján 6–20 skála)	1.07	NS	.95	NS	1.08	NS	.88	NS
Család objektív anyagi helyzete (0–9 index)	.93	NS	.98	NS	1.07	NS	1.03	NS
Család relatív anyagi helyzete (1–5 skála)	.80	NS	.98	NS	1.56	.05	.87	NS
Hallgató objektív anyagi helyze- te (0–6 index)	.98	NS	.97	NS	.90	NS	1.24	NS
Hallgató szubjektív anyagi hely- zete (1–4 skála)	.96	NS	.88	NS	1.34	NS	.87	NS
Vallási önbesorolás (1=egyház tanításai szerint él vagy maga módján vallásos, 0=nem tudja vagy nem vallásos, vagy határozottan nem vallásos)	.77	NS	1.70	NS	1.26	NS	.55	NS
Személyes vallásgyakorlás (0=havonta vagy ritkábban 1=hetente vagy gyakrabban)	2.44	.01	.61	NS	.83	NS	.79	NS
Közösségi vallásgyakorlás (0=évente vagy soha, 1=havon- ta vagy gyakrabban)	2.10	NS	1.61	NS	.57	NS	.34	.04
Apa vallásgyakorlata (0=évente vagy soha, 1=havonta vagy gyakrabban)	1.06	NS	1.23	NS	.84	NS	.72	NS
Anya vallásgyakorlata (0=évente vagy soha, 1=havonta vagy gyakrabban)	.63	NS	1.21	NS	1.59	NS	.81	NS
Testvér vallásgyakorlata (0=évente vagy soha, 1=havon- ta vagy gyakrabban)	.93	NS	.80	NS	1.10	NS	1.08	NS
Nagelkerke R-squared	.11		.07		.10		.20	

Következtetés

Ahogy a tanulmányunk bevezetőjében említettük, mind a munka, mind a vallásosság jelentéstartalma jelentősen átalakult a 21. században. A vallásosság többé nem egy olyan egységes kultúra, amibe az egyén a helyi közösségben természetes úton szocializálódik, hiszen a társadalmi és a földrajzi mobilitás, a vallásos és a szekuláris intézmények szeparált működése, a multikulturális, plurális társadalmak, az intézményes vallásos nevelésben részesülők erőteljes kisebbségbe szorulása miatt a fiatalok jelentős része vallástalan kultúrában nő fel. Korábbi, többgenerációs világnézeti transzmissziók nyomát kutató interjúk vizsgálatunk is azt mutatta, hogy nagyon elvétve fordul elő a vallásosság átörökítése, s a fiatal generáció sokféle úton jut el a vallásossá válásig (Pusztai–Demeter–Karászi 2019): A modern társadalmakban a vallásosság már nem magától értetődő, hanem egyéni választás kérdése, valójában az élet értelmének keresése és a posztmodern korszak önmegvalósítási folyamata.

Kutatási kérdésünk arra irányult, hogy meghatározzuk a fizetett és/vagy önkéntes munkát vállaló hallgatók munkavégzésének célját, és ennek kapcsolódását a vallásossághoz. A kutatás során öt ország magyar nyelvű felsőoktatási intézményére kiterjedő (Magyarország, Románia, Ukrajna, Szlovákia és Szerbia) nagymintás hallgatói adatbázist használtunk fel. Az adatok elemzése SPSS 22 szoftverrel történt keresztábra és a bináris logisztikus regressziós analízis segítségével. A mutatókat a CHERD-Hungary kutatócsoport dolgozta ki (Kovács et al. 2019).

Az eredmények azt mutatták, hogy a tanulás és az egyetemi tevékenységek mellett a munka jelentős szerepet játszik a hallgatók körében. Míg a mintában szereplő hallgatók negyede rendszeresen (heti és havi rendszerességgel) vállalt fizetett munkát, addig a válaszadók közel ötöde rendszeresen önkéntes munkát is vállalt.

Első hipotézisünk az önkéntes és a fizetett munka összefüggésére vonatkozott. Eredményeink szerint az önkéntesség és a fizetett munka nem alkotott külön csoportokat, hanem egyidejűleg figyelhetjük meg bizonyos hallgatóknál. A fizetett munka és az önkéntes munka gyakoriságának összefüggése kapcsán megállapítottuk, hogy minél gyakrabban végez a hallgató fizetett munkát, annál gyakrabban önkénteskedik is, illetve minél gyakrabban önkénteskedik, annál gyakrabban végez fizetett munkát is. A két munkaforma együttjárásából egyfajta aktivitási hajlandóságra is következtethetünk, azaz függetlenül a munka anyagi megbecsültségétől a két munkavállalási típus gyakorisága összefüggést mutat.

A vizsgálat fontos eredménye volt, hogy a munka motivációja alapján különböző klasztereket azonosítottuk. A hallgatókat a munkavállalás motivációja szerint négy klaszterbe soroltuk: az önmegvalósítás-orientált munkavállaló hallgatók erős motivációval rendelkeztek a segítségnyújtásra és hajlandóságot mutattak a tudás, a készségek és a kapcsolatok fejlesztésére, miközben keresték az önmegvalósítás lehetőségeit. A függetlenség-orientált munkavállaló hallgatóknak az anyagi függetlenség volt a legspecifikusabb céljuk, míg a karrierista hallgatók tudás- és tapasztalatszerzésre összpontosítottak a jövőbeni foglalkoztatáshoz. A materialista hallgatók elsődleges célja a jövedelemszerzés volt.

Második hipotézisünk a munkamotivációs klaszterek eltérő szocio-demográfiai jellemzőire vonatkozott, amely csak részben igazolódott be. A legjobb anyagi helyzetben a karrierista hallgatók voltak, míg a legkedvezőtlenebb anyagi helyzetű csoportot a materialista klaszter hallgatói alkották.

A különböző klaszterekhez való tartozás valószínűségét bináris logisztikus regressziós analízissel vizsgáltuk, amely második és harmadik hipotézisünket csak részben erősítette meg. A karrierista klaszterbe való tartozás valószínűségét egyetlen társadalmi háttértényező befolyásolta, ez a család relatív anyagi helyzete. Így a családi állapot mutatói a várakozásokkal ellentétben nem befolyásolták nagymértékben a klaszterek alakulását. Úgy gondoljuk, hogy ennek az az oka, hogy a munkához való viszonyulás jobban beágyazódik a családi szubkultúra értékdimenzióiba, mint más státuszjellemzőkbe.

Harmadik hipotézisünkben feltételeztük, hogy a vallásosság klaszterenként változó lesz, ez csak részben igazolódott be. Az önmegvalósítás-orientált klasztert találtuk a legvallásosabb csoportnak, mind egyéni, mind közösségi vallásosság tekintetében és családtagjaik (apa és testvér) is a legerősebben vallásosak. A függetlenség-orientált hallgatóknál volt a legmagasabb azoknak az anyáknak az aránya, akik hetente jártak templomba, de család többi tagjánál alacsonyabb volt a vallásosság. A karrierista hallgatók azok, akik leginkább a maguk módján vallásosnak minősítették magukat és jellemzően évente egyszer jártak templomba, ellentétben szüleik havi látogatásával. A materialista hallgatók körében legmagasabb a határozottan nem vallásos és templomba nem járók aránya, miközben sem a szüleik, sem a testvéreik nem vallásosak.

A harmadik hipotézisünk tesztelésére végzett bináris logisztikus regressziós elemzés szerint a vallásosság szignifikáns hatással volt az önmegvalósítás-orientált és materialista klasztercsoportokra. Míg az önmegvalósítás-orientált klaszter kialakulását az egyéni vallásgyakorlat támogatta, addig a materialista klaszter valószínűségét a közösségi vallásgyakorlat csökkentette. Ugyanakkor a vallásosság nem játszott szerepet a függetlenség-orientált és karrierista csoportoknál. A vallásosság szempontjából figyelemre méltó, hogy az önmegvalósítás-orientált hallgatók egyforma hangsúlyt fektettek az altruizmusra és a haszonelvűsége, ami jól mutatja az önkéntes és a fizetett munka motivációinak hibridizációját, ugyanakkor rávilágít a munka és a vallásosság közötti újszerű posztmaterialista kapcsolatra a vizsgált régióban.

A tanulmány fő célja az volt, hogy feltárja azokat a tényezőket, amelyek befolyásolják a hallgatók foglalkoztatását, ezért elemzésünkben nem az országok közötti különbségekre összpontosítottunk. A tanulmány limitációja, hogy a minta és a vizsgált régió nem reprezentatív az öt országra és a teljes közép-kelet-európai régióra nézve. Továbbá az országok közötti eltéréseket okozhatják olyan háttérváltozók, amelyeket a jelenlegi kutatásban nem vizsgáltunk, például a munkalehetőségek elterjedtsége, amelyek befolyásolhatják a munkavállalási motivációkat. Ez a tanulmány azonban nem a makroszintű hatásokra fókuszált, hanem az egyéni munkamotivációkra és azok meghatározóira.

További korlátnak tekinthető, hogy az adatfelvétel 2019-ben készült. A COVID–19-világjárvány miatt ebben a régióban 2019 óta nem történt nagymintás adatgyűjtés, így ennek hatását még nem tudtuk vizsgálni, illetve az ukrán–orosz háború hatásai sem mérhetők. Ráadásul az ukrán–orosz háború hatását ebben az összefüggésben sem vizsgálták kvantitatív módszerekkel, eddig csak kvalitatív kutatási eredmények születtek (Pallay–Markos–Fényes 2022).

Ahogy Inglehart és munkatársa (2004) is rámutatott, a materiális értékek megszerzése már egyre kevésbé jelent életcélt a modern társadalmak fiatal generációi számára, így a munka sem csupán a megélhetést biztosító pénzkereset, hanem olyan tartalmas tevékenység, amely során az egyén megismerheti önmagát és fejlesztheti a személyiségét (Inglehart–Oyserman 2004). A 21. században a posztmaterialisták aránya a magyar lakosság körében jelentősen megnőtt (Manea–Rabušić, 2020). Ez a fiatal generáció gondolkodásán is jól érzékelhető, például az alapvető nemi szerepfelfogás alakulásának vizsgálatánál is azt tapasztaltuk, hogy a vallásosság nem a tradicionális szerepértelmezéssel jár együtt, hanem egy speciális, posztmodern szerepfelfogással (Fényes–Pusztai–Engler 2020). A munkavállalás esetén is azt láthatjuk, hogy míg korábban a vallásosság az altruista indíttatású önkéntességgel járt együtt, a nem vallásos felfogás pedig az individuális karriercélok megvalósításával, a mai modern vallásosság egy újfajta viszonyulást hoz létre a legfiatalabbak munkavállalásával kapcsolatban is. Ebből következően az önkéntes munka és a fizetett munka nem alternatíva, hanem csoportépítő tényező lehet, ha a munkát egyben önmegvalósításnak is tekintjük. Emiatt a fiatalok egy bizonyos csoportjára, akik az élet értelmét keresik, mind a vallásosság, mind az önkéntes vagy fizetett munka elengedhetetlen és meghatározó tényező lehet.

Irodalom

- Bartal A. M.–Czike K. (2004): Nonprofit szervezetek és önkéntesek – új szervezeti típusok, és az önkéntes tevékenységet végzők motivációi. Budapest: Pázmány Péter Katolikus Egyetem.
- Becker, E. P.–Dhingra, H. P. (2001): Religious Involvement and Volunteering: Implications for Civil Society. *Sociology of Religion*, 62., (3), pp. 315–35.
- Carlsen, H. B.–Toubøl, J.–Brincker, B. (2020): On Solidarity and Volunteering During the COVID–19 Crisis in Denmark: The Impact of Social Networks and Social Media Groups on the Distribution of Support. *European Societies*, pp. 1–19. <https://doi.org/10.1080/14616696.2020.1818270>
- Clary, G.–Snyder, M.–Ridge, R.–Copeland, J.–Stukas, A.–Haugen, J.–Miene, P. (1998): Understanding Assessing the Motivations of Volunteers: A Functional Approach. *Journal of Personality and Social Psychology*, 74., (6), pp. 1516–1530.
- Davie, G. (2002): Praying Alone? Church-going in Britain and Social Capital: A Reply to Steve Bruce. *Journal of Contemporary Religion*, 17., (3.), pp. 329–334.
- Demeter–Karászi Zs. (2023): A felekezeti felsőoktatás intézményi kultúrája hallgatói perspektívából. Szektorközi összehasonlító kutatás egy határmenti régióban [PhD-értekezés Debreceni Egyetem].
- Eubanks, A. (2008): *To What Extent It Is Altruism?* An Examination of How Dimensions of Religiosity Predict Volunteer Motivation amongst College Students [Doctoral dissertation, Southern Illinois University].

- Fényes, H.–Pusztai, G. (2012): Religiosity and Volunteering among Higher Education Students in the Partium Region. In: Z. Györgyi–Z. Nagy (Eds.): *Students in a Cross-Border Region. Higher Education for Regional Social Cohesion*, pp. 147–167. Oradea: University of Oradea Press.
- Fényes, H. (2015): Effect of Religiosity on Volunteering and on the Types of Volunteering among Higher Education Students in a Cross-border Central-Eastern European Region. *Acta Universitatis Sapientiae. Social Analyses*, 5., (2.), pp. 81–203.
- Fényes H.–Mohácsi, M. (2019): *Munkaerőpiac és emberi tőke, elmélet és gyakorlat*. Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó.
- Fényes, H.–Pusztai, G.–Engler, Á. (2020): Gender Role Attitudes and Religiosity Among Higher Education Students. *Journal for the Study of Religions and Ideologies*, 19., (55.), pp. 69–84.
- Fényes, H.–Markos, V.–Mohácsi, M. (2021): Volunteering among Higher Education Students as Part of Individual Career Management. *Corvinus Journal of Sociology and Social Policy*, 12., (2.), pp. 3–22. <https://doi.org/10.14267/CJSSP.2021.2.1>
- Fischer, J.–Lipovská, H. (2014): The Work-study Dilemma of Czech Undergraduates. *Journal on Efficiency and Responsibility in Education and Science*, 7., (3–4.), pp. 45–52.
- Gáti A.–Róbert P. (2013): Munkavállalás a tanulás mellett: kényszerűség vagy befektetés?. In: O. Garai–Zs. Veroszta (Eds.): *Frissdiplomások*. Budapest: Educatio Társadalmi Szolgáltató Nonprofit. pp. 93–111.
- Handy, F.–Cnaan, R.–Hustinx, L.–Kang, Ch.–Brudney, J.–Haski-Leventhal, D.–Holmes, K.–Meijs, L.–Pessi, A.–Ranade, B.–Yamauchi, N.–Zrinscak, S. (2010): A Cross-Cultural Examination of Student Volunteering: Is It All About Résumé Building? *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 39., (3.), pp. 498–523.
- Heinz, W. R. (1999): *From Education to Work: Cross National Perspectives*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hvozdetzka, B.–Varha, N.–Nikon, N.–Kocsis, Zs.–Kovács, K. (2020): Migratory Moods and Temporary Employment of Students of Central and Eastern Europe. *Italian Sociological Review*, 10., (2.), pp. 305–26.
- Inglehart, R.–Oyserman, D. (2004): Individualism, Autonomy, Self-expression: The Human Development Syndrome. In: H. Vinken–J. Soeters–P. Ester (Eds.): *Comparing Cultures*, pp. 74–96. London: Brill.
- Kalenkoski, C. M.–Pablonia, S. W. (2009): Time to Work or Time to play: The Effect of Student Employment on Homework, Housework. *Screen Time and Sleep. BLS Working Papers*, 450., pp. 1–27.
- Karakas, F. (2010): Spirituality and Performance in Organizations: A Literature Review. *Journal of Business Ethics*, 94., (1), pp. 89–106.
- Kocsis Zs. (2020): Munkahelyi közösségek. In: G. Pusztai (Szerk.): *Nevelésszociológia. Elméletek, közösségek, kontextusok*. Debrecen: Egyetemi Kiadó.
- Kocsis, Zs. (2021): Features of Student Employment in the Hungarian-Romanian Cross Border Area. *Acta Didactica Napocensia*, 14., (1), pp. 188–202.
- Kocsis Zs. (2023): *A hallgatói munkavállalás sajátosságai és egyetemi pályafutásra gyakorolt hatása a Debreceni Egyetemen* [Phd-értekezés Debreceni Egyetem].
- Kocsis Zs.–Pusztai G. (2024): Learning/Earning: Characteristics of Student Work and Its Impact on Academic Careers at a Regional Hungarian University. *Education Sciences*, 14., (9.). <https://doi.org/10.3390/educsci14090981>
- Kovács K.–Ceglédi T.–Csók C.–Demeter-Karászi Zs.–Dusa Á.–Fényes H.–Hrabéczy A.–Kocsis Zs.–Kovács K.–Markos V.–Máté-Szabó B.–Németh D.–Pallay K.–Pusztai G.–Szigeti F.–Tóth D.–Váradi J. (2019): *Le-morzsolódott hallgatók*. Debreceni Egyetemi Kiadó.
- Manea, B. Ch.–Rabušic, L. (2020): Value Modernisation in Central and Eastern European Countries: How Does Inglehart's Theory Work? *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*, 56., (6.), pp. 699–740.

- Markos V. (2014): Egyetemisták a munka világában. In H. Fényes–I. Szabó (Eds.): *Campus-lét a Debreceni Egyetemen. Ifjúságszociológiai tanulmányok*, pp. 109–133. Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó.
- Markos V. (2018): Az önkéntes és fizetett munkát végző hallgatók családi háttérének és munkaérték preferenciáinak vizsgálata. *PedActa*, 8., (2.), pp. 1–16.
- Markos, V.–Kocsis, Zs. (2018): *Volunteering and Paid Work of Higher Education Students Depending on Religion*. [Conference presentation abstract]. ISORECEA Conference, Szeged.
- Markos, V.–Kocsis, Zs.–Dusa, Á. (2019): Different Forms of Civil Activity and Employment in Hungary and Abroad, and the Development of Student Drop-out. *Central European Journal of Educational Research*, 1., (1), pp. 1–12.
- Masevičiūtė, K.–Šaukeckienė, V.–Ozolinčiūtė, E. (2018): Combining Studies and Paid Jobs. *UAB Araneum*.
- Máté-Tóth A.–Nagy G. D. (2013): A 2011-es népszámlálás vallási adatairól. *Egyház és társadalom*, 4., (4.).
- Milliman, J.–Czaplewski, A.–Ferguson, J. (2003): Workplace spirituality and employee work attitudes: An exploratory empirical assessment. *Journal of Organizational Change Management*, 16., (4.), pp. 426–47.
- OECD (2015): Social, Employment and Migration Working Papers No. 169. Working and learning: Adversity of patterns. *Glenda Quintini*. <https://dx.doi.org/10.1787/5jrw4bz6hl43-en>.
- Pallay K.–Markos V.–Fényes H. (2022): Kárpátaljai fiatalok önkéntes tevékenysége a 2022-es orosz–ukrán háború idején. *Önkéntes Szemle*, 2., (4.), pp. 3–26.
- Pawar, B. S. (2009): Individual Spirituality, Workplace Spirituality and Work Attitudes: An Empirical Test of Direct and Interaction Effects. *Leadership–Organization Development Journal*, 30., (8.), pp. 759–77.
- Perna, L. (2010): *Understanding the Working College Student New Research and Its Implications for Policy and Practice*. Sterling: Stylus Publishers.
- Perpék, É. (2012): Formal and Informal Volunteering in Hungary: Similarities and Differences. *Corvinus Journal of Sociology and Social Policy*, 3., (1), 59–80.
- Pusztai, G. (2007): The Long-term Effects of Denominational Secondary Schools. *European Journal of Mental Health*, 2., (01.), pp. 3–24.
- Pusztai G. (2013): Hallgatói vallásosság és felsőoktatási beágyazottság. *Confessio*, 37., (1), pp. 26–44.
- Pusztai, G. (2015): *Pathways to Success in Higher Education*. Peter Lang GmbH.
- Pusztai G. (2017): A hallgatók civil közösségi részvétele öt ország tizenhárom felsőoktatási intézményében. *Kultúra és Közösség*, 21., (3.), pp. 95–109.
- Pusztai G.–Fényes H. (2014): Önkéntesség és vallásosság összefüggései eltérő felekezeti kompozíciójú közegekben. In: Pusztai G.–Lukács Á. (Szerk.): *Közösségteremtők*. pp. 329–351. Debrecen: Debrecen University Press.
- Pusztai, G.–Demeter-Karászi, Zs. (2019): Analysis of Religious Socialization Based on Interviews Conducted with Young Adults. *Religions*, 10., (6.).
- Pusztai, G.–Kovács, K.–Markos, V.–Demeter-Karászi, Zs.–Maior, E. (2019): Civic Engagement and the Resources of Persistent Students and the Reasons of Dropout in Higher Education. *Hungarian Educational Research Journal*, 9., (2.), pp. 270–87.
- Pusztai, G.–Fényes, H.–Markos, V. (2021): The Effect of Volunteering and Voluntary Group Membership on Student's Persistence. *Heliyon*, 7., (9.).
- Pusztai, G.–Fényes, H. (2022): Religiosity as a Factor Supporting Parenting and Its Perceived Effectiveness in Hungarian School Children's Families. *Religions*, 13., (10.).
- Pusztai, G.–Róbert, P.–Fényes, H. (2023): Parental Involvement and School Choice in Hungarian Primary Schools. *Journal of School Choice*, 17., (1), pp. 18–35.
- Rosta, G. (2020): Hungary—Continuing and Changing Trends and Mechanisms of Religious Change. In: S. Demmrich–U. Riegel (Eds.): *Religiosity in East and West: Conceptual and Methodological Challenges from Global and Local Perspectives*, pp. 99–117.

- Ruiter, S.–De Graaf, N. D. (2006): National Context. Religiosity, and Volunteering: Results from 53 Countries. *American Sociological Review*, 71, (2.), pp. 191–210.
- Saveanu, S.–Stefanescu, F. (2019): Working or Learning? Working Students in the Romanian-Hungarian Cross-Border Area. *Revista Romaneasca pentru Educatie Multidimensionala*, 11, (4.), pp. 248–77.
- Staneva, M. (2020): *Employment alongside Bachelor's Studies in Germany Implications for Education Outcomes, the School-to-Work Transition, and Equity*. London: Springer.
- Stefanescu, F.–Osvat, C. (2011): Volunteer Landmarks among College Students. The Yearbook of the „Gh. Zane”. *Institute of Economic Researches*, 20., (2.), pp. 139–49.
- Storm, I. (2015): Religion, Inclusive Individualism and Volunteering in Europe. *Journal of Contemporary Religion*, 30., (2.), pp. 213–229. <https://doi.org/10.1080/13537903.2015.1025542>
- Tomka M. (1996): Vallás és vallásosság. In: R. Andorka–T. Kolosi–Gy. Vukovich (Eds.): *Társadalmi riport 1996*. Budapest: Társi, pp. 592–616.
- Tomka, M. (2011): Expanding Religion: Religious Revival in Post-communist Central and Eastern Europe. Walter de Gruyter.
- Tokhtarova, I. M. (2014): Волонтерський рух в Україні: шляхдо розвитку громадянського суспільства як сфери соціальних відносин” [Volunteer Movement in Ukraine: Way for the Development Civil Society as Sphere of Social Relations]. *Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування*, [Theory and Practice of Public Administration and Local Self-Government].
- Van Tienen, M.–Peer, S.–Reitsma, J.–Schilderman, H. (2011): The Role of Religiosity for Formal and Informal Volunteering in the Netherlands. *Voluntas*, 22., pp. 365–89.
- Voicu, M.–Voicu, B. (2003): Volunteering in Romania: A Rara Avis. In: P. Dekker–L. Halman (Eds.): *The Values of Volunteering: Cross-Cultural Perspectives*. pp. 143–160. London: Springer.
- Wilson, J.–Musick, M. (1997): Who Cares? Toward an Integrated Theory of Volunteer Work. *American Sociological Review*, 62., (5), pp. 694–713.
- Wilson, J. (2000): Volunteering. *Annual Review of Sociology*, 26., pp. 215–40. <https://doi.org/10.1146/annurev.soc.26.1.215>
- Wood, N.–Charlwood, G.–Zecchin, Ch.–Hansen, V.–Douglas, M.–Pit, S. W. (2019): Qualitative Exploration of the Impact of Employment and Volunteering upon the Health and Wellbeing of African Refugees Settled in Regional Australia: A refugee Perspective. *BMC Public Health*, 19., pp. 1–15.

Fotó/Németh István Péter

TÁRSADALMI VÁLLALKOZÁSOK TANÁCSADÁSI IGÉNYEI A FENNTARTHATÓSÁG JEGYÉBEN*

Tokár-Szadai Ágnes–Remenyik Bulcsú
–Vargáné Gálicz Ivett–Dávid Lóránt Dénes

Bevezetés

A társadalmi vállalkozások tanácsadásai során leginkább a felelősségvállalást helyezik az előtérbe, amit egyszerűen a corporate social responsibility (CSR) kifejezéssel illetünk. Ezek a vállalkozások nem feltétlenül a gazdasági haszonszerzésre összpontosítanak, hanem arra, hogy működésük során hozzájáruljanak a társadalmi jóléthez és a környezetvédelemhez. Különösen fontosnak tartják a fenntarthatósági célok integrálását, amelyek alapvetően meghatározzák tanácsadási igényeiket is.

A corporate social responsibility és a társadalmi vállalkozás két különböző, de egymással összefüggő fogalom a társadalmi felelősségvállalás területén. A CSR inkább a vállalatok felelősségét jelenti a társadalom és a környezet iránt, javítva ezzel a vállalat hírnevét, növeli a vásárlói lojalitást és támogatja a fenntartható fejlődést (Ásványi–Kiss 2019).

A társadalmi vállalkozás olyan üzleti modell, amelynek elsődleges célja a társadalmi és környezeti probléma megoldása, nem csupán profitmaximalizálást értve alatta. Innovatív megoldásokat kínálnak és a profitjuk jelentős részét visszaforgatják a társadalmi célok támogatására (Kiss 2024). Céljuk a társadalmi hatás maximalizálása együttműködve a helyi közösséggel és a civil társadalommal. A CSR-ben elfogadott alapelvek, mint etikai-, környezeti- és társadalmi szempontok utat mutatnak a civil társadalom számára, a helyes működést illetően.

A civil társadalom útmutatása kulcsfontosságú a közösségek fejlődése, a társadalmi problémák hatékony kezelése és a demokratikus értékek erősítése szempontjából. Az alábbiakban néhány lényeges szempontot említünk, hogy hogyan és miért érdemes utat mutatni a civil társadalomnak:

1. *Társadalmi problémák kezelése:* A civil társadalom képes reagálni a társadalmi kihívásokra, mint például a szegénység, a kirekesztés vagy a környezetvédelmi problémák. Az útmutatás segíti őket abban, hogy hatékonyabban dolgozzanak ezen problémák megoldásán.
2. *Demokratikus értékek erősítése:* A civil társadalom aktív részvétele fontos a demokratikus folyamatokban. Az útmutatás segíti a polgárokat abban, hogy tudatosan részt vegyenek a közéletben.
3. *Helyi közösségek fejlesztése:* Az útmutatás révén a civil szervezetek jobban tudják mozgósítani a közösségeket, ami erősíti a helyi identitást és a közösségi összetartozást.
4. *Fenntarthatóság biztosítása:* A jól irányított civil társadalom képes fenntartható megoldásokat kidolgozni, amelyek hosszú távon is megoldják a társadalmi problémákat és nemcsak pillanatnyi válaszokat adnak.

A társadalmi vállalkozások Magyarországon az utóbbi években egyre nagyobb figyelmet kaptak, és jelentős szerepet játszanak a társadalmi problémák kezelésében (Koltai–Rácz 2019). Íme néhány főbb jellemző és tendencia a magyarországi helyzetről:

Növekvő érdeklődés: A társadalmi vállalkozások iránti érdeklődés növekvőben van, mind a vállalkozók, mind a befektetők részéről. Egyre több ember ismeri fel a társadalmi vállalkozásokban rejlő lehetőségeket, és a fiatalok körében népszerű alternatíva a hagyományos üzleti modellek mellett.

Támogatási programok: Az állami és EU-s forrásokból elérhető támogatások segítik a társadalmi vállalkozások létrejöttét és fejlődését. Számos pályázati lehetőség áll rendelkezésre, amelyek célja a társadalmi innovációk ösztönzése.

Sokszínű tevékenységek: A magyar társadalmi vállalkozások széles spektrumot fednek le, beleértve a szociális szolgáltatásokat, a környezetvédelmet, a helyi közösségek fejlesztését és az oktatást. Ezek a vállalkozások gyakran közvetlenül reagálnak a helyi igényekre és problémákra.

Hálózatok és együttműködések: A társadalmi vállalkozások között egyre több hálózat és együttműködés alakul ki, amelyek célja a tapasztalatcseré, a tudásmegosztás és a közös projektek indítása.

Kihívások: A társadalmi vállalkozásoknak számos kihívással kell szembenéznük, például a fenntarthatóság, a finanszírozás és a piaci verseny terén. Emellett a társadalmi vállalkozások számára gyakran nehézséget jelent a társadalmi hatásuk mérésének kidolgozása is.

Tudatosság növelése: Az utóbbi években nőtt a társadalmi vállalkozások iránti tudatosság, de még mindig sok munka szükséges ahhoz, hogy a szélesebb közönség megértse és támogassa ezeket a kezdeményezéseket.

A társadalmi vállalkozások Magyarországon az utóbbi években egyre nagyobb figyelmet kaptak, mivel a társadalmi problémák megoldására és a fenntartható fejlődés elősegítésére összpontosítanak (Ásványi 2019).

Ezek a vállalkozások különféle területeken működnek, például a szociális integráció, a környezetvédelem és a helyi közösségek fejlesztése terén. Főbb jellemzők:

- *Célorientáltság:* A társadalmi vállalkozások elsődleges célja nem a profitmaximalizálás, hanem társadalmi értékek létrehozása és fenntartása. A nyereséget gyakran visszaforgatják a közösség támogatására.
- *Innovatív megoldások:* Ezek a vállalkozások gyakran új megközelítéseket alkalmaznak a társadalmi problémák kezelésére, például a szociális vállalkozások, amelyek munkahelyeket teremtenek hátrányos helyzetű csoportok számára.
- *Törvényi háttér:* A társadalmi vállalkozások jogi kerete Magyarországon fejlődőben van. Az állam fokozatosan támogatja a szociális gazdaságot, különböző pályázatok és források révén.
- *Kihívások:* A társadalmi vállalkozások számos kihívással néznek szembe, mint például a finanszírozás nehézségei, a fenntarthatóság biztosítása, valamint a társadalmi elfogadottság növelése.

A társadalmi vállalkozások szerepe várhatóan tovább nő, ahogy a társadalmi problémák és a fenntarthatósági kihívások egyre sürgetőbbé válnak (Koltai–Rácz 2019). A közszolgáltatások és a civil szféra együttműködése kulcsfontosságú lehet a sikerükben.

A vállalati tanácsadók és tanácsadások szerepe a gazdaságban rendkívül fontos, mivel segítik a vállalatokat a hatékonyság növelésében, a versenyképesség javításában és a hosszú távú fenntarthatóság elérésében. A vállalati tanácsadók kulcsszereplők a gazdaságban, mivel hozzájárulnak a vállalatok fejlődéséhez, innovációjához és versenyképességéhez. Az általuk nyújtott szakmai támogatás és tanácsadás segít a vállalatoknak alkalmazkodni a folyamatosan változó gazdasági környezethez.

1. Szakmai tudás és tapasztalat

Szakterületi szakértelem: A tanácsadók gyakran rendelkeznek mély szakmai tudással különböző iparágakról, trendekről és legjobb gyakorlatokról, amelyeket a vállalatok nem mindig tudnak saját maguk megszerezni.

Friss perspektíva: Külső tanácsadók új nézőpontokat hoznak be, amelyek segíthetnek az üzleti problémák más megközelítéssel való kezelésében.

2. Stratégiai tervezés

Hosszú távú tervezés: A tanácsadók segítenek a vállalatoknak a stratégiai céljaik meghatározásában és a megfelelő cselekvési tervek kidolgozásában.

Piaci elemzés: Elemzik a piaci trendeket és a versenytársakat, hogy a vállalatok jobban pozícionálhassak magukat.

3. Hatékonyság növelése

Folyamatoptimalizálás: A tanácsadók segítenek az üzleti folyamatok átvizsgálásában és optimalizálásában, ezzel csökkentve a költségeket és növelve a hatékonyságot.

Technológiai fejlesztések: Javaslatokat tesznek új technológiák bevezetésére, amelyek javíthatják a termelési folyamatokat vagy a szolgáltatások minőségét.

4. Változáskezelés

Szervezeti átalakulás: A tanácsadók támogatják a vállalatokat a szervezeti változások során, például fúziók, akvizíciók vagy belső átalakulások esetén.

Képzés és fejlesztés: Segítenek a munkavállalók képzésében és fejlesztésében, hogy a vállalat alkalmazkodni tudjon a változásokhoz.

5. Pénzügyi tanácsadás

Költségvetés és pénzgazdálkodás: A tanácsadók segítenek a vállalatok pénzügyi helyzetének javításában, beleértve a költségvetés-tervezést és a pénzügyi elemzést.

Befektetési tanácsadás: Javaslatokat tesznek a befektetési lehetőségekre, amelyek elősegíthetik a vállalat növekedését.

6. Kockázatkezelés

Kockázatelemzés: A tanácsadók segítenek azonosítani és értékelni a potenciális kockázatokat, valamint kidolgozni a megfelelő válaszlépéseket.

Válságkezelés: Tanácsadók nyújtanak támogatást válsághelyzetek kezelésében, segítve a vállalatokat a helyzet stabilizálásában.

7. Fenntarthatóság és társadalmi felelősségvállalás

Fenntartható gyakorlatok: A tanácsadók segítenek a vállalatoknak fenntartható üzleti modellek kidolgozásában, amelyek csökkentik a környezeti hatásokat.

Társadalmi felelősségvállalás: Tanácsadók támogatják a vállalatokat a társadalmi felelősségvállalási programok kialakításában, amelyek pozitív hatással vannak a közösségekre.

A kutatás során a következő kutatási kérdések kerültek megfogalmazásra:

– Milyen tényezők akadályozzák a társadalmi vállalkozások működését a COVID-járvány idején? Kimutatható-e eltérés a profitorientált vállalkozások és a társadalmi vállalkozásokat akadályozó tényezők között? Milyen változás figyelhető meg az elmúlt 5 évben?

– A társadalmi vállalkozások milyen célból fordulnak tanácsadóhoz? Kimutatható-e eltérés a profitorientált vállalkozások és a társadalmi vállalkozások által igényelt tanácsadási célokban? Milyen változás figyelhető meg az elmúlt 5 évben?

A kutatás alaptézise volt, hogy a társadalmi vállalkozások tanácsadási igényei között fontos szempont a fenntartható gondolkodás kialakítása. A társadalmi vállalkozások a tanácsadási folyamatok során egyre inkább előtérbe helyezik azokat a megoldásokat, amelyek hozzájárulnak a hosszú távú fenntarthatósági célok eléréséhez, valamint a közösségi értékek növeléséhez.

Szakirodalmi áttekintés

A CSR komplex, sokoldalú jelenség az üzlet és a társadalom érintkezési felületén. Az eredetileg csupán a nagyvállalatokra kidolgozott koncepció ma már társadalmi, gazdasági és intézményi változásokat foglal magában, és egyre nagyobb hatása az üzleti életben.

A Corporate Social Responsibility kialakulásának konkrét dátumát igen nehéz meghatározni, mert még napjainkban is folyamatosan fejlődik ez a tevékenység. A legjelentősebb alkotás, mely hatására a vállalati társadalmi felelősség elmélete megjelent a köztudatban, az 1953-ban kiadott, a CSR atyjaként emlegetett Howard R. Bowen „Az üzletember társadalmi felelőssége” című műve. Ez az alkotás hívta fel először a vállalatvezetők figyelmét a menedzseri döntések fontosságára, valamint arra, hogy a társadalom és a közjó érdekében cselekedjenek munkájuk során.

A CSR-nak még napjainkban sincs egységes, mindenki által elfogadott definíciója vagy alapelvei. Ennek ellenére a téma iránt kétségtelenül megnőtt a figyelem elméletben és gyakorlatban egyaránt. Az Európai Bizottság definíciója szerint a CSR: „olyan koncepció, amely alapján a vállalatok a társadalmi és környezeti megfontolásokat üzleti folyamataikba és az érintettekkel folytatott interakcióikba integrálják, önkéntes alapon.” (EC 2001) A World Bank Institute 2004-ben tartott konferenciáján az alábbi definíciót fogadták el a résztvevők: „a gazdaság elkötelezettsége a fenntartható fejlődés felé, mely magában foglalja az alábbi kérdések kezelését:

- a korrupció csökkentése,
- a méltányos munkakörülmények elősegítése és intézményesítése,
- a környezetvédelem növelése,
- a helyi és szélesebb értelemben vett társadalom segítése,
- marketing igazságtartalmának növelése.” (WBI 2004)

David Vogel (2006) definíciója szerint „a CSR olyan eszközök összessége, melyek a törvényi előírásokon túlmenően fejlesztik a munkakörülményeket, illetve kedveznek a társadalomnak.” Mindezekből következően a CSR olyan vállalati tevékenységet jelent, melyet sem törvényi, sem morális kötelezettség nem ír elő a vállalat számára, melynek lényege, hogy a „vállalatnak is jó legyen és a szóban forgó társadalmi célt is jól szolgáljuk” (Kotler–Lee 2007). A CSR gazdasági aspektusait figyelembe véve, a társadalmi vállalkozások hozzájárulása a regionális gazdasági fejlődéshez elengedhetetlen, főként a kisebb, helyi piacokon (Ásványi 2019).

A legutóbbi kutatásokban és tanulmányokban egyre többször találkozunk a CSR kifejezés helyett a CR – vállalati felelősség – megnevezéssel. Az Oxford Handbook (Crane et al. 2008) szerint a társkonceptiók, mint a Corporate Citizenship, a CR vagy a Sustainable Business tulajdonképpen csak alternatív elnevezések.

Ez átvetve a CSR és a fenntarthatóság kapcsolatának taglalásához. A fenntartható fejlődés gyakorlati, mikro szintű megvalósításának eszköze a TBL (triple bottom line, Elkington 1997), melynek lényege, hogy a vállalatnak nem csak a pénzügyi, de a fenntartható fejlődés mindhárom dimenziójában mérnie, értékelnie és fejlesztenie kell teljesítményét, sőt nyilvánosságra is kell hoznia azt.

A World Business Council for Sustainable Development CSR-definíciója a következő (Holliday et al. 2002): *„az üzleti élet elkötelezettsége, hogy hozzájáruljon a fenntartható gazdasági fejlődéshez, az alkalmazottakkal, családjaikkal, a helyi közösséggel és a társadalom széles rétegeivel együttműködve, az életminőség javítása érdekében”*. Vannak olyan nemzetközi ajánlások, meghatározások is, melyek rövid definíció helyett hosszan fejtik ki, milyen területeket és hogyan kell kezelnie és javítania a vállalatnak, hogy egyre inkább felelősen viselkedjen, megfelelő a fenntarthatóság követelményeinek. Ezek közül az egyik legkiemelkedőbb a GRI, a Global Reporting Initiative. A kezdeményezés 1997-ben született, azzal a céllal, hogy egy-egy keretet adjon a fenntarthatósági jelentések készítéséhez. Az útmutató harmadik generációját, a G3-at 2006-ban publikálták, mely általános alapelvekből és konkrét indikátor protokollokból áll. A fenntarthatóság és a regionális fejlesztés összekapcsolása jól mutatják a CSR szerepét a hosszú távú területfejlesztési stratégiákban, például az Észak-Magyarország Régió turisztikai fejlesztései esetében.

Az indikátor-protokollok határozzák meg a kezelendő témákat, területeket: gazdaság, környezet, munkaügy, emberi jogok, társadalom és termékfelelősség. A Dow Jones Sustainability Index a vállalati fenntarthatóságot definiálja, ez olyan *„üzleti szemlélet, mely úgy növeli a részvényesi értéket, hogy kiaknázza a lehetőségeket és menedzseli a kockázatokat, melyek a gazdasági, társadalmi és környezeti fejlesztésekben rejlenek”* (Vogel, 2006).

Mások korántsem ennyire derűlátóak a CSR-nak a globális problémákra való megoldási eszközként való használhatóságában. Dyllick és Hockerts (2002) egyenesen azt állítják, a fenntarthatóságot, az elmúlt évtizedekben ökohatékonyságra és CSR-ra szűkítettük le, amivel kioltuk a fogalom valós tartalmát. Mint látni fogjuk, ebben többek között Ásványi (2019) és Rossouw (2006) is egyetért. Végül Angyal Ádám (2009) az eddigieknél bővebb definícióját idézem: *„Összefoglalóan felelős társadalmi magatartásnak (CSR) nevezik az olyan vezetést, amelyik a pénzcsináláson túl más – sokak szerint nemesebb – közösségi célokat is el akar érni.”* A különböző definíciók közös pontja, hogy a gazdasági élet szereplői felelősséggel tartoznak a közjóért, de minden definíció más-más elemét hangsúlyozza ennek.

A 2010-es évektől már a fenntartható gondolatoké volt a főszerep. Philip Kotler megfogalmazása szerint *„a vállalati társadalmi felelősségvállalás, azaz elkötelezettség, mely során a vállalat a közösség jólétének érdekében önkéntesen, szabadon választott üzleti gyakorlatot folytat, amit erőforrásaival is támogat”* (Kotler–Lee 2007).

Valójában a vállalati társadalmi felelősségvállalás fogalma és a fenntartható fejlődés fogalma hosszú ideig külön fejlődött, a vállalati társadalmi felelősségvállalás egy olyan üzleti modell, amely elősegíti a fenntartható fejlődéshez való üzleti hozzájárulást, azaz létrehoz egy egyensúlyt a gazdasági érdekek, a környezeti igények és a társadalmi elvárások között, a fenntartható fejlődés szellemét beépíti az üzleti stratégiába.

A fenntartható fejlődés és a vállalati társadalmi felelősségvállalás közötti kapcsolat nem marad elméleti szinten, hanem egyre több gyakorlati kezdeményezés jelzi, hogy a vállalatoknak egyre jelentősebb szerepük van a fenntartható fejlődésben.

Azok a vállalatok, amelyek felelősséget vállalnak heterogének; jellemző rájuk, hogy folyamatosan tanulnak, ahol a legjobb gyakorlatok példáira összpontosítanak (Bembenek 2015).

Számos gyakorlati kezdeményezést tapasztalhatunk. A Partnerségek a Sustainable Development Goals (2016) azaz SDGs platformot azért hozták létre, hogy ösztönözzék a globális elkötelezettséget, több érdekelt fél partnerségeit és az önkéntes kötelezettségvállalásokat a célok támogatására.

A társadalmi vállalkozások tanácsadás iránti igényinek vizsgálathoz meg kell határoznunk, hogy mit is értünk „társadalmi vállalkozás” alatt. A társadalmi vállalkozás, mint alulról szerveződő, nem profitorientált gazdálkodás négy fő narratíváját mutatja be Mihály Melinda: *„Az Amerikában gyökerező társadalmi vállalkozó (fókuszban az egyén) és a társadalmi vállalkozás (fókuszban a piaci jövedelem) narratíva, az EMES európai megközelítése (új jóléti állam), illetve a Globális Északon és Délen egyaránt gyökerező társadalmi vállalkozás narratíva (szolidáris gazdaság és közösségi gazdaság mozgalmak). A különböző narratívák közös pontja, hogy egy „emberibb” gazdaságot vetítenek előre, viszont abban akár ellent is mondanak egymásnak, hogy milyen ez az „emberibb” gazdaság és hogy hogyan jutunk el addig”* (Mihály 2017: 101).

Európában az EMES Európai Kutató Központ alakította ki a társadalmi vállalkozások elemzésének első elméleti és gyakorlati mérföldköveit (Borzaga–Defourny 2004). Kiemelkedő jelentőségű a társadalmi vállalkozások egységes európai megítélése és tanácsadás iránti igényeinek vizsgálata szempontjából is az EU 2011-ben a *„Social Business Initiative”* intézkedéscsomag kertében elfogadott definíciója, melyet az Európai Bizottság 2019-es társadalmi vállalkozósokról készített magyar országjelentése is alkalmaz.

Társadalmi vállalkozás bármilyen típusú szervezet lehet, ha van társadalmi célja és kimutatható társadalmi hatása, valamint a piacról, értékesítésből vagy szolgáltatásnyújtásból származó bevétele.

A társadalmi vállalkozások vállalkozói megközelítést és módszereket alkalmaznak társadalmi problémák megoldása és pozitív társadalmi változások elérése érdekében (Szegedi et al. 2015). A társadalmi vállalkozók ösztönzik a változást, modellként szolgálnak és felkészítik társadalmunkat a jövőre.

A társadalmi vállalkozások fogalmának ismerete a 2010-es évektől válik ismertté, elsősorban az Európai Unió prioritásai és az újonnan érkező támogatási források miatt (Kiss 2024). Az elmúlt években indult kutatási programok mellett (Matolay–Révész 2020) a társadalmi vállalkozások egyes részterületei is a vizsgálatok közé kerültek, mint pl. üzleti működés, társadalmi hatás, emberi és pénzügyi erőforrások (Kiss 2018).

Kutatásmódszertan

A kutatási kérdések vizsgálatára felállított hipotéziseket; a tesztelés módszerét az 1. táblázatban foglaltuk össze.

1. táblázat. Hipotézisek és a tesztelés módszere

Hipotézisek	A tesztelés módszere
H1a részhipotézis: A társadalmi vállalkozásokat és a kontrollcsoport működését hasonló tényezők akadályozták a COVID–19-járvány idején.	H1a és H2a részhipotézisek vizsgálhatók a társadalmi vállalkozások és a kontrollcsoport körében 2020–21-ben készített felmérések összehasonlításával, a függetlenségvizsgálat módszerével.
H1b részhipotézis: A társadalmi vállalkozások működését hasonló tényezők akadályozták a COVID–19-járvány alatt, mint előtte 5 évvel.	H1b és H2b részhipotézisek vizsgálhatók a társadalmi vállalkozások körében 2015-ben és 2020–21-ben végzett mélyinterjús felmérések összehasonlításával, a függetlenségvizsgálat módszerével.
H2a részhipotézis: A társadalmi vállalkozások és a kontrollcsoport hasonló célból fordulnak tanácsadóhoz.	
H2b részhipotézis: A társadalmi vállalkozások által igényelt tanácsadási célok a COVID–19-járvány hatására nem változtak, megegyeznek az előtte 5 évvel mért adatokkal.	

Forrás: Saját szerkesztés.

A félig strukturált mélyinterjúk elvégzésével nyert adatok feldolgozása szövegelemzés módszerével történt, mely lehetővé tette a tanácsadási igények mélyebb megértését, a számadatok értékelése pedig az SPSS 27.0 programcsomag alkalmazásával valósult meg. Az elemzés keresztábra-elemzéssel (függetlenségvizsgálat) történt, a társadalomtudományi kutatásokban szokásos 5%-os szignifikancia szinten.

A társadalmi vállalkozások tanácsadási igényire és tapasztalataira irányuló kutatás félig strukturált mélyinterjú keretei között zajlott (Tokár–Szadai 2021). Az értékelhetőség és az összehasonlíthatóság biztosítása érdekében a személyes, illetve online interjúk kérdőív alapján zajlottak: több nyitott kérdés mellett a résztvevők a zárt kérdésekkel érintett témakörökkel kapcsolatban is kifejtették véleményüket, melyek pontosan rögzítésre kerültek. A szöveges válaszok értékelése szövegelemzés módszerével történt. A kérdések három témakör köré csoportosultak 2020-ban: általános kérdések, háttér információk, a társadalmi vállalkozások tanácsadási igényére, tapasztalataira vonatkozó kérdések, a társadalmi vállalkozások jövőképre vonatkozó kérdések.

A kutatás keretében 2015-ben 16 társadalmi vállalkozást választottunk ki és ke-restünk fel személyesen, akik mindnyájan nyitottak és segítőkészek voltak, mélyin-terjú keretében fejtették ki véleményüket (Tokár–Szadai 2015).

2020 elején még személyesen (14 vállalkozás), áprilistól a COVID–19-járvány miatti korlátozások következtében a felmérésre már online módon került sor (Skype- illetve Zoom-alkalmazás segítségével 19 vállalkozás), összesen tehát 33 társadalmi vállalkozás vállalta a kutatásban való részvételt. Méretük szerint háromnegyede mikro- és kisvállalkozás (75% 2015-ben, 2020-ban 78,8%), negyede középvállalkozás (25%) 2015-ben, 18,2%-a 2020-ban, és mindössze 3% nagyvállalat 2020-ban. Területi elhelyezkedésük szerint főként (76%) Borsod-Abaúj-Zemplén megyéből, 9,1% Szabolcs-Szatmár-Bereg és 6,1% Hajdú-Bihar megyékből. A megvizsgált társadalmi vállalkozások több mint fele (51,5%-a) megyeszékhelyen, 48,5%-a megyeszékhelyen kívüli, periférikus társégben található. Társasági formájukat vizsgálva: 9 nonprofit kft, 6 egyesület, 6 alapítvány, 6 szociális szervezet és 6 egyéb (Tokár–Szadai 2021).

2020–21-ben a megvizsgált társadalmi vállalkozások 85%-a fő tevékenysége szolgáltatás, 12% termelés, 3% kereskedelem. Az általuk képviselt társadalmi célok szerinti megoszlását szemlélteti a 2. táblázat.

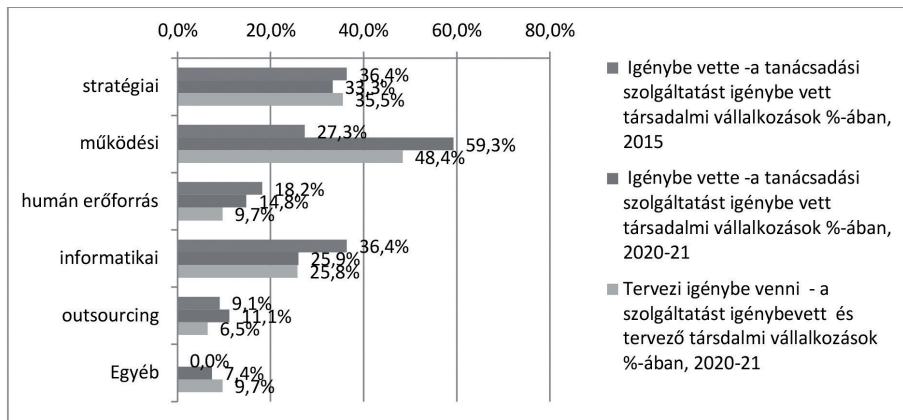
2. táblázat. A 2020–21-es felmérésben részt vett társadalmi vállalkozások által képviselt társadalmi célok szerinti összetétele

Társadalmi célok	Szám	%
Állatvédelem, szemléletformálás	2	6,1
Környezetvédelem, hulladék-újrahasznosítás, szemléletformálás	3	9,1
Szociális szervezet, csökkent munkaképességű és/vagy hátrányos helyzetű dolgozók foglalkoztatása	6	18,2
Egészségügy, egészségmegőrzés	5	15,1
Sportolás, edzés, szemléletformálás	7	21,2
Fogyatékossgal élők életminőségének javítása, társadalmi elfogadása	4	12,1
Kulturális értékek ápolása, átadása	3	9,1
Közösségi, társadalmi tevékenység, ifjúságvédelem	3	9,1
Összesen	33	100

Forrás: Saját szerkesztés.

A pandémia idején (2020–21-ben) megvizsgált társadalmi vállalkozások által igénybevett és tervezett tanácsadási területeket szemlélteti az 1. ábra. A válaszadók harmada (33,3%) egynél több területen vette igénybe tanácsadó segítségét.

1. ábra. A társadalmi vállalkozások által igénybe vett és tervezett tanácsadási területek a szolgáltatást igénybe vett és tervező válaszadók %-ában 2015-ben és 2020–21-ben

Forrás: Saját szerkesztés.

A társadalmi vállalkozások körében jelentősen növekedett a vizsgált 5 év alatt a működési tanácsadás népszerűsége, 2020–21-ben már ez a legfontosabb tanácsadási terület (59,3%). Emellett a válaszadók harmada (33,3%) stratégiai, negyede (25,9%) informatikai területen (is) igényelt támogatást. Az outsourcing egy kicsit nőtt, a többi területek népszerűsége egy kicsit csökkent, a változás nem volt jelentős. A társadalmi vállalkozások körében tervezett szolgáltatásokat vizsgálva nem várható jelentős változás, a működési a humán erőforrás-tanácsadás és az outsourcing iránti igény kismértékű csökkentését tervezték. Az óvatos, visszafogott tervezés a COVID–19-járvány miatti bizonytalansággal magyarázható, a mélyinterjúban többen jelezték, hogy ebben a bizonytalan helyzetben nem tudnak tervezni (Tokár–Szadai 2021).

A társadalmi vállalkozások által igényelt tanácsadási szolgáltatás speciális elemeinek meghatározásához kontrollcsoportként a COVID–19-járvány idején, 2020 márciusa és 2021 decembere között, 52 tanácsadási szolgáltatást már igénybe vett vállalkozóval készített félig strukturált mélyinterjú kutatásunk eredményeit alkalmazzuk. A felmérésre a pandémia miatti korlátozások miatt online formában (Zoom, Skype) került sor. A felmérésben részt vett társadalmi vállalkozások és a kontrollcsoport létszám szerinti összetételét foglalja össze a 3. táblázat.

3. táblázat. A 2015 és a 2020–21-es felmérésben részt vett társadalmi vállalkozások, valamint a kontrollcsoport tagjainak a száma és a foglalkoztatotti létszám szerinti megoszlása %-ban

	0–9 fő	10–19 fő	20–49 fő	50–249 fő	250 fő felett	Összesen
Társadalmi vállalkozások száma, 2015	6	5	1	4	0	16
Aránya	37,5%	31,3%	6,3%	25,0%	0%	100,0%
Társadalmi vállalkozások száma, 2020–21	16	7	3	6	1	33
Aránya	48,5%	21,2%	9,1%	18,2%	3,0%	100,0%
Kontrollcsoport tagjainak száma	31	8	5	3	5	52
Aránya (%)	59,6%	15,4%	9,6%	5,8%	9,6%	100,0%

Forrás: Saját szerkesztés.

A mintába bevont vállalkozások valamennyi létszám-kategóriát képviselnek a pandémia alatt végzett felmérésekben. A nagyobb vállalkozások országos arányukhoz képest felülreprezentáltak mindhárom kutatásban (mivel a nagyobbak jobban megengedhetik maguknak tanácsadók igénybevételét, többen rendelkeznek tapasztalattal ezen a téren), de főként mikro- és kisvállalkozások vettek részt a felmérésekben. A pandémia idején kisebb vállalkozásokat tudtunk bevonni az online mélyinterjúk kutatásokba. A vállalkozások kiválasztása nem reprezentatív mintavétellel, hanem úgynevezett hólabdamódszerrel (ELTE 2024) történt: a tanácsadók ügyfeleiket és másik tanácsadót, a vállalkozások tanácsadóikat és üzleti partnereiket ajánlották a felmérésben való részvételre. Ez a módszer alkalmas volt a járvány időszakában a résztvevők felkutatására, mivel segítette a mintavételi keret gyors bővítését az északkelet-magyarországi régióban. Itt szigorú területi kritériumot nem állítottunk, de az összehasonlíthatóság érdekében elvártuk az északkelet-magyarországi vonatkozást (vagy a tanácsadónak, vagy a felmérésben részt vevő ügyfelének északkelet-magyarországi székhellyel kellett rendelkeznie.) Az összehasonlíthatóság teljes mértékben nem biztosítható, mivel egyik felmérés sem reprezentatív, de a tendenciákra következtethetünk: hipotézisek megfogalmazásra alkalmas, amely a későbbiekben egy újabb kutatás kiindulópontja lehet. Bár a kutatás célja nem az országos vagy regionális reprezentativitás elérése volt, hanem az északkeleti régió társadalmi vállalkozásainak mélyebb megértése, ami a regionális sajátosságok figyelembevételével hasznos következtetésekhez vezethet ezen vállalkozások működéséről. A kutatási eredmények elsősorban a helyi kontextushoz köthetők, és tendenciákra világítanak rá, amelyek a későbbi vizsgálatok alapjául szolgálhatnak.

Eredmények

A társadalmi vállalkozásokat akadályozó tényezők vizsgálata

A tanulmány elején feltett első kutatási kérdésünk: Milyen tényezők akadályozzák a társadalmi vállalkozások működését Északkelet-Magyarországon a COVID-járvány idején? Kimutatható-e eltérés a profitorientált vállalkozások és a társadalmi vállalkozásokat akadályozó tényezők között? Milyen változás figyelhető meg az elmúlt 5 évben?

Az első kutatási kérdés vizsgálatához két részhipotézist fogalmaztunk meg:

H1a részhipotézis: A társadalmi vállalkozásokat és a kontrollcsoport működését hasonló tényezők akadályozták a COVID-járvány idején.

H1b részhipotézis: A társadalmi vállalkozások működését hasonló tényezők akadályozták a COVID-19-járvány alatt, mint előtte 5 évvel.

A H1a részhipotézis vizsgálható a társadalmi vállalkozások és a kontrollcsoport körében 2020–21-ben készített felmérések összehasonlításával, függetlenségvizsgálat módszerével: 5%-os szignifikancia szinten kimutatható-e kapcsolat a felvétel köre (társadalmi vállalkozás, illetve kontrollcsoport) és a működést akadályozó tényezők említése között. A függetlenségvizsgálat eredményét a 4. táblázat tartalmazza.

4. táblázat. Társadalmi vállalkozások és a kontrollcsoport működését akadályozó tényezők függetlenségvizsgálatának eredménye 2020–21

Akadályozó tényező	Pearson-féle khi-négyzet próbafüg- vény Pearson Chi-Square	Vizsgálat sza- bad-ságfoka df	Biztonsági szignifikancia szint Asymp. Syg (2-sided)	Cramér-féle V Cramer's V	5%-os szignifikancia szinten
Hiányzó kereslet	0,288	1	59,2%	0,058	független
Szakember/szakértelem- hiány	1,649	1	19,9%	0,139	független
Adminisztrációs nehéz- ségek	2,888	1	8,9%	0,184	független
Árverseny	7,768	1	0,5%	0,3	szignifikáns
Finanszírozási források- hoz hozzájutás	8,754	1	0,3%	0,321	szignifikáns
Sajátítóke szűkössége	3,559	1	5,9%	0,205	független
Magas személyi kiadások	3,911	1	4,8%	0,214	szignifikáns
Megfelelő partnerek hiánya	0,735	1	39,1%	0,093	független
Helyhiány/infrastrukturális elmaradás	0,735	1	39,1%	0,093	független
Jogszabályok gyakori változása	0,177	1	67,4%	0,046	független
Egyéb	1,186	1	27,6%	0,118	független

Forrás: SPSS alapján saját szerkesztés.

A biztonságiszignifikancia-szint azt jelenti, hogy efölött nem fogadjuk el a null-hipotézist (Sajtos–Mitev 2007), így 5%-os szignifikancia-szinten elvetjük, tehát az árverseny ($Syg=0,5\%$), a finanszírozási forrásokhoz való hozzájárulás ($Syg=0,3\%$), valamint a magas személyi kiadások ($Syg=4,8\%$) esetében van, a Cramér-féle V alapján közepesnél gyengébb szignifikáns kapcsolat a felvétel köre (társadalmi vállalkozás-kontrollcsoport) és a működést akadályozó tényezők említése között. Ezen tényezők esetében a vizsgálat alapján a hipotézist elvetjük: van különbség a társadalmi vállalkozások és a kontrollcsoport véleménye között a járvány alatt készült felmérésekben (5. táblázat).

5. táblázat. Társadalmi vállalkozások és a kontrollcsoport működését akadályozó árverseny, finanszírozási forrásokhoz való hozzájárulás és magas személyi kiadások összehasonlítása 2020–21

Válaszadók	Árverseny		
	Probléma	Nem említi	Összesen
Társadalmi vállalkozás	4	29	33
Kontrollcsoport	21	31	52
Összesen	25	60	85
Finanszírozási forrásokhoz való hozzájárulás			
Társadalmi vállalkozás	18	15	33
Kontrollcsoport	12	40	52
Összesen	30	55	85
Magas személyi kiadások			
Társadalmi vállalkozás	6	27	33
Kontrollcsoport	20	32	52
Összesen	26	59	85

Forrás: SPSS alapján saját szerkesztés.

A többi vizsgált tényező esetében a hipotézist elfogadjuk: a társadalmi vállalkozásokat és a kontrollcsoport működését a hiányzó kereslet, a szakember/szakértelem-hiány, az adminisztrációs nehézségek, a sajáttőke szűkössége, a megfelelő partnerek hiánya, a helyhiány/infrastrukturális elmaradás, a jogszabályok gyakori változása és az egyéb tényezők is egyformán akadályozták a COVID-járvány idején, szignifikáns eltérés nem mutatható ki a vizsgálatunk alapján.

A finanszírozási forrásokhoz való hozzájárulás lényegesen nagyobb gondot jelent a társadalmi vállalkozásoknak. Többen kiemelték a marketing-szaktudás hiányát, amelyre nagy szükségük volna a kereslet növelése mellett az általuk fontosnak tartott társadalmi céljaik népszerűsítésében is.

Az árversennyel kevésbé szembesültek és a magas személyi kiadások is kevésbé érintették őket, mint a kontrollcsoport válaszadóit. Az árverseny esetében kimutatható volt, hogy a társadalmi vállalkozások kevésbé érzékelték ezt a tényezőt jelentős akadályként, míg a magas személyi kiadások szintén kisebb súllyal jelentek meg. Ezek az eltérések rávilágítanak arra, hogy a társadalmi vállalkozások működési sajátosságai, például a profitszerzés helyett előtérbe helyezett társadalmi célok, másfajta kihívásokkal járhatnak. A kontrollcsoport számára a legnagyobb problémát a járvány alatt a szakember/szakértelem hiánya (44,2%), a kíméletlen árverseny (40,4%), valamint a magas személyi kiadások (38,5%) jelentették.

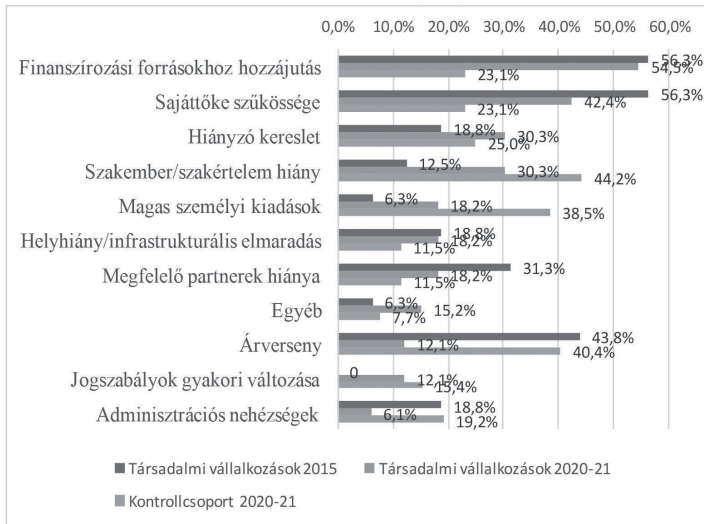
A H1b részhipotézis vizsgálható a társadalmi vállalkozások körében 2015-ben és 2020–21-ben végzett mélyinterjúk felmérések összehasonlításával, a függetlenség-vizsgálat módszerével.

A kutatásban résztvevő társadalmi vállalkozások által említett akadályozó tényezők változását a két vizsgálat között eltelt 5 évben a 2. ábra szemlélteti.

A társadalmi vállalkozások meghatározó hányada (78,8%) egynél több problémát említett. 2015-höz képest javult a helyzet, de még továbbra is a legnagyobb problémát a társadalmi vállalkozások számára a finanszírozási forrásokhoz való hozzájutás és a saját tőke szűkössége jelenti (a megkérdezettek 54,5%-a, illetve 42,4%-a említette problémaként). Szignifikáns kapcsolat a felmérés elkészítésének időpontja (2015 és 2020–21) és az akadályozó tényezők említése között a társadalmi vállalkozások körében csak az árverseny esetén mutatható ki: a Pearson-féle χ^2 -négyzet próbafüggvény értéke 6,192 a vizsgálat szabadságfoka 1.

A biztonsági szignifikancia szint 1,3%, ami azt jelenti, hogy efölött nem fogadjuk el a nullhipotézist, így 5%-os szignifikancia szinten elvetjük, tehát van közepesen gyengébb szignifikáns kapcsolat (Cramér-féle $V=0,355$) a felvétel időpontja (2015, valamint 2020–21) és az árverseny megítélése között. A társadalmi vállalkozók 2015-ben szignifikánsan többen érzékelték problémának az árverseny hatását, mint 2020–21-ben. A jogszabály gyakori változásának hatása nem értékelhető, mivel 2015-ben ezt a hatást külön tényezőként nem vizsgáltuk, saját maguktól meg a válaszadók nem említették. A többi tényező esetében 5%-os szignifikancia-szinten nem mutatható ki szignifikáns kapcsolat a felvétel időpontja és az egyes tényezők problémaként érzékelése között, a változás nem volt szignifikáns, hasonló problémákkal szembesültek a járvány idején is, mint előtte.

2. ábra. A társadalmi vállalkozások működését akadályozó tényezők a válaszadók %-ában
2015-ben és 2020–21-ben

Forrás: Saját szerkesztés.

A mélyinterjúban többen jelezték, hogy a legnagyobb problémát a járványhelyzet miatti piac bizonytalansága, a fizetőképes kereslet csökkenése, az anyagi források szükségessége és kiszámíthatatlansága a munkaerő és szakértelem hiánya jelenti: „munkaerőhiány, értékesítő kolléga, aki piacfelkutatással tud foglalkozni”, valamint „nehéz jó marketingcsatornákat találni, támogatókat találni, eljutni a megfelelő célcsoportokhoz.” Többen panaszkodtak a „pályázati források elérhetetlensége” miatt.

A társadalmi vállalkozások számára tehát különösen nehézkes a finanszírozási forrásokhoz való hozzáférés, mely tovább növelte a járvány okozta gazdasági bizonytalanságot. Kiemelték továbbá a hatékonyabb pénzügyi tanácsadás és a marketing szaktudás fontosságát, melyek elősegítik a fenntarthatósági és társadalmi célok megvalósítását. A válaszadók jelezték, hogy a piaci eléérés javítása érdekében több támogatásra lenne szükségük, különösen a digitális marketing és a célcsoportokhoz való eljutás terén.

A társadalmi vállalkozások által igényelt tanácsadási célok vizsgálata

A vezetési tanácsadás a szervezetek számára értékteremtés, a tanácsadó tudást, technikákat, eszközöket használ fel ennek érdekében. Jelen tanulmányban és az alapjául szolgáló felmérésekben a tanácsadás céljainak vizsgálatához Milan Kubr (2002) megközelítését alkalmazzuk, aki a következőképpen foglalja össze a tanácsadás lényegét: „A vezetési tanácsadás egy olyan független, szakértői szolgáltatás, melyet szervezetek és azok vezetői számára nyújtanak abból a célból, hogy segítség

a szervezeteket céljaik elérésében, a problémák feltárásában, megoldásában, új lehetőségek felkutatásában és azok megoldásában, a szükséges tudás elsajátításában és a változások megvalósításában” (Kubr 2002: 10).

A tanulmány elején megfogalmazott második kutatási kérdésünk: A társadalmi vállalkozások milyen célból fordulnak tanácsadóhoz? Kimutatható-e eltérés a profit-orientált vállalkozások és a társadalmi vállalkozások által igényelt tanácsadási célokban? Milyen változás figyelhető meg az elmúlt 5 évben?

A kutatási kérdés vizsgálatához két részhipotézist fogalmaztunk meg:

H2a részhipotézis: A társadalmi vállalkozások és a kontrollcsoport hasonló célból fordulnak tanácsadóhoz.

H2b részhipotézis: A társadalmi vállalkozások által igényelt tanácsadási célok a COVID–19-járvány hatására nem változtak, megegyeznek az előtte 5 évvel mért adatokkal.

A H2a részhipotézis vizsgálható a társadalmi vállalkozások és a kontrollcsoport körében 2020–21-ben készített felmérések összehasonlításával, a függetlenség-vizsgálat módszerével: 5%-os szignifikancia-szinten kimutatható-e kapcsolat a felvétel köre (társadalmi vállalkozás, illetve kontrollcsoport) és az igényelt tanácsadás céljai között.

Szignifikáns kapcsolat a felmérés köre (társadalmi vállalkozások és kontrollcsoport) és a tanácsadási célok között csak a változtatások kivitelezése esetén mutatható ki: a Pearson-féle khí-négyzet próbafüggvény értéke 54,69 a vizsgálat szabadságfoka 1. A biztonságiszignifikancia-szint 1,9 %, ami azt jelenti, hogy előlött nem fogadjuk el a nullhipotézist, így 5%-os szignifikancia-szinten elvetjük, tehát van közepesnél gyengébb szignifikáns kapcsolat (Cramér-féle $V=0,254$) a két tényező között. A társadalmi vállalkozások a kontrollcsoportnál kevésbé ismerték fel a változtatások szakszerű kivitelezésében rejlő lehetőséget (6. táblázat).

6. táblázat. Társadalmi vállalkozások és a kontrollcsoport által a változtatások kivitelezése céljából igényelt tanácsadás összehasonlítása 2020–21

Válaszadók	Változtatások kivitelezése		
	Cél	Nem említi	Összesen
Társadalmi vállalkozás	1	32	33
Kontrollcsoport	11	41	52
Összesen	12	73	85

Forrás: SPSS alapján saját szerkesztés.

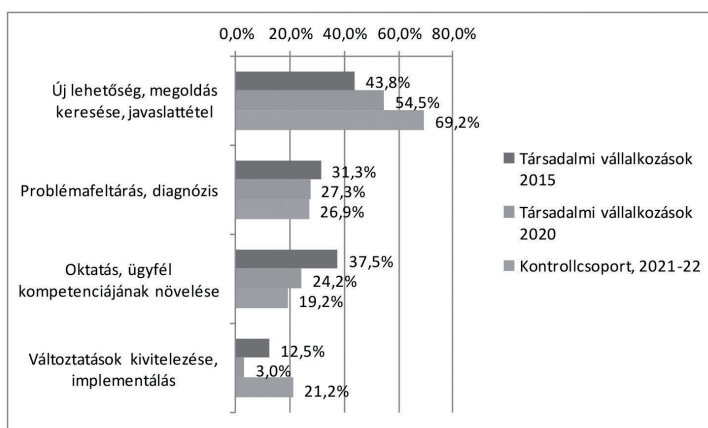
A többi tényező esetében 5%-os szignifikancia-szinten nem mutatható ki szignifikáns kapcsolat a felvétel köre (társadalmi vállalkozás, kontrollcsoport) és az igénybevett tanácsadási szolgáltatás célja között.

H2b részhipotézis vizsgálható a társadalmi vállalkozások körében 2015-ben és 2020–21-ben végzett mélyinterjúk felmérések összehasonlításával, a függetlenség-vizsgálat módszerével. Szignifikáns kapcsolat a felmérés ideje (2015, valamint 2020–21) és a tanácsadási célok között egyik tanácsadási cél esetében sem mutatható ki.

A biztonsági szignifikancia-szint valamennyi esetben 5% fölötti, tehát 5%-os szignifikancia-szinten a H2b részhipotézis elfogadható: a társadalmi vállalkozások által igényelt tanácsadási célok megegyeznek a járvány előtt mért adatokkal.

A tanácsadási célokat szemlélteti a 3. ábra a társadalmi vállalkozások, valamint a kontrollcsoport körében. A társadalmi vállalkozások 40%-a egynél több igénybevételei célt említett.

3. ábra. A tanácsadási szolgáltatás igénybevételének célja a vizsgált vállalkozások %-ában

Forrás: Ssaját szerkesztés.

A szolgáltatást igénybe vett társadalmi vállalkozók több mint fele (54,5%) és a kontrollcsoport meghatározó hányada, több mint kétharmada (69,2%) új lehetőségek, megoldások keresését várja tanácsadójától, mindkét csoportban ez a legfontosabb megbízási cél. A tanácsadókra az ügyfelek úgy tekintenek, mint értékes információ forrására, aki ötleteket adhat és az ötleteket kezdeményezésekké változtathatja: az üzlet működési területein innovációkat és fejlesztéseket kezdeményezhet, különböző új technológiák hozzáférését, a minőség fejlesztését biztosíthatja, a személyeket fejleszti és motiválja, biztosíthatja a pénzügyi források felhasználásának optimalizálását.

A megvizsgált társadalmi vállalkozások és a kontrollcsoport kicsit több mint negyede problémafeltárás, diagnózis készítése céljából bízza meg tanácsadóját, nincs jelentős különbség a két csoport véleménye között. Talán a leggyakrabban említett tanácsadási szándék, a menedzserek és más döntéshozók segítése a problémák megoldásában. A feloldandó problémák pontos definíciója és a tanácsadó által elérendő cél kritikus. A probléma egy általánosabb koncepció szerint is felfogható,

kezelhető, ahol különbség van közöttük, ami valójában történik vagy történni fog, és aminek történnie kellene. Ezen megközelítésben a probléma két szituáció különbségeként, relatív feltételekkel van meghatározva. Feltételezhető volna, hogy a válság idején felmerülő problémák megoldásához a vállalkozásoknak nagyobb szüksége volna tanácsadók segítségére, de az empirikus adatok ezt nem igazolják: válság idején arányaiban kevesebben tudnak tanácsadóhoz fordulni a felmerülő problémák feltárása, megoldása céljából, de a változás nem volt szignifikáns.

A tanácsadás az ügyfelek számára lehetőség a tudásuk gyarapítására, a korszerű ismeretek megszerzésére. Tanulni szeretnének tanácsadójuktól, hogy a későbbiekben képesek legyenek önállóan megoldani a problémáikat, kihasználni a lehetőségeiket. A megvizsgált társadalmi vállalkozások mintegy negyede (24,2%), míg a kontrollcsoport kevesebb mint ötöde (19,2%) a saját kompetenciája fejlesztését várja tanácsadójától. Meg kell jegyezni, hogy az új tudás megszerzése, a munkatársak kompetenciájának növelése nem tartozik a klasszikus tanácsadási célok közé. (Ez sokkal inkább az oktatási vagy coaching szolgáltatás igénybevételének a célja.) Az ügyfelek nem csak azért fordulhatnak tanácsadóhoz, hogy megoldást találjanak egy határozott problémára, hanem hogy megszerezzék a tanácsadó speciális technikai tudását (pl. minőségbiztosítás, új technológia stb.), és a korszerű tudás hasznosításával képessé váljanak a problémák azonosítására és megoldására, a lehetőségek kihasználására, a fejlesztésekre és a végrehajtandó változtatásokra. A tanácsadás egy kétirányú folyamat: a tanácsadó nemcsak tanára, de tanítványa is az ügyfélnek, aki nagymértékben hozzájárul kompetenciája növeléséhez.

A COVID-19-járvány megfékezése érdekében tett korlátozó intézkedések (kijárási korlátozás, karantén szabályok) miatt kevesebben tudtak tanácsadóhoz fordulni a kompetenciájuk növelése érdekében, de az eltérés nem volt szignifikáns.

A tanácsadók másik közkedvelt elnevezése a „változtatási ügynök” („Change agent”). A társadalmi vállalkozások körében a tanácsadót a szükséges változtatások végrehajtások céljából megbízók aránya a legalacsonyabb 3%, a kontrollcsoport esetében ez az arány lényegesen magasabb 21,2%: a társadalmi vállalkozók kevésbé ismerték fel a változtatások kivitelezésének szakszerűségében rejlő jelentőségeket. Ez arra utal, hogy a társadalmi vállalkozások esetében a tanácsadási igények középpontjában inkább a stratégiai döntéshozatal támogatása, valamint az új lehetőségek felkutatása és a társadalmi célok megvalósítása áll. Ezzel szemben a kontrollcsoport nagyobb hangsúlyt fektetett a gyors és szakszerű változtatások végrehajtására, amely létfontosságú a versenyelőny megőrzése és a piaci helyzet stabilizálása érdekében. A tanácsadó célja segíteni az ügyfélszervezeteket, hogy megértsék a változásokat, megtanítták őket a szükséges változásokat kezdeményezni, és együtt élni a változásokkal, hogy életben maradjanak és sikeresek legyenek. A járvány megfékezése érdekében hozott intézkedések miatt számos vállalkozás szüneteltetni volt kénytelen tevékenységét, vagy home office formára álltak át. Habár a változások kényszere szinte mindenkit érintett, az interjúkban többen kiemelték, hogy ennek szakszerű kivitelezésére külső segítséget igénybe venni gyakorlatilag nem volt idejük, lehetőségük.

Megállapítás

A kutatás eredményei megerősítik, hogy a tanácsadási igények változása tekintetében a társadalmi vállalkozások működését jelentősen befolyásolta a COVID–19 világjárvány.

A kutatás egyik fontos megállapítása a társadalmi vállalkozások és a kontrollcsoport kihívásokra történő eltérő reagálása. A társadalmi vállalkozások másfajta kihívásokkal néztek szembe a pandémia idején, mint a kontrollcsoport.

Ugyanakkor a társadalmi vállalkozások számára komoly gondot jelent a finanszírozási forrásokhoz való hozzájutás, valamint a marketing szaktudás hiánya, mely elősegítené mind a kereslet növelését, mind a társadalmi céljaik népszerűsítését. Ez arra utal, hogy a társadalmi vállalkozások esetében a tanácsadási igények középpontjában inkább a stratégiai döntéshozatal támogatása, valamint az új lehetőségek felkutatása és a társadalmi célok megvalósítása áll. Ezzel szemben a kontrollcsoport nagyobb hangsúlyt fektetett a gyors és szakszerű változtatások végrehajtására, amely létfontosságú a versenyelőny megőrzése és a piaci helyzet stabilizálása érdekében.

A kutatás egyik fontos korlátozó tényezője, hogy a minta nem reprezentatív, az északkelet-magyarországi régió társadalmi vállalkozásait elemzi, akik sajátos kihívásokkal szembesülnek, így az eredmények elsősorban regionális szinten értelmezhetőek, de itt sem általánosíthatók. Azonban a kutatás rámutat néhány fontos trendre, amelyek szélesebb kontextusban is relevánsak lehetnek, főként a társadalmi vállalkozások tanácsadási igényeinek változása és a fenntarthatóság tekintetében.

Konklúzió

A tanulmány elején megfogalmazott hipotézisek vizsgálatának eredményét a 7. táblázatban foglaltuk össze.

7. táblázat. Hipotézisvizsgálat eredménye

Hipotézis	Tesztelés eredménye	Kutatás eredménye (tézis, antitézis)
H1a	Részben elfogadva	A társadalmi vállalkozásokat és a kontrollcsoport működését a hiányzó kereslet, a szakember/szakértelem-hiány, az adminisztrációs nehézségek, a sajáttőke szűkössége, a megfelelő partnerek hiánya, a helyhiány/infrastrukturális elmaradás, a jogszabályok gyakori változása és az egyéb tényezők is egyformán akadályozták a COVID-járvány idején, szignifikáns eltérés nem mutatható ki a vizsgálatunk alapján. Csak az árverseny, a finanszírozási forrásokhoz való hozzájutás, valamint a magas személyi kiadások esetében mutatható ki közepesnél gyengébb szignifikáns kapcsolat.
H1b	Részben elfogadva	A társadalmi vállalkozások működését hasonló tényezők akadályozták a COVID-19-járvány alatt, mint előtte 5 évvel. Csak a felvétel időpontja és az árverseny megítélése között mutatható ki közepesnél gyengébb szignifikáns kapcsolat: A társadalmi vállalkozók 2015-ben szignifikánsan többen érzékelték problémának az árverseny hatását, mint 2020–21-ben.
H2a	Részben elfogadva	A társadalmi vállalkozások és a kontrollcsoport hasonló célból fordulnak tanácsadóhoz: a problémák megoldása, az új lehetőségek azonosítása és a tudás gyarapítása érdekében. Csak a változtatások kivitelezése tanácsadási célnál mutatható ki közepesnél gyengébb szignifikáns kapcsolat a társadalmi vállalkozások és a kontrollcsoport között: a társadalmi vállalkozások a kontrollcsoportnál kevésbé ismerték fel a változtatások szakszerű kivitelezésében rejlő lehetőséget.
H2b	Elfogadva	A társadalmi vállalkozások által igényelt tanácsadási célok a COVID-19-járvány hatására nem változtak, megegyeznek az előtte 5 évvel mért adatokkal.

Forrás: Saját szerkesztés.

Meg kell jegyeznünk, hogy a 2015–16-ban és a 2020–21-ben végzett, félig strukturált mélyinterjúink egyike sem reprezentatív, így általános érvényű következtetések levonására nem alkalmasak, egymással és a korábbi reprezentatív kérdőíves felmérésekkel való összehasonlíthatóságuk sem biztosítható teljeskörűen. A kutatás eredményei fontos tendenciákra világítanak rá, amelyek segíthetnek a társadalmi vállalkozások és a kontrollcsoport tanácsadási igényeinek és akadályozó tényezőinek mélyebb megértésében a jövőbeni kutatások során, a feltárt különbségek pedig arra utalnak, hogy a társadalmi vállalkozások és a kontrollcsoport eltérő prioritásokkal rendelkeznek.

Összegzés

A kutatás abból az alaptézisből indult ki, hogy a társadalmi vállalkozások tanácsadási igényei között fontos szempont a fenntartható gondolkodás kialakítása. A kutatás bemutatta, hogy mind a vállalkozások, mind a tanácsadó cégek oldaláról megteremtődött az érdeklődés és igény a fenntarthatóbb működés iránt, ami mindenképpen reménykedésre ad okot. Ha sikerülne a fenntarthatóságot a vásárlók számára is trenddé alakítani, ha világszinten az érdeklődés középpontjába kerülne és megfelelő szabályozás alá vonnák a kormányok és ágazati szervek, úgy egy sokkal kiegyensúlyozottabb jövő elé nézhetnénk.

„A CSR csak annyira fenntartható, mint a cég, amelyik csinálja.”

(Financial Times, idézi Vogel 2006).

Irodalom

- Angyal Á. (2009): *Vállalatok Társadalmi Felelőssége, Felelős Társaságirányítás.* (Corporate Social Responsibility). Budapest: Kossuth Kiadó.
- Ásványi K. (2019): CSR-marketingmix a gyakorlatban. *Marketing és Menedzsment*, 46., (3), pp. 32–41.
- Ásványi K.–Kiss D. (2019): CSR-kurzus hatása a hallgatók attitűdjére. *Studia Mundi*, 6., (2), pp. 3–14.
- Bembenek, B. (2015): The Sustainable Development of an Industrial Cluster in the Context of Corporate Social Responsibility – A New Challenge for Cluster Management. *European Scientific Journal*, 11., (3), pp. 225–235.
- Borzaga, C.–Defourny, J. (2004): *The Emergence of Social Enterprise.* London–New York: Routledge. DOI: <https://doi.org/104324/9780203164679>
- Bouma, J. J.–Jeucken, M. (2001): *Sustainable banking: the greening of finance.* London: Greenleaf Publishing Ltd.
- Bowen, H. R. (1953): *Social Responsibility of the Businessmen.* New York: New York University Press.
- Carroll, A. B. (1991): The Pyramid of Corporate Social Responsibility: Toward the Moral Management of Organizational Stakeholders. *Business Horizons*, 34., (4.), pp. 39–48. DOI: [https://doi.org/10.16/0007-6813\(91\)90005-G](https://doi.org/10.16/0007-6813(91)90005-G)
- Crook, C. (2005): Special Report on Corporate Social Responsibility. *The Economist*, 20 Jan.
- Cohen, B.–Warwick, M. (2006): *Values-driven Business – How to Change the World, Make Money, and Have Fun.* Berrett–Koehler Publishers.
- Cramer, J. (2005): Experiences with structuring corporate social responsibility in Dutch industry. *Journal for Cleaner Production*, 13., (6.), pp. 583–592. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2003.12.008>
- Crane, A.–McWilliams, A.–Matten, D.–Moon, J.–Siegel, D. S. (Eds.) (2008): *The Oxford Handbook of Corporate Social Responsibility.* Oxford: Oxford University Press. DOI: <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199211593.001.0001>
- Davis, K. (1976): Social Responsibility is Inevitable. *California Management Review*, 19., (1), pp. 14–20. DOI: <https://doi.org/10.2307/41164678>
- Dyllick, T.–Hockerts, K. (2002): Beyond the Business Case for Corporate Sustainability, *Business Strategy and the Environment*, 11., (2.) pp. 131–141. DOI: <https://doi.org/10.1002/bse.323>
- Elkington J. (1997): *Cannibals With Forks: the Triple Bottom Line of 21st Century Business.* Oxford: Capstone. pp. 229–231. DOI: <https://doi.org/10.1023/A:1006129603978>

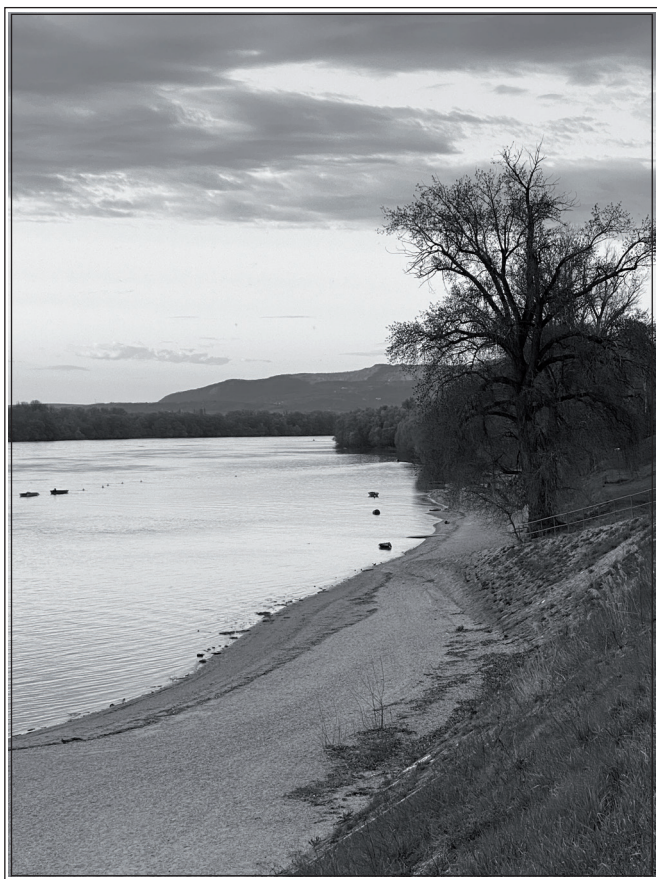

- European Commission (2001): *Green Paper: Promoting a European Framework for Corporate Social Responsibility*. http://europa.eu.int/eur-lex/en/com/gpr/2001/com2001_0366en01.pdf. Letöltés ideje: 2024. 09. 02.
- Eötvös Loránd Tudományegyetem (2024): http://gepeskonyv.btk.elte.hu/adatok/Pszichologia/123Kiss/Kutat%E1sm%F3dszertan_szoci%E1lpszichol%F3gia/bin/Ora_4/04_fogalomtar.html. Letöltés ideje: 2024. 07. 03.
- Franklin, D. (2008): Just good business: a special report on corporate social responsibility. *The Economist*, 19 Jan.
- Friedman, M. (1970): *The social responsibility of business is to increase its profits*. New York: New York Times Magazine, 13/09/1970.
- Goodpaster, K. E. (2007): *Conscience and Corporate Culture*. Oxford: Blackwell Publishing.
- Holliday, C. O.–Schmidheiny, S.–Watts, P. (2002): Walking the Talk – The Business Case for Sustainable Development. Greenleaf Publishing, Berrett-Koehler Publishers. DOI: <https://doi.org/104324/9781351281966>
- Kiss J. (2018): A társadalmi vállalkozások megjelenése, intézményesülése és kapcsolódása a nonprofit szektorhoz Magyarországon. Doktori disszertáció, Eötvös Loránd Tudományegyetem Társadalomtudományi Kar Szociológia Doktori Iskola <https://edit.elte.hu/xmlui/handle/10831/41602>
- Kiss J. (2024): Társadalmi vállalkozások Magyarországon: a kutatásokból kirajzolódó kép. *Civil Szemle*, 21., (4.), pp. 51–69.
- Koltai L.–Rácz K. (2019): Társadalmi vállalkozások az élelmiszergazdaságban. *Munkaügyi szemle*, 62., (5.), pp. 26–37.
- Kotler, P.–Lee, N. (2007): *Vállalatok társadalmi felelősségvállalása, Jót tenni – egy ügyért és a vállalatért*. Budapest: HVG Kiadó.
- Kubr, M. (2002): Management consulting A guide to the profession (fourth edition). *International Labour Organization*, Geneva.
- Matolay R.–Révész É. E. (2020): Mit adhatnak a társadalmi vállalkozások a felsőoktatásnak? – Perspektívák és kapcsolódások. *Educatio*, 29., (1), pp. 33–47.
- Mihály, M. (2017): Mit értünk társadalmi vállalkozás alatt és miért kutatjuk? – Narratívák a nemzetközi szakirodalomból. *Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek*, 14., (1), pp. 101–115.
- Rossouw, G. J. (2006): A Response to Bouckaert's Ethics Management Paradox. In: Zsolnai, L. (Ed.): *Interdisciplinary Yearbook of Business Ethics*, 1., (1), pp. 200–202.
- Sajtos, L., Mitev, A. (2007): SPSS Kutatási és adatelemzési kézikönyv. Budapest: Alinea Kiadó.
- Szenttamási, K. (2020): Társadalmi vállalkozások és a koronavírus járvány, Máltai Tanulmányok, 2020/3-4, pp. 467–490.
- Szegedi, K., Fülöp, G., Bereck, Á. (2015): Fogalmi meghatározások, modellek és példák a vállalati társadalmi felelősség és a társadalmi innováció hazai és nemzetközi irodalmából. *Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek*, 12., (2.), pp. 122–128.
- Tokár-Szadai, Á. (2015): A társadalmi vállalkozások tanácsadás iránti igényei. *Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek*, 12., (2.), pp. 49–58.
- Tokár-Szadai, Á. (2021): Társadalmi vállalkozások tanácsadási igényének változása Északkelet-Magyarországon 2015 és 2020 között. *Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek*, 18., (1), pp. 98–109.
- Vogel, D. (2006): The Market for Virtue – The Potential and Limits of Corporate Social Responsibility. Brookings Institution Press, Washington, D. C. DOI: <https://doi.org/10.1177/1086026606292475>.
- Wartick, S., Cochran, P. (1985): The Evolution of the Corporate Social Performance Model. *The Academy of Management Review*, 10., (4.), pp. 758–769. DOI: <https://doi.org/10.2307/258044>

World Bank Institute (2004): *Can Small Be Responsible?* A WBI „The Possibilities and Challenges of Corporate Social Responsibility among Small and Medium Enterprises” c. e-konferenciájáról készült összefoglaló. http://info.worldbank.org/etools/docs/library/126862/small_responsible.pdf. Letöltés ideje: 2024. 08. 29.

World Business Council for Sustainable Development (1999): *Meeting changing expectations. Corporate Social responsibility*. New York, WBCSD. <http://www.wbcsd.org/pages/edocument/edocumentdetails.aspx?id=82&nose>. Letöltés ideje: 2024. 08. 29.

Fotó/Németh István Péter

HÍD AZ ISKOLA ÉS A HELYI KÖZÖSSÉG KÖZÖTT

— A KÖZÖSSÉGI SZOLGÁLAT TAPASZTALATAI

Budai Gábor

Bevezetés

A tanulmány írásának évében, 2025-ben, is helytálló az a korábbi megállapítás, miszerint a tanulás olyan közügy, melyben az iskola, a helyi közösségek és a gazdasági szereplők együttesen törekszenek a tradicionális oktatási folyamatok megújítására. Az említett tényezők Magyarországon is jelen vannak és hatnak a hazai oktatásra is, amely e tekintetben komoly pedagógiai kihívásokkal szembesül. Ennek értelmében felmerül a kérdés, hogy az iskolarendszerű képzés hogyan tud megfelelni a társadalmi elvárásoknak (Budai 2014).

A középiskolák társadalmi felelősségvállalásának egyik eszköze az iskolai közösségi szolgálat (IKSZ), amely kulcsszerepet játszik a helyi közösségek és az oktatási intézmények közötti kapcsolat erősítésében. Míg a „harmadik misszió”¹ fogalma elsősorban a felsőoktatási intézmények társadalmi szerepvállalását írja le – az oktatás és kutatás mellett –, egyre több szakmai diskurzusban jelenik meg az a megközelítés, hogy a középfokú oktatási intézmények is aktív szereplőivé válnak

¹ A „harmadik misszió” fogalma a felsőoktatás kontextusában az oktatás és kutatás mellett a társadalmi szerepvállalást jelöli (Benneworth et al. 2010). Egyes szakirodalmak ezt a funkciót tágabban értelmezik és középfokú intézményekre is alkalmazzák, különösen abban az esetben, ha azok aktívan részt vesznek a helyi közösségek életében (lásd pl. Bursik 2020; Szabó–Veres 2019). Az iskolai közösségi szolgálat ilyen értelemben értelmezhető a középiskolák lokális társadalmi missziójának megnyilvánulásaként.

a helyi társadalmi folyamatoknak, különösen olyan programokon keresztül, mint az IKSZ. E megközelítésben az iskolák nemcsak tudásközvetítő intézményekként, hanem közösségformáló és társadalmi beágyazottságot erősítő szereplőkként jelennek meg, azaz „lokális missziós” funkciókat is betöltenek. Az IKSZ nem csupán egy rendszerszintű oktatási követelmény, hanem olyan társadalmi és pedagógiai program, amely átfogó hatással bír mind a diákok személyiségfejlődésére, mind a közösségek életére. Az érettségi vizsga feltételeként előírt ötven órás közösségi szolgálat a tanulók számára lehetőséget teremt arra, hogy aktívan hozzájáruljanak a helyi társadalom fejlődéséhez, miközben empátiát, felelősségvállalást és közösségi szemléletet sajátítanak el.

A dunaújvárosi középiskolák példáját vizsgálva láthatóvá válik, hogy a jól szervezett közösségi szolgálati programok milyen mértékben képesek támogatni a diákok fejlődését és a helyi közösségek igényeinek kielégítését. Az iskola és a helyi közösségek közötti együttműködés nemcsak az oktatási célokat szolgálja, hanem hosszú távon hozzájárul a társadalmi kohézió erősítéséhez is.

A kutatásom arra fókuszál, hogy feltárja az IKSZ különböző dimenzióit: a diákok elköteleződését, a helyi szervezetekkel való kooperáció fontosságát és azok formáit, valamint a pedagógusok támogató szerepét. Ezen túlmenően a program hatékonyságának értékelése rámutat arra, hogy a közösségi szolgálat miként járul hozzá a harmadik missziós tevékenységek sikeréhez, és milyen módon válhat az iskolák és a helyi közösségek közötti híd építőkövévé.

Rövid történeti és nemzetközi kitekintés

Ahhoz, hogy az iskolák és a helyi közösségek kapcsolatát mélyebben megértjük, fontos röviden körüljárni az ifjúsági munka, a társadalmi munka és a közösségi tanulás fogalmait, valamint ezek gyökereit.

Az ifjúsági munka célja, hogy támogassa a fiatalokat saját jövőjük alakításában. Európában az ifjúsági munka szorosan kapcsolódik a szociálpolitikai szakterületekhez és egyre inkább szakmaként értelmezik. Célja, hogy elősegítse a fiatalok társadalmi integrációját, aktív állampolgári részvételét, és fejlessze kulcskompetenciáikat (Kárpáti 2019). A nemzetállamok szintjén az ifjúsági programokat gyakran társadalmi kihívásokra adott válaszként szervezték, így ezek időben és térben is változó formákban jelentek meg.

A második világháborút követő szocialista Magyarországon a „társadalmi munka” politikai-ideológiai háttérű tevékenységként épült be az oktatásba. Az általános és középiskolák tanulói mezőgazdasági munkákban, egyetemisták építőtáborokban vettek részt – ezek a tevékenységek ugyan formailag hasonlítottak a közösségi szolgálatra, de nem önkéntes alapon történtek, hanem közvetett kényszerítéssel.

A közösségi részvétel hagyományait Magyarországon jól reprezentálja a Magyar Cserkészszövetség is, amely 1910 óta működik, és Baden-Powell nevelési elveire² épül. A cserkészmozgalom önkéntességen, személyiségfejlesztésen és közösségi élményeken alapul. A második világháború után azonban a cserkészlet háttérbe szorult, és a politikai ifjúsági szervezetek (DISZ, KISZ)³ kerültek előtérbe, amelyekben szintén jelentős szerepet kapott a kollektív cselekvés, de erősen központosított formában (Matolcsi 2013).

A rendszerváltást követően a középfokú oktatással összefüggő, kötelező jellegű politikai programok megszűntek, a diákok közösségi tevékenységei egyre inkább önkéntes alapon szerveződtek. A közösségi szolgálat hivatalos, jogszabályban rögzített formája a 2011-es nemzeti köznevelési törvény révén jelent meg, amely 2016-tól érettségi követelménnyé tette az ötvenórás közösségi szolgálatot.

A nemzetközi gyakorlatban ehhez hasonló koncepciók már korábban is léteztek. Az Egyesült Államokban elterjedt service learning programokban a diákok a tananyaghoz kapcsolódó közösségi tevékenységeket végeznek, amelyeket pedagógiai reflexió követ (Eyler–Giles 1999). A community learning Nyugat-Európában elsősorban az iskolán kívüli tanulás keretében jelenik meg, ahol a fiatalok aktív részesei a helyi közösségek életének (Percy–Smith–Burns 2013). Mindkét megközelítés közös jellemzője, hogy a tanulás és a társadalmi felelősségvállalás egymással összefonódik, és az iskolák az oktatáson túlmutató társadalmi küldetést is vállalnak – ezt a nemzetközi szakirodalom a harmadik misszió kiterjesztéseként is értelmezi (Benneworth–Jongbloed 2010; Szabó–Veres 2019). Az IKSZ tehát nemcsak történeti előzményekhez, hanem a nemzetközi oktatási innovációkhoz is szorosan kapcsolódik.

A közösségi szolgálat jelentősége az oktatásban

Az iskolai közösségi szolgálat során a tanulók olyan területeken próbálhatják ki magukat, amelyekkel esetleg korábban – iskolai körülmények között – még nem találkoztak. Erikson elmélete szerint az egyén személyiségfejlődése egy élethosszig tartó folyamat, melyben a serdülőkor (12–14-től 16–18 éves korig tartó életszakasz) kiemelt fontossággal bír. Ekkorra tehető ugyanis az identitás, az én-azonosság kialakulása, ami a különböző szerepeken keresztül formálódik, amelyekkel az egyén azonosul (Erikson 2002).

2 *Baden-Powell nevelési elvei* – Robert Baden-Powell (1857–1941) brit katonatiszt és a cserkészmozgalom alapítója szerint a nevelés alapja a cselekedve tanulás („learning by doing”), a kiscsoportos közösségi munka (őrsrendszer), valamint az önkéntességen, jellemformáláson és természetközelségen alapuló tapasztalati pedagógia.

3 *DISZ* – *Dolgozó Ifjúság Szövetsége*, 1950 és 1956 között működő ifjúsági tömegszervezet, amely a kommunista párt irányítása alatt állt, és célja a fiatalok politikai és ideológiai nevelése volt. *KISZ* – *Magyar Kommunista Ifjúsági Szövetség*, 1957 és 1989 között működött, a Magyar Szocialista Munkáspárt hivatalos ifjúsági szervezete volt, amely a fiatalok mozgalmi életét és közösségi részvételét koordinálta.

A középiskolások életkori sajátosságait alapul véve, az oktatásukra nézve ideális, ha a diákok – akár az iskolaidőn túlmenően – olyan környezetben vannak jelen, amely segíti a felfedezést, fejleszti a kreativitást (a kreatív gondolkodást), a kommunikációt, az együttműködést akár távol lévő társakkal, az egyéni vagy csoportos munkát, a megszerzett tapasztalatok adaptációját; ezáltal erősítik az ismeretszerzést, a tudásanyag elsajátítását és a képességfejlesztést (Budai 2015).

Külső helyszíneken reális képet kaphatnak a különböző szakmákról, és jobban megérthetik, hogy melyik karrierút áll legközelebb az érdeklődésükhöz. Egy cég tevékenységének megismerése motivációt adhat a továbbtanulásra, vagy akár egy konkrét szakma kiválasztására.

A közösségi szolgálat során szerzett tapasztalatok nemcsak a szakmai világot hozzák közelebb, hanem segítenek a tanulóknak önmaguk jobb megismerésében is. Megértik, mely készségeik erősek és mely területeken kell fejlődniük.

Az iskolai közösségi szolgálat során kialakított kapcsolatok akár gyakornoki pozíciókhoz, állásajánlatokhoz vagy referenciákhoz is vezethetnek.

Az ilyen tapasztalatok már a középiskola alatt megkülönböztethetik őket másoktól az egyetemi felvételi eljárás vagy a munkakeresés során.

A cégek működésének megismerése elősegítheti a tanulók karriertervezését, mivel korábban belelátnak a munkaerő-piaci igényekbe és elvárásokba. Emellett a közösségi szolgálat révén a tanulók megtapasztalják, hogyan járulhatnak hozzá egy vállalat vagy szervezet sikeréhez, miközben felelős és aktív polgárokká válnak. A cégek számára pedig egyre fontosabbá válik, hogy képesek legyenek a munkavállalók között megtalálni (és megtartani) a „tudásbirtokosokat”, vagyis a kulcsembereket (Budai 2023).

A témában megjelent szakirodalmak között olyannal is találkoztam, amely a program negatívumait említi. Bodó Márton és munkatársai egy 2017-ben végzett vizsgálatban rámutattak arra is, hogy az IKSZ-es programok többségénél a felkészítés és feldolgozás hiánya mutatkozik, még hozzá kevésbé a fogadó intézmények, annál inkább az iskolák részéről, ahol humán erőforrás hiányában nehezen fordítanak időt és energiát ezekre a fontos programelemekre. Az aktívabb iskolai felkészítés és feldolgozás kulcsfontosságú lehet a hatékonyság fokozásában. Az elemzésből az is kiderül, hogy az egyházi iskolák diákjai pozitívabban ítélik meg a programot, mint az állami iskolák tanulói és közülük nagyobb számban vállalnának önkéntes tevékenységet az érettségi vizsga után is (Bodó et al. 2017).

Jogszabályi háttér

Az iskolai közösségi szolgálat bevezetésének jogszabályi alapját a 2011. évi CX. törvény⁴ a nemzeti köznevelésről, a 20/2012. (VIII. 31.) EMMI rendelet⁵, valamint a 100/1997. (VI. 13.) Kormányrendelet⁶ alkotják. Ezek együttesen határozzák meg, hogy a középiskolai tanulók az érettségivizsgára-bocsátás feltételeként kötelesek legalább ötven óra közösségi szolgálatot teljesíteni, amelyet a középfokú tanulmányaik teljes időtartama – jellemzően négy vagy öt év – alatt fokozatosan, több tanéven keresztül is teljesíthetnek. A jogszabályok kitérnek a szolgálat megszervezésének és dokumentálásának intézményi feladataira is.

E rendelkezések célja, hogy a közösségi szolgálat az oktatás-nevelés szerves részévé váljon és hozzájáruljon a tanulók személyiségfejlődéséhez, társadalmi érzékenységének és felelősségtudatának fejlesztéséhez. A jelen tanulmány célja nem a jogszabályok részletes értelmezése, hanem azok pedagógiai hatásainak vizsgálata az iskolai gyakorlat tükrében. E jogszabályok együttesen biztosítják, hogy az iskolai közösségi szolgálat az oktatási rendszer szerves részévé váljon és hozzájáruljon a fiatalok társadalmi érzékenységének fejlesztéséhez.

Kutatásmódszertan

A kutatás során kvalitatív módszereket alkalmaztam, elsősorban dokumentumelemzést és interjúelemzést, amelyek lehetővé tették a közösségi szolgálat programjaival kapcsolatos részletes információk gyűjtését és mélyebb megértését.

Az iskoláktól kért dokumentumok főként a közösségi szolgálathoz kapcsolódó partnerekről és a különböző tevékenységekről szóltak. Az adatgyűjtés a 2014 és 2024 közötti időszakra vonatkozott, és az iskolák által rendelkezésre bocsátott anyagok segítségével elemeztem a programok struktúráját, azok hatását a tanulók személyiségfejlődésére, valamint. Az iskolák és helyi közösségek közötti kapcsolatokat.

A vizsgálati periódus választását több okból is indokoltnak tartottam. A kezdő dátumra – 2014-re – azért esett a választásom, mert úgy véltem, hogy a 2012-es jogszabályi változás hatásai addigra már mérhető adatokban mutatkoztak.

A 2014–2024 közötti időszak vizsgálata azért volt kiemelten fontos számomra, mert ebben az időszakban jelentős változások mentek végbe a közoktatási rendszerben, amelyek hatással voltak a közösségi szolgálat programjainak kialakítására és megvalósítására. Az új jogszabályok, a közoktatási törvények módosításai és a pedagógiai irányelvek változása mind hozzájárultak ahhoz, hogy a közösségi szolgálat szerepe és struktúrája átalakuljon.

A 2012-es jogszabályi változások és azok implementálása új kihívásokat és le-

4 2011. évi CX. törvény a nemzeti köznevelésről, 6. § (4) Hatályba lépett: 2012. szeptember 1-jén

5 20/2012. (VIII. 31.) EMMI rendelet, 133. § Hatályba lépett: 2012. szeptember 1-jén

6 100/1997. (VI. 13.) Korm. rendelet az érettségi vizsga vizsgaszabályzatának kiadásáról, 12. § Hatályba lépett: 1997. június 13-án

hetőségeket teremtettek az iskolák számára, ezért szükséges volt egy évtizedes időszak adatainak alapos elemzése. Ennek értelmében a 2014–2024 közötti évtized lehetőséget biztosított arra, hogy nyomon követhessem a közösségi szolgálat fejlődését, a pedagógusok és iskolák szerepét, valamint az iskolai közösségi szolgálat hatásait a helyi közösségekre, különösen a fiatalok személyiségfejlődésére. Az időszak vizsgálata tehát lehetőséget biztosít arra, hogy értékeljem a közösségi szolgálat hosszú távú hatásait és a benne rejlő fejlődési irányokat.

Az adatok feldolgozása kizárólag a dokumentumokban szereplő információk alapján történt. Az elemzés során további információkhoz is hozzáfértem az iskolák honlapjain, ahol pedagógiai programokban, szakmai programokban és helyi tantervekben találtam értékes adatokat – mint például a tanulók élménybeszámolóit –, amelyek segítették a közösségi szolgálat szerepének és megvalósításának mélyebb megértését. Az elemzés célja az iskolai közösségi szolgálat gyakorlati megvalósításának megértése és annak hatása a diákok és a közösség számára a vizsgált időintervallumban. A dokumentumok- és az interjúválaszok elemzéséhez a ChatGPT4o szoftvert alkalmaztam.

A mintába bevont iskolák kiválasztása során célom az volt, hogy különböző fenntartású és képzési profilú intézményeket vizsgáljak meg, amelyek a vizsgálati időszakban a dunájvárosi régióban működtek, és aktívan kapcsolódtak a szervezett közösségi szolgálati programokhoz. A vizsgálatomban hét középiskola vett részt, köztük állami, egyházi és alapítványi fenntartású intézmények is, amelyek különböző képzési típusokat (gimnáziumi, technikumi, szakképző iskolai) kínálnak.

A mintába bevont intézmények jellemzői:

1. **Gimnázium** – állami fenntartású (Klebelsberg Központ) gimnázium. Erőteljes kulturális és nyelvi profil, a közösségi szolgálat főként kulturális rendezvényeken és idősoththonokban történik.
2. **Gimnázium** – alapítványi fenntartású gimnázium, kisebb létszámmal, családiasabb környezettel. A közösségi szolgálat során a tanulók gyakran dolgoznak civil partnerekkel, különösen jótekonysági rendezvényeken és környezetvédelmi akciókban, amit az iskola nevelési programja tudatosan támogat.
3. **Technikum és Kollégium** – állami fenntartású (DSZC)⁷ szakképző intézmény. A közösségi szolgálat tevékenységek jellemzően gazdasági szemléletű intézményekkel és önkormányzati projektekhez kapcsolódnak.
4. **Technikum és Szakképző Iskola** – állami fenntartású (DSZC) szakképző intézmény, műszaki fókuszú képzéssel. A közösségi szolgálat keretében gyakoriak a környezetszépítési és rendezvényszervezési feladatok.
5. **Technikum és Szakképző Iskola** – állami fenntartású (DSZC) szakképző intézmény, ahol a közösségi szolgálat főként rendezvényeken, ételosztásokon és szociális intézményekben zajlik, a vendéglátásra épülő gyakorlati feladatok mentén.
6. **Technikum, Szakképző Iskola és Szakiskola** – állami fenntartású (DSZC) szakképző intézmény építőipari fókusszal. A közösségi szolgálat keretében a tanulók

⁷ *Dunájvárosi Szakképzési Centrum*, a szakképzési rendszer 2015-ös átalakítása nyomán létrejött állami fenntartó szervezet, amely több dunájvárosi szakképző intézményt fog össze.

jellemzően környezetszépítő, technikai támogatást igénylő, valamint közösségi rendezvényeken végzett feladatokban vesznek részt.

- 7. Technikum** – alapítványi fenntartású – vegyes profilú szakképző iskola (műszaki, informatikai, gazdasági), jellemzően természettudományos és műszaki orientációval. A közösségi szolgálat jellemzően az egészségügyi és a karitatív szervezetekkel való együttműködésen keresztül valósul meg.

A mintaválasztásom szándékoltan reprezentálja a régió iskolai sokszínűségét és lehetőséget adott arra, hogy különböző típusú iskolák közösségi szolgálati gyakorlatait összehasonlítsam. Az intézmények kiválasztása során a cél az volt, hogy a közösségi szolgálat szervezeti, pedagógiai és infrastrukturális eltérései is vizsgálhatók legyenek.

Dokumentumelemzés

A kutatás során elsősorban dokumentumelemzést alkalmaztam, amely a dunajvárosi középiskolák közösségi szolgálati programjaira vonatkozó adatok gyűjtését és értékelését foglalta magában. Az iskoláktól begyűjtött dokumentumok alapján készült az elemzés, amelyek tartalmazták a vizsgált időszakban megvalósított közösségi szolgálati tevékenységek részleteit. A dokumentumok összegyűjtésének célja az volt, hogy átfogó képet kapjak az egyes iskolák által végzett programokról és azok hatásairól. Az elemzés során különös figyelmet fordítottam arra, hogy milyen típusú közösségi szolgálati tevékenységek váltak a legnépszerűbbé a diákok körében, és mely programok bizonyultak a legnagyobb hatásúnak mind a tanulók, mind a helyi közösségek számára.

Az összegyűjtött dokumentumokat tartalomelemzési módszerrel dolgoztam fel. Az elemzés során az alábbi szempontokra koncentráltam:

- Az iskolák kapcsolatai a szerződött partnerekkel.
- A közösségi szolgálatok főbb tevékenységei.
- A közösségi szolgálat hatásai.
- A COVID–19 hatása a közösségi szolgálatra.

Az elemzés eredményei lehetővé tették, hogy feltárjam az iskolai közösségi szolgálat hatásait a tanulók társadalmi felelősségvállalására és a helyi közösségek fejlődésére. Az így nyert adatok alapján összehasonlító elemzést készítettem, amely rávilágított az egyes iskolák közötti különbségekre, valamint a legjobb gyakorlatokra.

A közösségi szolgálat partnerei

A közösségi szolgálat iskolai megvalósításának egyik kulcstényezője a fogadó partnerekkel való kapcsolat. Az iskoláktól beérkezett dokumentumok és partnerlisták alapján – a vizsgált időszakban – a közösségi szolgálatot biztosító partnerek rendkívül sokszínűek voltak. A dokumentumok alapján a partnerintézmények száma iskolánként 8 és 35 között mozgott. Ezek között szerepeltek önkormányzati intézmények (művelődési házak, múzeumok, könyvtárak), civil szervezetek (alapítványok, egyesületek), egészségügyi és szociális ellátók (kórház, idősek otthona, gyermekotthon, fogyatékkal élőket segítő szervezetek), valamint egyházak és karitatív szervezetek is.

A legtöbb iskola tartós együttműködési megállapodással rendelkezik ezekkel a szervezetekkel, amelyek éves vagy féléves munkaterv alapján fogadják a diákokat. A dokumentumok alapján az is látszik, hogy bizonyos partnerek – például egyes idősothonok vagy környezetvédelmi alapítványok – kiemelt fogadószerkezeti státuszt töltöttek be, azaz évről évre visszatérő helyszínei voltak a közösségi szolgálatnak.

A partnerségi kapcsolatok jellege változatos: egyes esetekben az iskolák szervezték a teljes programot és delegálták a tanulókat, míg máshol a tanulók maguk választottak a nyilvánosan elérhető partnerlistáról, vagy éppen saját családi/ismeretségi körből hoztak lehetőséget, amit az iskola utólag hagyott jóvá.

A partnerekkel való kapcsolattartásban kulcsszerepe van az iskolai közösségi szolgálati koordinátor(ok)nak, akik rendszeresen egyeztetnek a fogadó szervezetekkel, rögzítik az elvégzett órákat, és figyelemmel kísérik a tanulók bevonódását. A dokumentumok tanúsága szerint a partnerek visszajelzései – ha történtek – többnyire pozitívak voltak, a diákokat segítőkésznek, motiváltként és nyitottnak írták le.

Interjúk készítése és elemzése

A dokumentumelemzés mellett interjúkat is készítettem, hogy mélyebb betekintést nyerjek a közösségi szolgálat diákokra gyakorolt hatásába. A vizsgált középiskolákban véletlenszerűen kiválasztottam 12 tanulót, akikkel strukturált interjúkat készítettem a közösségi szolgálati tevékenységükkel és élményeikkel kapcsolatban. Az interjúk célja az volt, hogy jobban megértsem, hogyan befolyásolta a program a diákok gondolkodásmódját, személyiségfejlődését és a közösségi életben való aktív részvételüket.

Eredmények

A kutatás során a dunaújvárosi középiskolák iskolai közösségi szolgálati programjainak kapcsolatait, tevékenységeit és hatásait elemeztem. Az alábbiakban az egyes intézmények programjainak főbb eredményeit mutatom be.

Bár a dokumentumok nem tartalmaztak formális hatásvizsgálati jelentéseket, a tanulói élménybeszámolók és záróértékelések rendszeresen visszatérő motívumai alapján arra következtetésre jutottam, hogy a közösségi szolgálat pozitívan hatott a tanulók szociális készségeire és empátiájára. Ezek a reflexiók kvalitatív jellegű, indikátorszerű adatokat nyújtottak. A tanulók például gyakran említették, hogy jobban megértik mások helyzetét, türelmesebbé váltak és fontos számukra a közösségért végzett munka.

A dokumentumelemzések eredményei

A dokumentumelemzések során feltárt adatok alapján megállapítottam, hogy az iskolák közösségi szolgálati programjainak struktúrája – az általam vizsgált időszakban – igazodott a helyi közösségek igényeihez. Az intézmények törekedtek arra, hogy a diákok számára releváns és hasznos tevékenységeket biztosítsanak.

Az iskoláktól beérkezett dokumentumok (pedagógiai programok, éves munkaterv, partnerlisták, élménybeszámolók, szerződésmenták) alapján megállapítottam, hogy a közösségi szolgálat szervezése legtöbb helyen tudatos és rendszeres volt. A tevékenységek többnyire illeszkedtek az adott iskola képzési profiljához (pl. vendéglátóipari tanulók ételosztásban, technikumi tanulók rendezvénylogisztikában való részvétele), emellett figyelembe vették a tanulók életkori sajátosságait és szociális érzékenységét is.

Az iskolák jellemzően 8 és 35 közötti számú partnerintézménnyel álltak kapcsolatban. Ezek között szerepeltek önkormányzati intézmények, szociális és egészségügyi ellátók, civil és egyházi szervezetek, valamint rendezvényszervező közösségek. A dokumentumokból az is kiderült, hogy egyes partnerek (pl. idősök otthona, karitatív szervezetek) visszatérő fogadók, amelyek rendszeresen biztosítanak lehetőséget a tanulók számára. Ugyanakkor több iskola jelezte, hogy a partnerintézmények keresése és a dokumentáció vezetése jelentős adminisztratív terhet ró a koordinátor pedagógusokra.

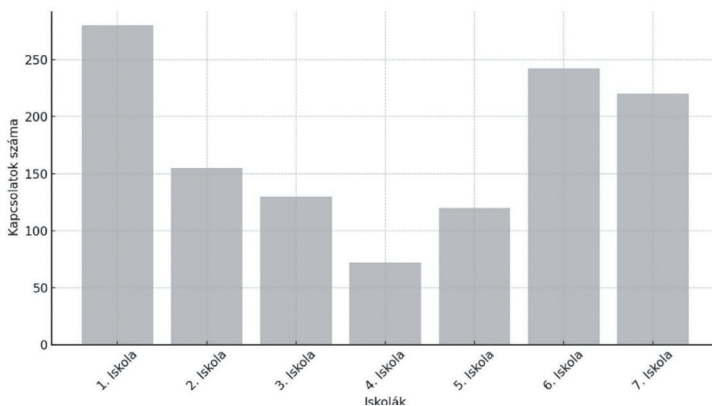
A dokumentumok alapján a közösségi szolgálatban végzett tevékenységek öt fő típusba sorolhatók: (1) szociális segítő tevékenység, (2) kulturális rendezvényeken való közreműködés, (3) környezetvédelmi és kézműves tevékenységek, (4) rendezvényszervezési feladatok, valamint (5) intézményi háttérmunka (pl. szertárrendezés, adminisztrációs segítség). A diákok élménybeszámolóiban gyakran utalnak a tevékenységek során szerzett új tapasztalatokra, és a dokumentumokban visszatérő elem az, hogy a közösségi szolgálat segíti a tanulók személyiségformálását.

A vizsgált dokumentumokban ritkábban jelentek meg a partnerek részéről érkező formális visszajelzések, értékelések. Ez arra utalhat, hogy a közösségi szolgálat hatásainak mérése még nem teljesen beépült a rendszerbe. Ugyanakkor több esetben találkoztam olyan intézményi kezdeményezéssel, amely a tanulók által végzett munkát nyilvánosan ismerte el (pl. oklevél, iskolai ünnepségen történő köszöntés), ami megerősítheti a diákok elköteleződését és pozitív élménnyé formálhatja a szolgálatot.

Az iskolák kapcsolatai a szerződött partnerekkel

Az 1. diagramon az iskolákkal szerződött partnerek adatait szemléltetem.

1. diagram. Az iskolák kapcsolatai a szerződött partnerekkel

Forrás: Saját szerkesztés.

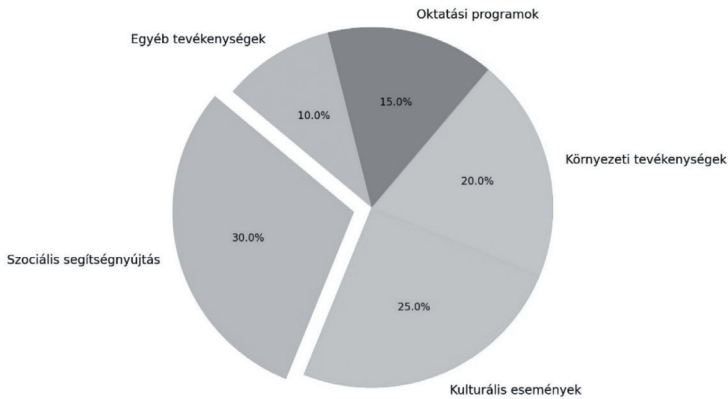
Az 1. diagramon látható, hogy az iskolákkal szerződött partnerek száma a 72-től 280-ig terjedt.

A dokumentumok szerint az egyes iskolák 8–35 partnerintézménnyel álltak kapcsolatban, ugyanakkor az összesített adatok alapján a partnerintézmények száma egyes években elérte a 280-at is, mivel egyes partnerek több iskolával is együttműködtek.

A közösségi szolgálatok főbb tevékenységei

A közösségi szolgálatok főbb tevékenységeinek megoszlását a 2. diagramon szemléltetem.

2. diagram. Tevékenységtípusok megoszlása a közösségi szolgálatban

Forrás: Saját szerkesztés.

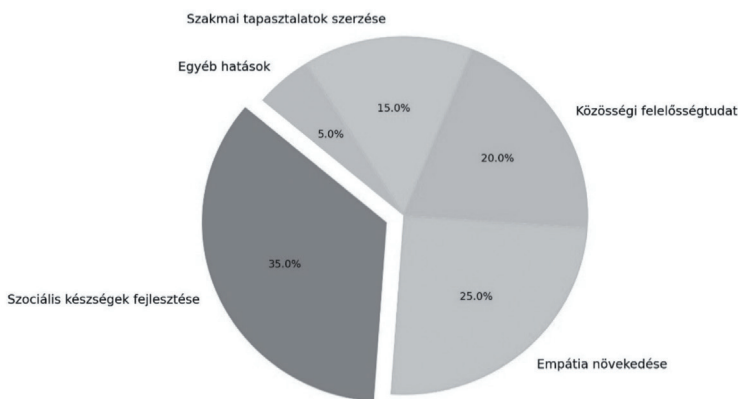
A 2. diagramon a közösségi szolgálat tevékenységtípusainak megoszlását ábrázolom. A kördiagram jól szemlélteti, hogy a szociális segítségnyújtás és a kulturális események a legjelentősebbek az összes tevékenység között.

Ez a megoszlás jól tükrözi a közösségi szolgálat humán fókuszát, amely a társadalmi érzékenyítés és az empátia fejlesztése felé mutat. A dokumentumelemzés alapján elmondható, hogy a szociális és kulturális tevékenységek azok, amelyekben a tanulók leggyakrabban találkoznak közvetlen emberi sorsokkal, élethelyzetekkel. A környezeti, technikai vagy adminisztratív jellegű tevékenységek aránya alacsonyabb, de ezek is fontos szerepet játszanak abban, hogy a diákok megtapasztalják a közösségért végzett munka értékét. A 2. diagram alapján kijelenthető, hogy a közösségi szolgálat a legtöbb iskolában olyan tevékenységeket részesít előnyben, amelyek közvetlen társas interakciót és személyes jelenlétet igényelnek.

A közösségi szolgálat hatásai

A közösségi szolgálatok alatt kialakult hatásokat a 3. diagramon szemléltetem:

3. diagram. Hatások megoszlása a közösségi szolgálatban

Forrás: Saját szerkesztés.

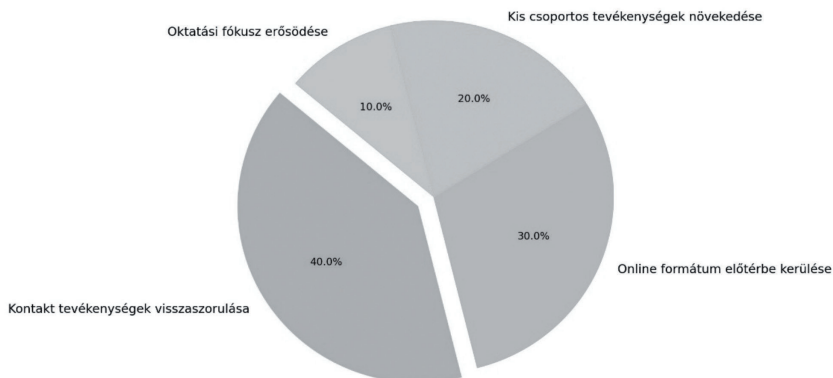
A 3. diagramon azt szemléltetem, hogy a közösségi szolgálat legnagyobb mértékben a diákok szociális készségeinek fejlesztésére és empátiájuk növekedésére hatott. A közösségi felelősségtudat és a szakmai tapasztalatok szerzése szintén jelentős hatásként jelentek meg.

Az interjúk és élménybeszámolók alapján egyértelműen kirajzolódik, hogy a közösségi szolgálat során a tanulók számára a személyes élmények – különösen a másokkal való kapcsolatteremtés – meghatározóak voltak. A szociális készségek fejlődése és az empátia növekedése nemcsak elméleti szinten jelent meg, hanem konkrét élethelyzeteken keresztül, például idősekkel vagy hátrányos helyzetű csoportokkal való találkozások során. A közösségi felelősségtudat megerősödését több diák is úgy értelmezte, hogy a szolgálat „szemléletformáló élményként” hatott rájuk. Bár a szakmai tapasztalatszerzés kisebb arányban jelent meg, ez főként a technikai és szakképző iskolák tanulói körében volt kiemelhető.

A COVID–19 hatása a közösségi szolgálatra

A 4. diagramon a COVID–19-világjárvány hatásait szemléltetem a közösségi szolgálatra vonatkozóan.

4. diagram. A COVID–19 hatása a közösségi szolgálatra

Forrás: Saját szerkesztés.

A 4. diagramon jól látható, hogy a legjelentősebb hatás a kontakt tevékenységek visszaszorulása volt, amit az online formátum előtérbe kerülése és a kis csoportos tevékenységek növekedése követett. Az oktatási fókusz erősödése kisebb, de még mindig jelentős változásként jelent meg.

A COVID–19-járvány időszakában (2020–2021) a közösségi szolgálat jelentős strukturális átalakuláson ment keresztül: a kontakt tevékenységek aránya drasztikusan csökkent, helyüket jellemzően digitális formák (pl. online mentorálás, ismeretterjesztő videók készítése) vagy otthoni munkák (pl. maszkvarrás, csomagkészítés) vették át. Ezek az alternatívák ugyan nem pótolták teljes mértékben a közösségi élményt, de új pedagógiai tapasztalatokat hoztak mind a tanulók, mind a pedagógusok számára.

Az eddig bemutatott eredmények a dokumentumelemzésekből származtak, amelyekkel az iskolai közösségi szolgálati programok szerkezetét és működését vizsgáltam. Most pedig az interjúk elemzésére térek rá, amelyeken keresztül a diákok személyes tapasztalatait és élményeit mutatom be.

Interjúk elemzésének eredményei

A kvalitatív adatgyűjtés részeként 2025 januárban 12 félig strukturált interjút készítettem olyan jelenlegi vagy volt középiskolai diákkal, akik a 2014 és 2024 közötti időszakban teljesítettek közösségi szolgálatot. Az interjúalanyok különböző évfolyamokból (9–12. osztály), különböző típusú iskolákból kerültek ki, biztosítva ezzel a válaszok sokszínűségét. Az elemzés célja annak feltárása volt, hogy a közösségi szolgálat milyen hatást gyakorol a tanulók gondolkodásmódjára, társadalmi érzékenységre és pályaeorientációjára.

Az interjúk alapján kirajzolódó tematika négy fő dimenzió köré szerveződött:

1. Motivációk és helyszínválasztás

A legtöbb tanuló a közösségi szolgálat helyszínét ismerősök vagy családtagok ajánlására választotta, ami azt mutatja, hogy a program nem csupán iskolai keretek között szerveződik, hanem szorosan kapcsolódik a tanulók személyes hálózataihoz. Emellett az online közösségi platformok – például a DunaFERR Községi Szolgálat nevű Facebook-csoport – is fontos szerepet játszottak az önálló döntéshozatalban és tájékozódásban.

2. Tevékenységek és élmények

A tanulók által végzett feladatok széles spektrumot öleltek fel: idősök otthonában történő beszélgetések, kézműves foglalkozások, szertárrendezés, rendezvényszervezés, rendvédelmi projektek stb. Ezeket a diákok többsége pozitív és értékes tapasztalatként élte meg. Zoltán (12.C) például külön kiemelte a kézműves tevékenységek kreatív oldalát, míg mások a csapatmunka során szerzett gyakorlati tudást hangsúlyozták. Egyes diákok önállóan kezdeményeztek projekteket, például sporteszközök rendszerezését vagy közösségi terek rendbetételét – ez a proaktivitás jól mutatja a közösségi szolgálat fejlesztő hatását.

3. Érzelmi és szociális hatások

Az interjúalanyok több mint fele számolt be arról, hogy a szolgálat során szerzett élmények hatására nőtt az empátiájuk, társadalmi érzékenységük és felelősségtudatuk. Vince (11.B) például azt fogalmazta meg, hogy jobban megbecsüli a fiatalságát az idősökkel való beszélgetések hatására. Mások kezdeti idegenkedésről számoltak be a fogyatékkal élőkkel való munka kapcsán, amit később mély emberi élményként értékeltek. A közös munka öröme és a személyes kapcsolódások a szociális készségek fejlődését erősítik – ezt több élménybeszámoló és visszatérő történet is alátámasztja (pl. „Jani bácsi történetei Oroszországról”).

4. Hosszú távú hatások és jövőorientáció

A megkérdezett tanulók kétharmada úgy nyilatkozott, hogy a közösségi szolgálat nem csupán kötelezettségként jelent meg, hanem olyan élményként, amit a jövőben is szívesen folytatnának. Néhányan kifejezetten említették, hogy a program hatással volt pályaválasztásukra is – például a rendészeti pálya iránti érdeklődésre. Az élmények egyértelműen hozzájárultak a társadalmi felelősségvállalás, együttműködési készség és közösségi identitás fejlődéséhez. A partnerintézmények dokumentumaiból és az interjúkból közvetett módon az is érzékelhető, hogy a diákok részvétele nem csupán tanulási, hanem tényleges társadalmi hozzájárulásként is értékelhető. Egy helyi idősek otthona például évről évre visszajelzést küld az iskolának, melyben méltatják a fiatalok segítőkészségét és nyitottságát. Egy másik partnerintézmény (falunapot szervező egyesület) szerint a közösségi szolgálatban részt vevő diákok érdemi segítséget nyújtottak a rendezvény lebonyolításában, sőt, kreatív ötletekkel is hozzájárultak a program sikeréhez.

Összességében az interjúk kvalitatív, indikátor jellegű információkat nyújtottak a közösségi szolgálat tanulókra gyakorolt hatásairól. A válaszok alapján jól azonosíthatóak azok az élményelemek, amelyek fejlesztik a szociális kompetenciákat, és megalapozzák a tanulók aktívabb társadalmi szerepvállalását. Bár a mintaszám korlátozott, az egybehangzó visszajelzések lehetővé teszik óvatos, de releváns következtetések levonását a program hosszú távú nevelési értékéről.

Összefoglalás

A dunaújvárosi középiskolák közösségi szolgálati programjainak elemzései során számos értékes következtetést vonhattam le. A vizsgálat rávilágít arra, hogy a közösségi szolgálat jelentős hatást gyakorol mind a diákok személyiségfejlődésére, mind pedig a helyi közösségek életére.

Az iskolák és partnereik közötti együttműködések sokszínűsége jól tükrözi a közösségi szolgálat komplexitását. A tevékenységek között a szociális segítségnyújtás és a kulturális események kiemelkedő szerepet játszanak, míg a környezetvédelmi és egyedi kezdeményezések szintén hozzájárultak a diákok közösségi és szakmai kompetenciáinak fejlődéséhez. Az egyes programok hatásait vizsgálva világossá vált, hogy a közösségi szolgálat nem csupán a diákok empátiáját és szociális készségeit erősíti, hanem lehetőséget teremt a felelősségteljes állampolgári attitűd kialakítására is.

A COVID-19-világjárvány, amely a társadalom szinte minden területén leállásokat és átalakulásokat okozott, jelentős kihívások elé állította a közösségi szolgálati programokat is. A kontakt-tevékenységek visszaszorulása miatt számos program online formátumban valósult meg, miközben a kis csoportos tevékenységek kerültek előtérbe. Ez a helyzet rávilágított a digitális megoldások szerepének növekvő fontosságára az oktatásban és a közösségi munkában.

A vizsgálati eredményeim alátámasztják, hogy a közösségi szolgálat nemcsak a tanulók érettségi vizsgájának feltétele, hanem a társadalmi felelősségvállalás és a közösségi kapcsolatok erősítésének is hatékony eszköze. Az iskolák és a helyi közösségek közötti együttműködés pedig hosszú távon hozzájárul a társadalmi kohézió és a közösségek fenntartható fejlődéséhez.

A kutatásból származó tapasztalatok alapján javasolt a közösségi szolgálati programok további fejlesztése, különös tekintettel az alábbiakra:

- *A programok digitalizációjára és online lehetőségekre:* A COVID-időszak alatt alkalmazott otthoni és online tevékenységek bebizonyították, hogy ezek jól illeszthetők a szolgálat keretébe, különösen hátrányos helyzetű tanulók esetében.
- *A vidéki térségek iskoláinak bevonására és támogatására:* A vizsgálatban részt vevő vidéki iskolák tapasztalatai alapján a partnerintézmények elérhetősége és sokszínűsége szűkebb, ezért ezeknek az iskoláknak célzott segítségre van szükségük.
- *A tevékenységek szélesebb spektrumának biztosítására:* A tanulói interjúk és a dokumentumok alapján indokolt a partneri kínálat bővítése, hogy a közösségi szolgálat jobban igazodjon az egyéni érdeklődéshez és a pályaaorientációhoz.

A fentiekben ismertetett irányok elősegíthetik, hogy a közösségi szolgálat még hatékonyabban járuljon hozzá a diákok személyes és szakmai fejlődéséhez, valamint a helyi közösségek erősítéséhez.

Irodalom

- Benneworth, P. et al. (2010): *Universities and Regional Innovation: Regional Innovation Strategies and the Third Mission of Universities.*
- Benneworth, P.–Jongbloed, B. (2010): Who matters to universities? A stakeholder perspective on humanities, arts and social sciences valorisation. *Higher Education*, 59., (5), pp. 567–588. <https://doi.org/10.1007/s10734-009-9265-2>
- Bodó M.–Sárosi T.–Markos V. (2017): *Az iskolai közösségi szolgálat program tanulságai online diákkérdőívek és monitori vizsgálat tükrében.* Országos Neveléstudományi Konferencia, Nyíregyháza: Nyíregyházi Egyetem.
- Budai G. (2014): Tanulói és tanulási utak a rendszerváltástól napjainkig. *Dunakavics*, 2., (6.), pp. 5–28.
- Budai G. (2015): Információs társadalom iskolái: hagyományos és elektronikus tanulás. *Dunakavics*, 3., (9.), pp. 27–42.
- Budai G. (2023): A tudás hasznosítása a munkaerőpiacon. *Dunakavics*, 11., (1), pp. 35–37.
- Bursik M. (2020): *Az iskolai közösségi szolgálat társadalmi vetületei.* Budapest: Oktatáskutató Intézet.
- Erikson E. H. (2002): *Gyermekkor és társadalom.* Budapest: Osiris.
- Eyler, J.–Giles, D. E. (1999): *Where's the learning in service-learning?* San Francisco: Jossey-Bass.
- G. Merva M. (Szerk.) (2009): A magyar cserkészlet története 1910-től napjainkig. *Kiállítási katalógus*, Gödöllő: Gödöllői Városi Múzeum.

- Kárpáti Á. (2019): Ifjúságsegítő képzések Európában. In Nagy Á. (Szerk.): *Egyszer volt, hol nem volt... Az ifjúságsegítő képzés Magyarországon*. Kecskemét: Neumann János Egyetem, Iuvenis Ifjúság szakmai Műhely.
- Matolcsi Zs. (2013): Iskolai közösségi szolgálat, mint pedagógiai eszköz. *Neveléstudomány*, 4., pp. 70–83.
- Percy-Smith, B.–Burns, D. (2013): Exploring the role of children and young people as agents of change in sustainable community development. *Local Environment*, 18., (3.), pp. 323–339. <https://doi.org/10.1080/13549839.2012.729565>
- Szabó I.–Veres Zs. (2019): Közösség és iskola – a harmadik misszió értelmezési lehetőségei a középfokú oktatásban. *Neveléstudomány*, 7., (1)., pp. 5–23.

Kéri Katalin—Kissné Zsámboki Réka—Varga László

Tanítói egyletek Európában és Magyarországon a 19. században

Az egyesülettörténeti kutatások a nemzetközi és hazai szakirodalomban is nagyon sok adatot hoztak felszínre az elmúlt bő évszázadban. Ezek segítségével jog-, statisztika-, politika- és társadalomtörténeti elemzések is készültek, melyek hozzájárulnak ahhoz, hogy a társas körök, különböző önszerveződési formák, a civil szervezetek, egyesületek működésén át szélesebb rálátásunk nyíljon a polgárosodás folyamatára. Ebben a sorban már a 18. század végétől kezdve, a nyugati világban mindenütt megtalálhatjuk a tanítói és tanítónői egyleteket. A 19. századtól, az iskoláztatás kiszélesedésével, a pedagógusképzés kiépítésével összefüggően különösen nagy számban szerveződtek különböző, az oktatásügyhöz, a tanítói vagy tanári professzionalizációhoz, a szakmai érdekérvényesítéshez kapcsolódó testületek, egyesületek. Magyarországon ennek az 1868: XXXVIII. népoktatási törvény adott jelentős lendületet. A tanulmány – rövid nemzetközi kitekin-téssel – bemutatja a tanítói egyletek szervezésének 18–19. századi, főbb hazai lépéseit és eredményeit, vázolja ehhez a téma kutatástörténeti sajátosságait is. Országos és helyi példák elemzésével támasztjuk alá azt, hogy a tanítói egyletek milyen fontos helyszínei voltak az ön- és továbbképzésnek, a segélyezésnek, valamint a pedagógusok érdekérvényesítésének. A szakmásodás, tágabban a társadalmi modernizáció szempontjából nagyon fontos munkát végeztek a tanítói egyletek tagjai, akiknek a tevékenysége nem csupán az oktatás- és művelődésügy szempontjából volt meghatározó, hanem hozzájárultak a mezőgazdaság és kézműipar korszerűsítéséhez, valamint igen fontos szerepük volt a szociális gondoskodás területén.

Kulcsszavak: Pedagógus szakma, 19. századi neveléstörténet, tanítóegyesületek, segélyezés, polgárosodás.

Kéri Katalin prof. dr., a SOE BPK és a Selye János Egyetem egyetemi tanára; az MTA doktora a neveléstudomány területén. Tagja számos hazai és nemzetközi tudományos testületnek, szerkesztőbizottságnak. Fő kutatási területei: magyarországi nevelés- és nőtörténet (18–19. század); a nem-nyugati neveléstörténet bemutatása a 19. századi európai forrásokban; magyar gyermekkortörténet az 1950-es években.

Email: kerik@uj.sk; keri.katalin@uni-sopron.hu

Kissné Zsámboki Réka dr., pedagógia szakos bölcész és tanár, a Soproni Egyetem Benedek Elek Pedagógiai Kar egyetemi docense, tudományos és külügyi dékánhelyettese. 1994-ben szerzett óvoda-pedagógusi diplomát a soproni Benedek Elek Óvóképző Főiskolán, majd 2008-ban az ELTE Pedagógiai és Pszichológiai Karán pedagógia szakos bölcész és tanári oklevelet, ugyanitt 2014-ben PhD-fokozatot. Neveléstudományi kutatásai középpontjában a projektpedagógia, az alternatív és reformpedagógiák, különösen a Freinet-pedagógia magyarországi elterjedésének vizsgálata, valamint a gyermeki tanulásról alkotott paradigmatis változások és a pedagógiai innováció állnak.

Email: kissne.zsamboki.reka@uni-sopron.hu

Varga László bölcész, neveléstudományi kutató, habilitált doktor, a Soproni Egyetem Benedek Elek Pedagógia Kar egyetemi docense és dékánja. Fő kutatási területei: a gyermekkor hatása az egyéni életútra, gyermekkultúra, gyermekkor fejlődés és fejlesztés, konstruktivizmus, neuropedagógia, kompetencia alapú oktatás. A karon működő Nemzetközi Kisgyermekkor Neuropedagógia Kutatócsoport és Laboratórium (NeuPedLab ©) alapítója és vezetője. Az unikális interdiszciplináris kutatási terület a gyermekkorról folytatott hazai és nemzetközi tudományos diskurzusok és innovációk birtokában válaszokat keres a legújabb koragyermekkor neurológiai kutatási eredmények pedagógiai hasznosításának lehetőségeire. Prominens szakemberekkel együtt nemzetközi kutatási és tanácsadói hálózatot hozott létre. Tagja amerikai és európai neveléstudományi folyóiratok nemzetközi tanácsadó testületének. Kutatási és oktatói ösztöndíjak keretében világszerte képviselte a magyar felsőoktatást és neveléstudományt. Főbb kutatási területei a gyermekkor személyes életútra gyakorolt hatása, a gyermeki világkép és gyermekkultúra, a gyermekkor haladás és fejlődés, a konstruktivista pedagógia, a kisgyermekkor neuropedagógia és a kompetencia alapú nevelés. Varga László szakmai, tudományos életútját és munkásságát Apáczai-díjjal ismerték el.

Email: varga.laszlo@uni-sopron.hu

Katalin Kéri—Réka Kissné Zsámboki—László Varga

Teachers' unions in Europe and Hungary in the 19th century

A review of the historiography on associations reveals a substantial corpus of international and national literature on the subject, spanning the last century. This research has facilitated the development of legal, statistical, political and social historical analyses, offering a more comprehensive perspective on the evolution of civilisation as reflected by the functioning of social circles, various forms of self-organisation, civil organisations and associations. In this context, teachers' and teachers' associations have been observed to emerge in numerous Western countries from the late 18th century onwards. From the 19th century onward, with the expansion of schooling and the development of teacher training, a significant number of associations were established to promote education, the professionalisation of teachers and teachers' professionalism, and the advancement of their professional interests. In Hungary, the development of teachers' associations was significantly bolstered by the Act of 1868: XXXVIII. The present study delineates the pivotal steps and achievements of the organisation of teachers' associations in Hungary during the 18th and 19th centuries, while also offering a concise international perspective and an overview of the research history of this subject. A close analysis of national and local examples is undertaken to demonstrate the pivotal role of teachers' unions in the spheres of self-education, further education, the provision of aid and the advocacy of teachers. In the context of professionalisation and social modernisation, the members of the teachers' unions played a pivotal role, not only in the domains of education and culture, but also in the modernisation of agriculture and crafts, and in the realm of social welfare.

Keywords: Teaching profession, history of education in the 19th century, teachers' associations, welfare, civilisation.

Katalin Kéri prof. dr., she is full professor at the University of Sopron (SOE) and at J. Selye University of Komárno. The member of various national and international scientific societies and editorial staff. Main research topics: History of education and Women's history in Hungary (18th and 19th century); Representation of the History of Non-Western education in the European sources (19th century); History of childhood in Hungary (1950s years).

Email: kerik@ujs.sk; keri.katalin@uni-sopron.hu

Réka Kissné Zsámboki dr., is a teacher of pedagogy, works as an associate professor and the vice dean for science and international affairs at the University of Sopron Benedek Elek Faculty of Pedagogy. She graduated as a kindergarten teacher at the Benedek Elek College of Education in Sopron in 1994, and received a Master of Arts and PhD degrees at the Faculty of Pedagogy and Psychology of ELTE University. Her academic research areas focus on project pedagogy, alternative and reform (progressive) pedagogy, particularly on the adaptation of Célestin Freinet's pedagogical concept in Hungary. She is also interested in paradigmatic changes of the views on children's learning process and innovation in education. Email: kissne.zsamboki.reka@uni-sopron.hu

László Varga László Varga PhD, educational researcher, associate professor is the dean of Benedek Elek Faculty of Pedagogy at the University of Sopron, Hungary. He is the founder and leader of the unique early childhood neuropedagogical research group and laboratory in Hungary. The unique interdisciplinary research field, drawing on domestic and international scientific discourses and innovations on childhood, seeks answers to the possibilities of pedagogical utilization of the latest early childhood neurological research results. Together with prominent professionals, he has established an international research and counselling network. He is the member of international advisory groups of American and European educational scientific journals. In the frame of research and teaching scholarships, he has represented Hungarian higher education and educational science all over the world. His main research fields are childhood's effect on personal life paths, children's worldview and children's culture, childhood progress and development, constructivist pedagogy, early childhood neuropedagogy and competence-based education. He was awarded with Apáczai Csere János Prize for his outstanding academic performance in promoting educational practice.

Email: varga.laszlo@uni-sopron.hu

Monika Miňová

The role of non-profit organizations in the non-formal education of preschool children from marginalized Roma communities in Slovakia

The paper aims at analyzing the non-profit organizations and national projects that provide non-formal education to preschool children in Slovakia. Non-profit organizations and their programs are an important tool for strengthening the educational and social development of children who do not have the access to traditional formal educational institutions for reasons such as limited capacity of kindergartens, parents' distrust of school institutions, parents' lack of interest in pre-primary education, and financial constraints. Non-profit organizations, civic associations, community centers, and other agents operating in the field play an important role in providing education to children from marginalized Roma communities.

Their cooperation and efforts for inclusive education help these children overcome social and educational barriers and improve their life chances. Programs and projects provided by non-profit organizations to children from marginalized Roma communities support and stimulate their personality development, motivate parents for adequate education and create an environment in which children can learn from an early age.

Keywords: Non-profit organizations. Non-formal education. Kindergarten. Marginalized Roma community.

PaedDr. Monika Miňová, PhD., associate professor

She is a graduate of the Faculty of Education at the University of Prešov in Prešov and a former kindergarten teacher and principal. Currently, she is a member of the Department of Preschool and Elementary Pedagogy and Psychology at the Faculty of Education, the University of Prešov in Prešov, where she is engaged in pedagogical, publishing, scientific-professional and research activities. She is the chairwoman of the Slovak Committee of the World Organization for Early Childhood Education (OMEPE). The subject of her interest and research is pre-primary education, pedagogical diagnostics and didactics, kindergarten management and marketing, alternative approaches in education, cooperation of schools and institutions, and children from marginalized Roma communities.

Email: monika.minova@unipo.sk

Natalya L. Antonova—Alina V. Kulminskaya

How do online volunteers take care of their health? Health-preserving practices and behavioral risks

With the development of information technologies the activity of online volunteers, who partially or completely work online, is an important issue (Silva et al. 2018). Modern research has given a positive assessment of the influence of volunteers on people's social well-being and health (Herzog et al. 1998). It was proved that volunteering increases life satisfaction (Jenkinson et al., 2013) and affects self-rated health (de Wit et al. 2022). At the same time, there is almost no research on the health of online volunteers, as well as health care practices and behavioral risks, in scientific sources. In our study, we examined the self-rated health of online volunteers, identified health care practices and health risks. We developed a questionnaire and conducted a quantitative survey of students at the Ural Federal University (Ekaterinburg, Russia). We were guided by a quota type selection and respondents were represented in approximately equal proportions by gender, year of study, and area of professional training. In total, we surveyed 1,170 students. Of these, we selected 614 respondents implementing online volunteering practices. We defined the following criteria to form the sample of respondents. The filter question specified the following types of actions performed on the Internet on a free-of-charge basis: "created/maintained a website for an association or non-profit organization", "published articles/notes on Wikipedia or other resources implemented on the principles of a wiki", "created/moderated thematic groups on social networks", "published a practical video guide on YouTube or other video hosting sites", "gave online consultations or acted as an online expert".

We surveyed those students who chose at least one option from the proposed actions. The survey results showed that only 47% of respondents assess their health as good. At the same time, 84% of respondents take care of their health, firstly, placing the monitor screen at a distance of at least 50 cm from the face (61%), implementing ergonomic computer use practices (breaks in working at the computer (55%), reducing the brightness of the monitor screen (53%), and secondly, physical activity (walking at least 3 kilometers – 92%, climbing stairs – 85%, going to a sports club 64%). At the same time, the data showed that in case of information overload, respondents turn to drinking coffee (48%), smoking cigarettes (30%), and energy drinks (31%). Our results can be used to determine criteria for assessing the work of online volunteers and to develop new strategies for preserving the health of online volunteers, shifting the focus from computer hygiene to the prevention of mental stress associated with information overload. **Keywords:** Online volunteering, youth health, health-preserving practices, behavioral risks, information overload, volunteer management.

Natalya L. Antonova, Dr. Sci. (Sociology), Professor, Department of Sociology and Technologies of Public Administration in Ural Federal University. Her research interests focus on the theory and methodology of sociological research, sociology of social changes, sociology of health and illness, study of the human body, urban studies, modern educational technologies, and modern global processes. Natalya is the author of over 250 articles in the field of social studies.
Email: n.l.antonova@urfu.ru

Alina V. Kulminskaya, PhD in Sociology, Associate Professor, Department of Sociology and Technologies of Public Administration in Ural Federal University. Associate Professor Kulminskaya's main research interests are related to the problems of the volunteering and social interaction in the Internet. She has several publications in journals indexed in the Web of Science and Scopus databases. Alina is the head of the Bachelor's degree program "Sociology of Management and Organizations". She is the curator of projects carried out by students commissioned by the Ministry of Education and Youth Policy of the Sverdlovsk region, Employers' Associations.
Email: a.v.kulminskaya@urfu.ru

Cserné Adermann Gizella

A civil önkéntesség tapasztalatai – validáció

A validáció különböző nyelveken és kultúrákban valaminek az elfogadását, elismerését, érvényesítését jelenti. Ha a validációt a korábbi tapasztalatok vagy a tanulási folyamatok eredményeinek aspektusából vizsgáljuk, óhatatlanul megjelenik az a tudástőke, amire a civil önkéntesek saját munkájuk során szert tesznek, és aminek a validálása nagy jelentőséggel bír különböző tanulmányokban és foglalkozásokra, munkakörökre vonatkozó alkalmasság megítélésében is. Ez utóbbi különösen fontos a munkaerőpiac oldaláról, mert azt jelenti, hogy nemcsak a végzettség tanúsítvánnyal, bizonyítvánnyal, diplomával való bizonyítása tesz alkalmassá valakit bizonyos feladatok ellátására, hanem az adott területen önkéntesként szerzett munkatapasztalat is pótolhatja ezeket.

Tanulmányunkban megvizsgáljuk a validáció működését néhány ország oktatási rendszerében különös tekintettel a civil szférában végzett önkéntes munka elismerésére, beszámítására és rátekintünk arra is, hogy a humánerőforrás megítélésében hogyan jelenik meg a civil területeken folytatott önkéntesség.

Kulcsszavak: Önkéntesség, nemformális és informális tanulás, tanulási eredmények, validáció.

Cserné Adermann Gizella az ELTE-n szerzett matematika szakos középiskolai tanár és pedagógia előadó diplomát. Pályája nagyobb részében a Pécsi Tudományegyetemen és jogelődjeiben tanított pedagógiát és andragógiát. 2009-től a Dunaújvárosi Egyetem oktatója lett. Tudományos fokozata CSc. Fő kutatási témái: felnőttképzés, pedagógiai értékelés, önbeteljesítő jóslat a pedagógiában. Címzetes egyetemi tanár a PTE-n és a DUE-n, tudományos főmunkatárs a Dunaújvárosi Egyetemen.

Email: cservane@uniduna.hu

Gizella Cserné Adermann

Validation of the experience of civic volunteering

Validation in different languages and cultures means acceptance, recognition, validation of something. If validation is examined from the point of view of previous experiences or the results of learning processes, the knowledge capital that civilian volunteers acquire through their own work inevitably appears, and the validation of which is of great importance in various studies and in assessing suitability for occupations and jobs. The latter is particularly important from the labour market, because it means that not only proving a qualification with a certificate, certificate or diploma makes someone suitable for certain tasks, but also work experience gained as a volunteer in a given field can make up for them.

In our study, we examine the operation of validation in the education systems of some countries, with special regard to the recognition and accounting of volunteer work in the civil sector, and we also look at how volunteering in civil areas appears in the perception of human resources.

Keywords: Volunteering, non-formal and informal learning, learning outcomes, validation.

Gizella Cserné Adermann graduated from ELTE as a secondary school teacher in mathematics and lecturer in pedagogy. For most of his career, he taught pedagogy and andragogy at the University of Pécs and its legal predecessors. From 2009, he became a lecturer at the University of Dunaújváros. His academic degree is CSc. His main research topics: adult education, pedagogical evaluation, self-fulfilling prophecy in pedagogy. Titled university professor at PTE and DUE, senior scientific associate at Dunaújváros University.

Email: cservane@uniduna.hu

Kocsis Zsófia—Markos Valéria—Demeter-Karászi Zsuzsanna—Pusztai Gabriella

A vallásosság és a hallgatói munka közötti összefüggések vizsgálata közép-kelet-európai hallgatók körében

A vallásszociológiában fontos kutatási terület a vallásosság és a munkavállalás kapcsolata. A kutatási eredmények szerint a hallgatók körében pozitív összefüggés mutatható ki a vallásosság és az elhelyezkedési törekvés között. A munka és a vallásosság kapcsolatát vizsgáló tanulmányok érdeklődésének középpontjában az áll, hogy a munkahelyi teljesítmény vajon összefügg-e a munkaértékekkel, továbbá, hogy milyen hatással van a vallásosság a munkavállalói teljesítményre. Az önkéntes munka kapcsán az eredmények azt mutatják, hogy a vallásosság növeli az önkéntes aktivitást, és a vallásossággal gyakran együtt járó altruista attitűd az önkéntes munkamotivációk esetén is megjelenik. Tanulmányunk célja a fizetett hallgatói munka és az önkéntes munka összefüggéseinek vizsgálata a vallásos attitűddel. Arra a kérdésre keresünk választ, hogy a hallgatói munka (fizetett és önkéntes munka) és munkamotivációs klaszterek hogyan kapcsolódnak a vallásossághoz. Vizsgálatunk során öt ország magyar nyelvű felsőoktatási intézményére kiterjedő (Magyarország, Románia, Ukrajna, Szlovákia és Szerbia) nagymintás hallgatói adatbázist használtunk fel. Eredményeink szerint szoros összefüggés mutatható ki a két munkaforma végzésének gyakorisága mentén. A vizsgálat további fontos eredménye volt, hogy a munka motivációja mentén különböző klasztereket azonosítottuk, majd bináris logisztikus regressziós modellekkel vizsgáltuk a vallásosság hatását a motivációs klaszterekhez való tartozás valószínűségére. Eredményeink részben alátámasztják a vallásosság munkamotivációkra gyakorolt hatását. További kutatási célunk feltárni, hogy a vallásosságon és az anyagi helyzeten kívül mely további tényezők határozzák meg a munkavállalási motivációkat.

Kulcsszavak: Önkéntes munka, fizetett munka, vallásosság, munkamotivációk.

Kocsis Zsófia tanársegédként dolgozik a Debreceni Egyetem Neveléstudományi Tanszékén. Fő kutatási területe a hallgatói munkavállalás, valamint a munkavégzés lemorzsolódásra és tanulmányi eredményességre gyakorolt hatása. Az MTA-DE-Családok és Tanárok Kooperációja kutatócsoport vizsgálataiban a szülő önkéntes munkájára koncentrál. Vizsgálja, hogyan hat a szülővel való kapcsolat és a szülői bevonódás a munkaorientációra, illetve a munkamorálra.

Email: kocsis.zsolia@arts.unideb.hu

Markos Valéria a Debreceni Egyetem Neveléstudományi Doktori Program oktatója, a CHERD Hungary és az MTA-DE-Családok és Tanárok Kooperációja Kutatócsoportok aktív tagja. Kutatásának középpontjában a középiskolások iskolai közösségi szolgálattal kapcsolatos tapasztalatai állnak. Vizsgálja továbbá a felsőoktatási hallgatók önkéntes hajlandóságát és motivációit, valamint civil részvételét is. E-mail: markos.valeria@arts.unideb.hu

Demeter-Karászi Zsuzsanna a Debreceni Egyetem Nevelés- és Művelődéstudományi Intézet oktatója, a Central European Journal of Educational Research folyóirat felelős szerkesztője, valamint a CHERD Hungary és az MTA-DE-Családok és Tanárok Kooperációja Kutatócsoportok aktív tagja.

Főbb kutatási területei a felsőoktatási intézmények szektorközi összehasonlítása, az intézmények hallgatóinak és oktatóinak vizsgálata, az intézményi kultúra, valamint annak hatása az eredményességre és a jólétre.

Email: demeter-karaszi.zsuzsanna@arts.unideb.hu

Pusztai Gabriella főbb kutatási területei a tanulói és intézményi eredményesség, az egyházak köz- és felsőoktatási szerepvállalásának és a vallási és nemzeti kisebbséghez tartozók iskolai pályafutásának vizsgálata. Legfontosabb tudományos eredménye a társadalmi-elmélet hazai, valamint a közép- és kelet-európai oktatáskutatásban való úttörő alkalmazása a térség felekezeti köz- és felsőoktatásában végzett összehasonlító kutatásokban. Akadémiai doktori értekezésében a hallgatói kapcsolatháló fel-sőoktatási pályafutást befolyásoló hatását vizsgálta, különös tekintettel a vallásos közösségekhez tar-tozó hallgatók eredményességének kérdéskörére. A Debreceni Egyetem Humán Tudományok Doktori Iskolájának vezetője, professzora, 2007-ben megkapta a Magyar Tudományos Akadémia Bolyai plakett-jét, 2014-ben pedig Nemzeti Kiválóság Díjat nyert el.

Email: pusztai.gabriella@arts.unideb.hu

Zsófia Kocsis—Valéria Markos—Zsuzsanna Demeter-Karászi—Gabriella Pusztai

Examining the relationship between religiosity and student work among students in Central and Eastern Europe

An important area of research in the sociology of religion is the relationship between religiosity and employment. The research results show a positive correlation between religiosity and employment aspiration among higher education students. Studies examining the relationship between work and religiosity focus on whether work performance is related to work values and on the impact of religiosity on employee performance. In the context of volunteer work, the results show that religiosity increases volunteer activity and that altruistic attitudes, which are often associated with religiosity, are also present in volunteer work motivations. The aim of our study is to investigate the relationship between paid student work and volunteer work and religious attitudes. We seek to answer the question how student work (paid and voluntary) and work motivation clusters are related to religiosity. In our study, we used a large-sample student database covering Hungarian-speaking higher education institutions in five countries (Hungary, Romania, Ukraine, Slovakia and Serbia). Our results show a strong correlation along the frequency of performing the two forms of work. Another important finding of the study was that we identified different clusters along the motivation to work and then used binary logistic regression models to examine the effect of religiosity on the probability of belonging to the motivational clusters. Our results provide partial support for the effect of religiosity on work motivation. Our further research aims to explore which factors other than religiosity and financial situation determine work motivation.

Keywords: Voluntary work, paid work, religiosity, motivations for work.

Zsófia Kocsis is an assistant lecturer at University of Debrecen. Her main research is focused on the tendencies of student employment, furthermore the effect of student employment on dropout and

the academic performance. She is focusing on the relationship between school and family concerning children and their parent's volunteer work. She examines how the relationship with their parents affects work orientation and a work ethic.

Email: kocsis.zsolia@arts.unideb.hu

Valéria Markos is a lecturer at the Doctoral Program on Educational Sciences of the University of Debrecen, active member of CHERD Hungary and the MTA-DE-Parent-Teacher Cooperation Research Groups. Her research focuses on secondary school students' experiences with school community service. She also investigates the higher education student's voluntary willingness and their motivations, furthermore their civic participation.

Email: markos.valeria@arts.unideb.hu

Zsuzsanna Demeter-Karászi is a lecturer at the Institute of Educational Studies and Cultural Management of the University of Debrecen, managing editor of the Central European Journal of Educational Research, and active member of CHERD Hungary and the MTA-DE-Parent-Teacher Cooperation Research Groups. Her main research interests include cross-sectoral comparisons of higher education institutions, student and faculty outcomes, institutional culture and its impact on achievement and well-being.

Email: demeter-karasz.zsuzsanna@arts.unideb.hu

Gabriella Pusztai Her main research topic is the investigation of the achievement of the students and the institutions, the exploration of the engagement of the churches in public and higher education, and the measurement of the school career of religious and nationality minorities. Her most important academic result is the pioneering application of the social capital theory in the national and in the Central- and Eastern-European educational researches in the comparative investigations of the denominational public and higher education of the region. In her academic doctoral thesis, she investigated the influence of the student network on higher educational career taking the achievement of students engaged in religious communities into particular regard. She is the leader of the Doctoral School of Human Sciences of the University of Debrecen; furthermore, she is a professor as well. In 2007, she received the Bolyai Plaque of the Hungarian Academy of Sciences; in addition, she was honoured with the National Excellence Award.

Email: pusztai.gabriella@arts.unideb.hu

Tokár-Szadai Ágnes Remenyik Bulcsú—Vargáné Gálicz Ivett—Dávid Lóránt Dénes

Társadalmi vállalkozások tanácsadási igényei a fenntarthatóság jegyében

A tanulmány a társadalmi vállalkozások tanácsadási igényeit és azok alakulását vizsgálja az elmúlt években, különös tekintettel a fenntarthatóságra és a COVID–19-járvány okozta hatásokra. A kutatás célja annak feltárása, hogy milyen tényezők akadályozták ezen vállalkozások működését és ezek a tényezők hogyan alakultak az elmúlt öt évben. A kvantitatív és kvalitatív módszerekkel végzett kutatás hipotézisei szerint a társadalmi vállalkozásokat és a kontrollcsoportokat hasonló tényezők akadályozták a COVID–19 alatt, mint korábban.

Az eredmények rávilágítanak arra, hogy bár a társadalmi vállalkozások kiemelten kezelik a fenntarthatóságot, működésüket jelentős kihívások akadályozzák, főként a szakértelem és a pénzügyi források korlátozott elérhetősége terén. A társadalmi vállalkozásokra az árverseny és a magasabb személyi költségek kevésbé voltak jelentős hatással, mint a kontrollcsoport esetében. A társadalmi vállalkozások egyre nagyobb hangsúlyt fektetnek a fenntartható fejlődést célzó megoldásokra és ily módon is hozzá kívánnak járulni a szélesebb társadalmi és környezeti célok eléréséhez egyaránt. A tanulmány továbbá kiemeli, hogy a társadalmi vállalkozások számára a fenntarthatóság nem csak marketing vagy kommunikációs elem, hanem alapvető működési szempont, amelyet tanácsadók segítségével még inkább integrálni kívánnak stratégiáikba. Az eredmények alapján további kutatási irányok is bemutatásra kerülnek, a társadalmi vállalkozások és a kontrollcsoport közötti különbségek mélyebb vizsgálatára vonatkozóan a hosszú távú fenntarthatósági célok és kihívások terén. A kutatás eredményei segíthetnek abban, hogy jobban megértsük a társadalmi vállalkozások sajátos tanácsadási igényeit, valamint azt, hogy miként alakíthatók ki a fenntarthatóságra és a társadalmi jólétre összpontosító stratégiák ezen vállalkozások számára.

Kulcsszavak: Tanácsadás, társadalmi vállalkozás, COVID–19, fenntarthatóság, CSR.

Tokár-Szadai Ágnes PhD, okleveles közgazdász, egyetemi docens a Tokaj-Hegyalja Egyetem Lorántffy Intézetében a Turizmus- és Vendéglátás Tanszéken, ahol az üzleti tanácsadás, a stratégiai tervezés és üzleti menedzsment, a stratégiai és üzleti tervezés, a változás és válságmenedzsment, a vezetés és szervezetfejlesztés, valamint az emberi erőforrás gazdálkodás tárgyakat oktatja. PhD-oklevelét a Miskolci Egyetem „Vállalkozáselmélet és gyakorlat” Doktori Iskolában szerezte „Gazdálkodás és szervezéstudományok” területen, 2011-ben. Fő kutatási területe a tanácsadók és a vállalkozások tanácsadási attitűdvizsgálata, valamint a vezetési tanácsadás szerepének vizsgálata a vállalkozások fejlesztésében. 2015-től foglalkozik a társadalmi vállalkozások tanácsadási igényeinek vizsgálatával, 2024-től turisztikai attitűdvizsgálatokkal Tokaj-Hegyalján. Tagja a Magyar Tudományos Akadémia Tudásmenedzsment Munkabizottságának, valamint a Miskolci Akadémiai Bizottság Gazdálkodástudományi és Vállalkozási Munkabizottságainak és a Tokaj-Hegyalja Egyetem Teleki József Akadémiai Klubjának.
Email: tokarszadai.agnes@unithe.hu

Remenyik Bulcsú PhD, intézetigazgató a Tokaj-Hegyalja Egyetem Lorántffy Intézetében. Tanszékvezető egyetemi docens a Tokaj-Hegyalja Egyetem Turizmus- és Vendéglátás Tanszéken. PhD-oklevelét a Pécsi Tudományegyetem Földtudományok Doktori Iskolában szerezte 2007-ben. A Szent István Egyetemen habilitált 2018-ban a Regionális Tudományok területén. A Bodrog Szövetség elnökeként részt vesz Tokaj-Hegyalja turizmusának a fejlesztésében. Fő kutatási területe a fenntartható turizmus, ezen belül a turisztikai vállalkozások fejlesztésével és a minőségi turizmus kiépítésével foglalkozik. A Magyar Tudományos Akadémia Turizmusföldrajzi Munkabizottságának, valamint a Tokaj-Hegyalja Egyetem Teleki József Akadémiai Klubjának a tagja. Részt vesz oktatási, illetve tudományos célú pályázatok lebonyolításában és az egyetemi testületek munkájában. Részt vesz az oktatómunka és a tudományos munka szervezésében, az oktatók munkájának irányításában, az oktatói utánpótlás nevelésében. Folyamatos oktatási és tudományos tevékenységet folytat a földrajz- és a regionális tudományok területén.
Email: remenyik.bulcsu@unithe.hu

Vargáné Gálicz Ivett PhD, okleveles közgazdász, illetve klímareferens végzettséggel rendelkezik, PhD-fokozatát a MATE Gazdaság- és Regionális Tudományok Doktori Iskolájában szerezte. A KDRIÜ Közép-dunántúli Regionális Innovációs Ügynökség vezető projektkoordinátora, 15 éves projektmenedzseri tapasztalattal rendelkezik, főként terület- és településfejlesztési, illetve vidékfejlesztési projektek megvalósításával, továbbá rendezvényszervezéssel foglalkozott. Az utóbbi években vállalkozások fejlesztésében vesz részt, főként a Digital Europe Programme és az Interreg projektjein keresztül. Emellett jelentős tapasztalattal rendelkezik az Európai Unió és hazai forrásokból finanszírozott projektek előkészítésében és megvalósításában. Oktatói tevékenysége során óradóként tanított a Kodolányi János Főiskolán, jelenleg a Széchenyi István Egyetemen rendelkezik kutatói megbízással. Tagja a Magyar Regionális Tudományi Társaságnak és a Regional Science Association International szervezetnek. Kutatási területei: turizmus, regionális tudományok, fenntarthatóság, terület- és településfejlesztés, kulturális attrakciófejlesztés.

Email: dr.galicz.ivett@gmail.com

Dávid Lóránt Dénes PhD, történelem, földrajz, európai tanulmányok és földrajz-angol szakfordító, és közgazdász (BSc, MSc) szakokon végzett. Miután 2001-ben megszerezte PhD-fokozatát a Debreceni Egyetemen (földtudományok, földrajz), 3 tudományágban (gazdálkodás- és szervezéstudományok, környezettudományok és regionális tudományok) szerzett habilitációs címet. Kutatásai során számos rangos folyóiratcikket és könyvet jelentetett meg. Jelenleg a Neumann János Egyetem, a Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem és az Eötvös Loránd Tudományegyetem professzora. Sikeres nemzetközi szakmai együttműködési hálózatokat épített ki, vendégprofesszorként oktatott számos egyetemen a világban, valamint aktívan részt vett Magyarország európai, tengerentúli és keleti kutatási kapcsolatai építésében. A European Academy of Arts and Sciences (EASA) rendes tagja 2018 óta. Kutatási területei: turizmus, környezetvédelem, regionális tudományok, fenntartható fejlődés, multi-, transz- és interdiszciplináris területek.

Email: david.lorant.denes@nje.hu; david.lorant.denes@uni-mate.hu; david.lorant.denes@sek.elte.hu

Ágnes Tokár-Szadai—Bulcsú Remenyik—Ivett Vargáné Gálicz—Lóránt Dénes Dávid *Consulting Needs of Social Enterprises in the Context of Sustainability.*

The study examines the consulting needs of social enterprises and their evolution in recent years, with a particular focus on sustainability and the impacts of the COVID–19 pandemic. The aim of the research is to explore the factors that have hindered the operation of these enterprises and how these factors have evolved over the past five years. The research hypotheses, conducted using quantitative and qualitative methods, suggest that social enterprises and control groups have been hindered by similar factors during COVID–19 as before.

The results highlight that although social enterprises prioritize sustainability, their operations are hampered by significant challenges, mainly in terms of limited access to expertise and financial resources. Price competition and higher personnel costs have had a less significant impact on social enterprises than in the control group. Social enterprises are increasingly focusing on solutions aimed at sustainable development and in this way aim to contribute to the achievement of broader social and environmental goals.

The study also highlights that for social enterprises, sustainability is not just a marketing or communication element, but a fundamental operational aspect that they want to further integrate into their strategies with the help of consultants. Based on the results, further research directions are presented, focusing on the differences between social enterprises and the control group in terms of long-term sustainability goals and challenges. The research findings can help us to better understand the specific consulting needs of social enterprises and how strategies focused on sustainability and social well-being can be developed for these enterprises.

Keywords: Consulting, social enterprise, COVID–19, sustainability, CSR.

Ágnes Tokár-Szadai PhD, is a certified economist, associate professor at the Lorántffy Institute of University of Tokaj in the Department of Tourism and Hospitality, where she teaches business consulting, strategic planning and business management, strategic and business planning, change and crisis management, leadership and organizational development, and human resource management. She obtained her PhD in the field of “Business and Organizational Sciences” at the Doctoral School of “Entrepreneurship Theory and Practice” of the University of Miskolc in 2011. Her main research area is the examination of consultants’ and businesses’ consulting attitudes, as well as the examination of the role of management consulting in the development of businesses. Since 2015, she has been dealing with the examination of the consulting needs of social enterprises, and since 2024 with tourism attitude surveys in Tokaj-Hegyalja. She is a member of the Knowledge Management Working Committee of the Hungarian Academy of Sciences, the Business Administration and Entrepreneurship Working Committees of the Miskolc Academic Committee, and the Teleki József Academic Club of University of Tokaj. Email: tokarszadai.agnes@unithe.hu

Bulcsú Remenyik PhD, is the director of the Lorántffy Institute of University of Tokaj. Head of the Department of Tourism and Hospitality. He obtained his PhD. degree from the Doctoral School of Earth Sciences of the University of Pécs in 2007. He habilitated at Szent István University in 2018 in the field of Regional Sciences. As the chair of the Bodrog Association, he participates in the development of tourism in Tokaj-Hegyalja. His main research area is sustainable tourism, including the development of tourism enterprises and the construction of quality tourism. He is a member of the Tourism Geography Committee of the Hungarian Academy of Sciences and a member of the József Teleki Academic Club of University of Tokaj. I participate in the implementation of educational and scientific applications and in the work of university bodies. I participate in the organization of teaching and scientific work, in the management of the work of teachers, in the education of future teachers. I carry out continuous educational and scientific activities in the field of geography and regional sciences. Email: remenyik.bulcsu@unithe.hu

Ivett Vargáné Gálicz PhD, holds a degree in economics, a climate specialist qualification and obtained her PhD at the Doctoral School of Economics and Regional Sciences at Hungarian University of Agriculture and Life Sciences. She is a lead project coordinator at Central Transdanubian Regional Innovation Agency, with 15 years of experience in project management, primarily in the implementation of regional and urban development as well as rural development projects. Additionally, she has been involved in event organization. In recent years, she has been involved in business development, mainly through Digital Europe Programme and Interreg projects. She also has considerable experience in the preparation and implementation of projects funded by the European Union and national sources. As part of her academic activities, she has worked as a lecturer at Kodolányi János University and currently holds a research assignment at Széchenyi István University. She is a member of the Hungarian Regional

Science Association and the Regional Science Association International. Research areas: tourism, regional sciences, sustainability, regional and urban development, and the development of cultural attractions. Email: dr.galicz.ivett@gmail.com

Lóránt Dénes Dávid PhD, graduated in History, Geography, European Studies and Geography-English Translation, and Economics (BSc, MsC). After obtaining his PhD in 2001 from the University of Debrecen (Earth Sciences, Geography), he has been habilitations in three disciplines (Economics and Management, Environmental Sciences and Regional Sciences). During his research, he has published several prestigious journal articles and books. He is currently Professor at the János Neumann University, the Hungarian University of Agricultural and Life Sciences and Eötvös Loránd University. He has built up successful international professional cooperation networks, has taught as a visiting professor at several universities around the world, and has been actively involved in building Hungary's research links in Europe, overseas and the East. He is a full member of the European Academy of Arts and Sciences (EASA) since 2018. His research interests include tourism, environment, regional sciences, sustainable development, multi-, trans-, and interdisciplinary fields. Email: david.lorant.denes@nje.hu; david.lorant.denes@uni-mate.hu; david.lorant.denes@sek.elte.hu

Budai Gábor

Híd az iskola és a helyi közösség között – A közösségi szolgálat tapasztalatai

Tanulmányomban a dunájvárosi középiskolák harmadik missziós tevékenységeit vizsgálom, különös tekintettel az iskolai közösségi szolgálatra (IKSZ). Az iskolai közösségi szolgálat a helyi közösség javát szolgáló, szervezett keretek között végzett, anyagi érdekektől független, egyéni vagy csoportos tevékenység, amelyet a tanulók a jogszabályban meghatározott nyolc területen végezhetnek el. Az Nkt. 6. §-a szerint az érettségi vizsgák megkezdésének feltétele ötven óra közösségi szolgálat teljesítése, amely fontos nevelési és társadalmi szerepet tölt be.

A kutatás célja, hogy bemutassa a dunájvárosi középiskolák közösségi szolgálati programjait (helyszíneit), kiemelve azok hatását a tanulókra és a helyi közösségre. Kutatásom során a 2014-től 2024-ig tartó időszakot vizsgáltam. A tanulmány iskolánként elemzi a közösségi szolgálat keretében végzett tevékenységeket, és feltárja a diákok helyi közösségek iránti elköteleződését, valamint a tevékenységek pedagógiai vetületét. Az elemzés során vizsgálat alá kerülnek a közösségi szolgálat szervezeti keretei, a pedagógusok szerepe, valamint a helyi civil szervezetekkel való együttműködés formái.

A kutatás eredményeivel rámutatok arra, hogy a közösségi szolgálat nemcsak az érettségi vizsga feltételeinek teljesítéséhez járul hozzá, hanem a diákok társadalmi felelősségvállalásának és empátiájának fejlődéséhez is. Ezen túlmenően a közösségi szolgálat erősíti az iskolák és a helyi közösségek közötti kapcsolatot, hozzájárulva a harmadik missziós tevékenységek sikerességéhez. Az eredmények alátámasztják, hogy a jól szervezett és pedagógiai is támogatott közösségi szolgálat hosszú távú előnyökkel jár mind a tanulók, mind a helyi közösség számára.

Kulcsszavak: Közösségi szolgálat, harmadik misszió, társadalmi felelősségvállalás.

Budai Gábor PhD 1977-ben született. Mesterfokozatú diplomáit – gépészmérnökként és mérnök-tanárként – a Dunaújvárosi Egyetemen, illetve annak jogelőd intézményében szerezte. Pályafutását a 2000-es évek elején a vállalati felnőttképzés területén kezdte, majd 2014-től a Dunaújvárosi Egyetem oktatója, jelenleg egyetemi adjunktusi beosztásban. Főként szakmódszertani tárgyakat oktat. 2018-ban a Pécsi Tudományegyetemen szerzett doktori (PhD) fokozatot neveléstudományi – azon belül nevelésszociológiai – témában. Kutatási területe a szakképzés és a munkaerőpiac kapcsolata.

Email: budaig@uniduna.hu

Gábor Budai

A Bridge Between School and Local Community – Experiences of Community Service

This study explores the third mission activities of secondary schools in Dunaújváros, with a particular focus on School Community Service Initiatives (SCSI). School community service refers to individual or group activities carried out within an organized framework, free of financial gain, and intended to benefit the local community. These activities fall within eight legally defined areas.

According to Section 6 of the 2011 National Public Education Act, students must complete fifty hours of community service as a prerequisite for graduation. This requirement holds both educational and social significance.

The aim of this research is to present the community service programs implemented by secondary schools in Dunaújváros, highlighting their impact on both students and the local community. The study focuses on the period between 2014 and 2024. It examines the types of activities carried out as part of school community service, as well as students' engagement with their local communities and the pedagogical value of these programs.

The analysis considers the organizational frameworks supporting community service, the role of teachers, and the nature of collaborations with local civil society organizations. The findings indicate that community service not only fulfills formal graduation requirements but also fosters social responsibility and empathy among students. Furthermore, these programs strengthen the connection between schools and local communities, contributing to the success of third mission initiatives. The results support the conclusion that well-structured and pedagogically guided community service programs yield long-term benefits for both students and the communities they serve.

Keywords: Community service, third mission, social responsibility.

Gábor Budai PhD was born in 1977. He obtained his master's degrees in Mechanical Engineering and Engineering Education at the University of Dunaújváros and its legal predecessor. He began his professional career in corporate adult education in the early 2000s. Since 2014, he has been working as a university lecturer (currently assistant professor) at the University of Dunaújváros, where he teaches methodology-related subjects in vocational teacher education. He earned his PhD in 2018 at the University of Pécs in the field of Educational Sciences, with a focus on the sociology of education. His research interests include vocational education and training (VET) and its relationship with the labor market.

Email: budaig@uniduna.hu

CIVIL SZEMLE

LEGYEN ELŐFIZETŐJE
a negyedévente megjelenő
Civil Szemlének!

Előfizetés
Civil Szemle,
Erste Bank: 11600006-00000000-23902934

CIVIL SZEMLE
szerkesztősége

www.civilszemle.hu

Levelezési cím

1137 Budapest, Pozsonyi út 14. II /9.

Kérjük, megrendelését (amely tartalmazza a nevet, postázási címet
és a befizetés igazolását) – a gyorsabb ügyintézés érdekében – küldje be a
civilszemle@gmail.com
email címre

■ A 19–20. század fordulójáig – miként más nyugati országokban is – Magyarországon csaknem négyezer egyesület, köztük háromezernél is több tanítói egyesület alakult. (...) A dualizmus kezdeti időszakának egyetemes hullámáról ugyanakkor megállapítható, hogy az a századvégére a tanítói egyesületek vonatkozásában is némileg leapadt, mert nem minden korábban alakult egyesület bizonyult életképesnek, illetve bizonyos szerveződések egybeolvadtak. (...) Ezzel együtt azonban világosan látszik, hogy a tanítói egyesületek tagjai nem csupán kirándulások és tanácskozások szervezésével foglalkoztak, hanem fontos szerepük volt országos vagy helyi viszonylatban is a tanítói professzionalizáció dualizmus kori kibontakozásában, szakmájuk alapjainak a megerősítésében, olykor napjainkig érően.

(Kéri Katalin–Kissné Zsámboki Réka–Varga László)

■ We recommend that even more attention be paid to the non-formal education of children from marginalized Roma communities in non-profit organizations. It is important that through non-profit organizations these programs and activities are offered in cooperation with local communities and institutions, that they are adapted to local needs and conditions, and that they are guided by the cultural, linguistic, and social specificities of these communities. Such an approach can lead to an improvement in the educational and social status of children from marginalized Roma communities and to greater inclusion in society. Non-profit organizations in Slovakia are expanding their scope to remote locations that are most affected by poverty and therefore play a key role in society.

(Monika Miňová)

■ (...)mind a munka, mind a vallásosság jelentéstartalma jelentősen átalakult a 21. században. A vallásosság többé nem egy olyan egységes kultúra, amibe az egyén a helyi közösségben természetes úton szocializálódik, hiszen a társadalmi és a földrajzi mobilitás, a vallásos és a szekuláris intézmények szeparált működése, a multikulturális, plurális társadalmak, az intézményes vallásos nevelésben részesülők erőteljes kisebbségbe szorulása miatt a fiatalok jelentős része vallástalan kultúrában nő fel. Korábbi, többgenerációs világnézeti transzmissziók nyomát kutató interjú vizsgálatunk is azt mutatta, hogy nagyon elvétve fordul elő a vallásosság átörökítése, s a fiatal generáció sokféle úton jut el a vallásossá válásig (...) A modern társadalmakban a vallásosság már nem magától értetődő, hanem egyéni választás kérdése, valójában az élet értelmének keresése és a posztmodern korszak önmegvalósítási folyamata.

(Kocsis Zsófia–Markos Valéria–Demeter–Karászi Zsuzsanna–Pusztai Gabriella)

ISSN 1786334-1

Ára 900 Ft